

INGRID JACOBS

Verantwoording

‘In de tijd die verstrijkt gaat veel onopgemerkt voorbij; het wordt pas opgemerkt in een reconstructie achteraf – als die al lukt.’¹ Zo vergaat het de geschiedenis van het Thijmgenootschap eveneens. Het lijkt alsof er de afgelopen twintig jaar weinig is gebeurd, maar de kleine reconstructie die deze geschiedenis wil zijn, laat anders zien. Voor buitenstaanders wil ze een indruk geven van de activiteiten van het Thijmgenootschap gedurende de afgelopen twintig jaar, voor de leden wil ze een herinnering zijn aan de bijzondere gebeurtenissen, de hoogtepunten en ook een plaatsbepaling in de maatschappij. Met nadruk wil dit boekje niet dé geschiedschrijving heten. Nu het honderdjarig bestaan van het Thijmgenootschap gevierd is met wandelingen, mogen we misschien ook de geschiedenis van het genootschap met een wandeling vergelijken. ‘Een van de mooie dingen van een wandeltocht, is dat je moe en tevreden kunt zijn vanwege een activiteit die niets heeft opgeleverd.’² Maar de wandeltocht door de geschiedenis van het Thijmgenootschap heeft toch op z’n minst de ervaring opgeleverd dat het genootschap na honderd jaren nog levend en vol idealen is.

In 1985 verscheen het boek *In de geest van Thijm. Ontwikkelingen in de verhouding tussen wetenschap en geloof 1904-1984*, geschreven door Hans Bornewasser. Bornewasser had van het bestuur van het Thijmgenootschap in 1979 de opdracht gekregen de 75-jarige geschiedenis van het genootschap te schrijven. Uiteindelijk heeft hij er vijf jaar over gedaan – het is dan ook met recht een geschiedenis van niet alleen het Thijmgenootschap geworden maar

zeker ook van de katholieken en hun wetenschapsbeoefening in Nederland. Gedurende die eerste 75 jaar deden zich grote ontwikkelingen voor. De emancipatie van de katholieken moest van de grond af worden opgebouwd – in 1904 was er slechts één katholieke hoogleraar in Nederland. Bornewasser schreef daarover, en over de groei en het belang van het genootschap, over de revoluties en het bijna-einde in de jaren zestig. Oorspronkelijk was het ook de bedoeling het genootschap op te heffen wanneer de emancipatie voltooid zou zijn.

De laatste twintig jaar kenmerkten zich door een grote mate van rust, een ‘rustiger vaarwater’ zoals bestuurders het karakteriseerden. Geen revoluties, geen arresten van de voorzitters, geen grootse plannen... Maar wel de verdienste dat het Thijmgenootschap na honderd jaar nog aandacht blijft vragen voor de niet-materiële, niet-kapitalistische, niet-snelle en niet-commerciële zaken in onze samenleving. *Mosterdzaadjes van het bestaan*³ en *Stiller leven*⁴ zijn enkele titels die dat gevoel duidelijk tot uitdrukking brengen.

Deze ‘schijnbare rust’ maakt geschiedschrijving er niet eenvoudiger op, bovendien is het moeilijk hedendaagse geschiedenis te schrijven, zeker over een korte periode van twintig jaar. Wellicht is de periode 1984-2004 later achteraf bezien een belangrijke, op weg naar een nieuwe religie, een nieuwe spiritualiteit – woorden die zijn gevallen in de interviews die ik heb gehouden, maar die nu nog geen etiket mogen heten. Ik zal in de komende hoofdstukken de ‘zwaartepunten’ aanduiden, de onderwerpen die de meeste aandacht van de bestuurders kregen. Want zij zijn het uiteraard die kiezen welke wetenschappelijke, ethische of maatschappelijke onderwerpen ze belangrijk vinden, die weten wie ergens mee bezig is, of die zelf vanuit hun wetenschappelijke arbeid en belangstelling aandacht vragen voor een belangrijk onderwerp. En dat resulteert in een Annalenstroom en wetenschappelijke symposia.

Uiteraard konden niet alle Annalen worden behandeld – er zijn er immers gedurende de afgelopen twintig jaar zo'n tachtig verschenen. Dat geldt eveneens voor de symposia. Aangezien de voordrachten telkens in een van de Annalen van het erop volgende jaar gepubliceerd werden, komen de symposia toch, soms in tweede instantie, aan bod.

De uiteenlopende onderwerpen, alle met een wetenschappelijke, levensbeschouwelijke en maatschappelijke ondertoon, zijn hét kenmerk van het Thijmgenootschap. Ze vormen de basis voor het bestaansrecht van het genootschap, dat nu al een eeuw lang belangrijke onderwerpen onder een bredere aandacht in en buiten de ivoren toren van de wetenschappers brengt. Ik heb ervoor gekozen enkele groepjes overeenkomstige onderwerpen te behandelen. Achter in deze publicatie staan alle Annalen – indien ze niet meer in de handel verkrijgbaar zijn: de bibliotheken beschikken erover.

Mijn informatie voor deze kleine geschiedschrijving is afkomstig uit notulen van Wetenschappelijke Raad en bestuur, Thijmbulletins, de Annalen zelf, andere publicaties, en gesprekken met: Anton Weiler (oud-voorzitter Wetenschappelijke Raad), Vincent Kirkels (secretaris Medische Afdeling), Paul van Tongeren (voorzitter Wetenschappelijke Raad), Hardy Beekelaar (secretaris bestuur en Wetenschappelijke Raad) en Fons Plasschaert (vice-voorzitter bestuur).

Inleiding

Gerard Brom schreef in 1930 in opdracht van het bestuur van het Thijmgenootschap ‘bij het vijf en twintig jarig bestaan van de vereeniging tot bevordering van de beoefening van de wetenschap onder de katholieken in Nederland’ het boek *Herleving van de wetenschap in katholiek Nederland*. Het derde hoofdstuk van dit boek gaat over J.A. Alberdingk Thijm, de veelzijdige katholiek, criticus en literatuurkenner. Hij was befaamd om zijn kennis van de 17de-eeuwse Nederlandse taal en de geschiedenis van Amsterdam, en Thijm was ook degene die de doorslag gaf tot het samenstellen van het groot *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Thijm nam een plaats in binnen de belangrijkste literaire tijdschriften van zijn tijd, *De Spektator* en *De Gids*; ook was hij dé raadgever van Jacob van Lennep toen die zijn grote Vondelboek aan het schrijven was. Als katholiek kreeg hij binnen deze gerenommeerde tijdschriften echter geen gehoor; het tijdschrift *De Katholiek* bleek boven de rivieren moeizaam te vinden, het was miskend bij andersdenkenden. In 1852 richtte Alberdingk Thijm de *Volksalmanak voor Nederlandsche katholieken* op en in 1855 de *Dietsche Warande* – een zeer belangrijke spreekbuis voor de katholieke intellectueel maar ook gewaardeerd door niet-katholieken. Aan beide tijdschriften werkten overigens ook niet-katholieken mee. Thijm streed voor katholieken als cultureel volwaardige medeburgers, en was daarbij zijn tijd ver vooruit; zo werd hij in zijn streven regelmatig gehinderd door ‘weerstand bij niet-katholieken en vrees bij katholieken’.⁵ Zijn ideaal was de katholiek juist als katholiek een volwaardig Nederlander te laten zijn. Ondanks al Thijms pogingen voor vroegtijdige emancipatie moet Brom in zijn vierde hoofdstuk – *School van Thijm*

– toch nog constateren: ‘Hoe vervallen de wetenschap onder de Katholieken nog altijd was...’ Thijm was onder de katholieke wetenschappers een van de weinigen die ‘zijn hart over blunders van zijn geloofsgenoten tegenover andersdenkende kenners vasthield’.

‘Het Thijmgenootschap is een vereniging voor wetenschap en levensbeschouwing, die zich ten doel stelt wetenschappelijke reflectie te bevorderen vanuit een christelijk perspectief op ontwikkelingen in cultuur en maatschappij. Door middel van een multidisciplinaire aanpak wil de vereniging bijdragen aan een verantwoorde en gefundeerde bezinning op de complexe problemen waarvoor samenleving en wetenschap geplaatst worden.’⁶ Aldus de website van het honderdjarige genootschap. In de loop der jaren is de doelstelling aangepast.

Anno 2004 is het Thijmgenootschap een vereniging met rond de 1300 leden, die vier keer per jaar een publicatie uitbrengt over een wetenschappelijk-levensbeschouwelijk onderwerp (één ervan verschijnt in de vorm van een essay). Jaarlijks wordt een symposium georganiseerd, waarvan het resultaat ook in de Annalen wordt opgenomen. Het genootschap heeft een bestuur en een Wetenschappelijke Raad. Het bestuur regelt de dagelijkse gang van zaken met betrekking tot het ledenbestand en de organisatie van de symposia. De Wetenschappelijke Raad zet de inhoudelijke lijn voor de Annalenreeks uit, trekt auteurs aan en volgt trends in de samenleving om vervolgens een besluit te nemen over mogelijke publicaties. De onderwerpen die de afgelopen twintig jaar aan de orde zijn geweest, zijn zeer uiteenlopend, van dementie, tot onze genen, tot metroseksuelen, tot Thomas van Aquino en tot het geluk.

Het genootschap kent twee onderafdelingen, een Medische Afdeling en een Rechts- en Bestuurskundige Afdeling. Het Thijmgenootschap onderhoudt contacten met andere vergelijkbare nationale en internationale genootschappen. Het lidmaatschap staat ‘open voor een ieder die

aan universiteit of hogeschool heeft gestudeerd en voor anderen op grond van wetenschappelijke belangstelling'.⁷

Historie

Thijmgenootschap 1904-1984-2004

In de eerste jaren van de 20ste eeuw woei er een nieuwe wind door katholiek Nederland met culturele vernieuwing als doel. Symptomatisch voor het nieuwe klimaat was het optreden van de ‘Klarenbeekse club, een groep progressieve jongeren, zoals Gisbert Brom, P.J.M. Aalberse, A.M.A.J. Ariëns, H.A. Poels, Ch. Ruys de Beerenbrouck, J. Schrijnen, A. van Wijnbergen, M. Poelhekke en J. Nouwens – priesters en leken. Zij hadden een afkeer van culturele achterstand, de getto-geest en het klerikalisme van de katholieken; hun streepunt was een christelijk-democratisch ideaal’,⁸ en daarbij keerden ze zich tegen de roomse isolatiedrang. Uit deze club stamden de plannen voor de oprichting van het Thijmgenootschap. Tegelijkertijd was er een algemene discussie gaande over de positie van de katholieken aan de Nederlandse universiteiten. Om academische docenten te vormen, bepleitte pater Is. Vogels een ‘katholieke wetenschappelijke vereniging’, in de trant van de Duitse Görres-Gesellschaft of de Brusselse Société Scientifique. Immers, zo schrijft Brom in *Herleving van de wetenschap in katholiek Nederland*: ‘Wat de katholieken eind negentiende eeuw bereikten, dat moesten ze zonder steun van regering of hogeschool of genootschap ondernemen als autodidact en mecenas in één persoon.’ En even verderop: ‘De ontwikkeling van zo’n grote gemeenschap, die niet alleen de nodige analfabeten mee te tronen, maar een algemene achterstand in te halen had, kon niet verhaast worden, wanneer de massa geregeld volgen zou. Het hemd van de geloofsverdediging stond nader dan de rok van de wetenschapsbeoefening...’⁹ Veel geleerde genootschappen hadden geen katholieke leden; de katholieken –

of eerder de ‘roomsen’ – moesten er echt en stelselmatig aan herinnerd worden dat elke wetenschappelijke positie ook voor hen openstond. Vogels was niet de enige die het belang van een katholieke wetenschap inzag. Naast hem waren pater J.V. de Groot OP en de Warmondse professor in het kerkelijk recht dr. Th.M. Vlaming de geestelijke vaders van Thijm. Maar: ‘Vogels is de centrale figuur geweest in de incubatiejaren 1902-1904...’, aldus L.J. Rogier later in *Een halve eeuw levens van het Thijmgenootschap*.¹⁰

Op zondag 25 september 1904 werd in het eerbiedwaardige gebouw ‘Diligentia’ aan het Lange Voorhout te Den Haag de organisatie gesticht met een naam die lange tijd een samenvatting van de statuten genoemd werd: *Vereeniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschap onder de Katholieken in Nederland*, en die in de wandelgangen de ‘Katholieke Wetenschappelijke’ zou heten. ‘Misschien is geen van de ontluikingsverschijnselen uit dezelfde jaren zozeer een blijk van bewustwording der leken als deze stichting.’¹¹ In de loop van 1903 en 1904 werden vier afdelingen gevormd – opvallend was dat deze al enkele maanden tot anderhalf jaar voor de officiële stichting van de vereniging bestonden –, een afdeling voor medici, voor wis- en natuurkundigen, voor juristen en voor taal- en letterkundigen. Op de oprichtingsvergadering, 25 september 1904, werd prof.dr. C.H.H. Spronck tot voorzitter, mr. A.A.H. Struycken tot secretaris en mr. D.A.P.N. Koolen tot penningmeester gekozen. Uit de verslagen van de eerste algemene vergadering van 28 mei 1905 blijkt dat de vereniging toen 175 leden telde. Aan het begin van het jaar 1907 waren er 245 leden, bij de viering van het eerste lustrum ruim 350 en bij het 25-jarig bestaan in 1929 ongeveer duizend.

In de beginjaren werd het genootschap wel eens geheimzinnigheid verweten. Allereerst schuwde de vereniging de publiciteit omdat ze die ‘vulgair’ vond en een deel van de pers niet te vertrouwen, en zelf trachtte ze ieder opzien te

vermijden. ‘Zij liet nooit verslaggevers van de katholieke dagbladen op haar vergaderingen toe – nog kort vóór de Tweede Wereldoorlog werd dit beginsel een nieuw optredende afdelingssecretaris ingeprent – en verstrekte zelf ten hoogste een zeer kort persbericht omtrent de bijeenkomsten.’¹² Deze gang van zaken deed de argwaan ten opzichte van het genootschap uiteraard toenemen, en dat terwijl het Thijmgenootschap juist geboren was uit een mentaliteit die het tegendeel wilde zijn van katholiek isolationisme.

Langzaam maar zeker raakte men ervan overtuigd dat ‘toch heel het vaderland’ bij de preadviezen van het Thijmgenootschap gebaat was en kwam er meer openheid. Al vóór 1945 werden onderwerpen behandeld als lijkverbranding, de evolutieleer, de collectieve arbeidsovereenkomst, geneeskundig onderzoek vóór het huwelijk, het bevolkingsvraagstuk, humanisme en catholicisme, het standpunt van de wereldlijke overheid tegenover antigodsdienstige uitingen, eugenetica, devaluatie, bedrijfsorganisatie en de criminaliteit onder de katholieken in Nederland. De jaarlijkse openingsvoordrachten van de voorzitters ‘vormden een spiegel van de evolutie der wetenschappen’. Voorzitter Spronck, bacterioloog te Utrecht, sprak over bestrijding van tuberculose, kanker en difterie, over vaccinatie en endemische struma. Deze besprekingen en de onderwerpen geven een goed tijdsbeeld van de stand van de wetenschap voor de Tweede Wereldoorlog. Dezelfde Spronck had in zijn openingsrede van 1905 al het oprichten van bijzondere leerstoelen aan de universiteiten genoemd. Zijn mededeling kan niet los worden gezien van de op 31 juli 1905 totstandgekomen oprichting van de Sint-Radboudstichting. Deze stichting stelde zich een katholieke universiteit tot doel, terwijl het Thijmgenootschap bezorgd was voor gettovorming onder de katholieken. Vanuit die achtergrond is de wens van Spronck – bijzondere leerstoelen – dan ook goed te begrijpen. Interessant is het dat de senaat van de in 1923 opgerichte Nijmeegse universiteit bijna geheel bestond uit leden van het Thijmgenootschap. Het

doel van vereniging van katholieke wetenschappers was hiermee zeker bereikt.

Vanaf 1907 verschenen de *Annalen van het Thijmgenootschap*, het 'orgaan' van de vereniging. Ze werden uitgegeven bij G.F. Théonville te Leiden en waren gewoon in de handel verkrijgbaar. In 1912 gingen de *Annalen* echter plotseling 'ondergronds'; aanleiding was publicatie van een voordracht door dr. G.A.M. van Wayenburg getiteld 'Hedendaagse opvattingen omtrent den invloed der psyche op materiële processen'. De voordracht en de tekst waren gebaseerd op de toen nog heel jonge experimentele psychologie. Ten aanzien van de 'cultus der wonderen' heeft het artikel nogal wat reserves, daarbij komt dat de toon er een is van 'een nuchter practicus, wie de metaphysica een gesloten boek is gebleven en die van de theologie de elementaire beginselen niet kent'.¹³ Al eerder wilde Wayenburg een voordracht over de wonderen van Lourdes houden, waarop het hoofdbestuur hem gispte dat 'het vraagstuk van de echtheid van bepaalde wonderen niet van medische aard is'. Zelfs de aartsbisschop van Utrecht, mgr. H. van de Wetering, reageerde op het *Annalen*-artikel: '[het] tijdschrift [*Annalen*] valt onder de boekenwet en aldus zal een censor moeten worden aangesteld'. Van de Wetering stelde dat de bisschop van Haarlem de censorrol goed zou kunnen vervullen. Het bestuur schreef de aartsbisschop daarop 'dat de *Annalen* in geen opzicht onder de boekenwet zijn begrepen, en mitsdien tot het aanvragen van een censor noch verplichting noch reden bestaat, voornamelijk wijl de Vereniging hare werkzaamheden beperkt tot het gebied der zogenaamde profane wetenschappen'. Van de Wetering antwoordde niet meer per brief maar schijnt de voorzitter mondeling te hebben meegedeeld dat de *Annalen* geen censor behoeften als ze niet in de handel verschenen. Waarop het Thijmgenootschap op het lumineuze idee kwam op het omslag van de *Annalen* te laten drukken 'Niet in de handel'.

De Tweede Wereldoorlog betekende ook voor het Thijm-

genootschap een cesuur in zijn bestaan, hoewel aanvankelijk vooral last ondervonden werd van de sober wordende gemeenschappelijke maaltijden waarvoor dan ook nog eens schaarse voedselbonnen moesten worden ingeleverd. Verduisteringsvoorschriften maakten een vroeg einde van de vergaderingen nodig, en leden die van verre kwamen, moesten vaak uren in onverlichte treinen doorbrengen. De opkomst bij de vergaderingen bleek opvallend groot, al zal die te verklaren zijn uit de zeldzaamheid dat men in de oorlogsjaren met geestverwanten op wetenschappelijk niveau kon verkeren en uit het wegvallen van veel bezigheden in binnen- en buitenland. De plaatselijke politie gaf vooralsnog voor iedere vergadering toestemming.

De jaarvergadering van mei 1940 kwam uiteraard te vervallen, en werd uitgesteld tot 24-25 augustus van datzelfde jaar, en wel in Scheveningen. Ook in 1941, 1942 en 1943 kon de jaarvergadering gewoon doorgang vinden; het bestuur bleef optimistisch, zelfs zozeer dat het al in 1942 een programma samenstelde voor de eerste feestelijke vergadering na de bevrijding. Dat zou nog enkele jaren duren. Eerst moest de uitgave van de Annalen gestaakt worden, evenals de bijeenkomsten van bestuursleden. Gevaren van het reizen, de spoorwegstaking, de chaos in het postverkeer en ten slotte de hongersnood brachten, aldus Rogier, 'volstreekte ontreddering teweeg, benevens een bewustzijnsvernaauwing in de gemeenschappelijke strijd tegen honger en tegen de onderdrukking'. In 1941 trad prof.dr. W.H. Keesom als voorzitter af en als opvolger werd unaniem de Nijmeegse hoogleraar Gerard Brom voorgesteld. Brom echter had na enkele weken Duitse gevangenschap een spreekverbod opgelegd gekregen. Om toch een voorzitter te hebben koos men de betrekkelijk onbekende Leidse hoogleraar in de rechtswetenschap J.J. van Kan. Van Kan hield zich gedurende zijn korte bestuurstijd bezig met de organisatie van de jaarlijkse algemene vergaderingen, een onderzoek naar bijstelling van de eisen aangaande het lidmaatschap, de grotere bekendheid van de Annalen en

het uitwerken van een reglement voor de Struyckenprijs. Na zijn overlijden in 1944 verving prof. M.A.C. van Bouw-
dijk Bastiaanse hem, maar zo spoedig mogelijk na de
bevrijding moest toch echt Brom de nieuwe voorzitter
worden.¹⁴

Na de bevrijding kwam de vereniging weer in een alge-
mene vergadering bijeen, en wel op 29 en 30 december
1945 te Amsterdam. Het was een bijzondere bijeenkomst,
waar Anton van Duinkerken over 'de structuur van het
Wilhelmus' sprak en waarnemend voorzitter Van Bouw-
dijk Bastiaanse de leden herdacht die in de oorlog waren
gevallen en een overzicht gaf van hen die deelgenomen
hadden aan het verzet. Gerard Brom hield de feestrede
getiteld 'Waarheid en eenheid' en werd op dezelfde verga-
dering tot voorzitter gekozen.

Op 29 augustus 1920, 25 jaar eerder derhalve, hield
Brom al een voordracht over de toen honderd jaar geleden
geboren Alberdingk Thijm en zijn verhouding tot de
wetenschap. Aansluitend op deze lezing stelden dr. J.F.M.
Sterck en dr. Jac. van Ginneken sJ voor de naam van het
genootschap te wijzigen in Thijmgenootschap, wat echter
vanuit het hoofdbestuur bij monde van prof. Struycken
sterk werd afgeraden. Kort daarop, op 12 januari 1921, deed
de letterkundige afdeling een zelfde voorstel; uitvoerige
discussie was het gevolg, maar de meerderheid van de
bestuursleden bleef van oordeel dat 'het universeel weten-
schappelijke [der] vereniging miskend zou worden door
den naam Thijm aan haar te verbinden'.¹⁵ Onder het voor-
zitterschap van Brom kwam het er dan toch eindelijk van,
'na drie en veertig jaar de langademige, onuitsprekelijke
naam te hebben gedragen' heette het genootschap sinds
1947 kort en goed Thijmgenootschap.¹⁶ Naast de nieuwe
naam verschenen in de periode-Brom ook twee nieuwe
afdelingen, een economische en een psychologische. De
vernieuwing werd uiterlijk zichtbaar in een hervorming
van de oude Annalen, die overigens nog altijd 'niet in de
handel' waren. Vanaf de 37ste jaargang, in 1949, versche-

nen ze regelmatig – zo'n drie keer per jaar – bij uitgeverij Het Spectrum. In die jaren behoorden de *Annalen van het Thijmgenootschap* tot de belangrijkste wetenschappelijke tijdschriften binnen Nederland. Ook daarbuiten hadden ze betekenis door goede samenvattingen van de artikelen 'in een der drie grote wereldtalen'.

Belangrijke buitenlandse contacten werden onderhouden met de *Semaine des Intellectuels Catholiques*, de *Newman Association*, de *Görres-Gesellschaft* en *Pax Romana*. Op deze buitenlandse katholieke congressen werd het Thijmgenootschap door leden vertegenwoordigd, die ook geregeld als spreker optraden.

Deze vernieuwingen leidden het genootschap door het eerste decennium na de oorlog en brachten het tiende lustrium in 1954. Een gedenkboek van 'Thijmlevens' werd uitgegeven, waarin werd teruggezien en vooruitgeblikt op de positie van de katholieke wetenschap. Er is veel veranderd binnen het genootschap gedurende de naoorlogse jaren. L.J. Rogier concludeerde dat aan het slot van zijn *Een halve eeuw levens*: 'Uit een eng-nationaal isolement met opvallende voorkeur voor de ivoren toren naar buiten getreden, gaat het Thijmgenootschap verjongd de tweede eeuwheft van zijn bestaan in, open naar heel de katholieke wereld en onveranderd bereid tot dienstbaarheid aan de belangen van het Nederlandse volk in al zijn geleidingen. God zegene het op die weg.'¹⁷

De jaren zestig kwamen in zicht, wat duidelijk bleek in de benadering van onderwerpen door het genootschap. Gecombineerde afdelingsvergaderingen werden belegd, waar door middel van een 'open dialoog' gesproken werd over de 'synthese' tussen de afzonderlijke wetenschappen. Telkens opnieuw moesten gedurende deze jaren wetenschappelijke en religieuze zekerheden worden 'getoetst' en via een subjectieve benadering opnieuw uitgevonden. Deze vernieuwingen hadden vooralsnog een positieve uitwerking op het genootschap, dat ervan profiteerde dat het verzuilde juk werd afgeworpen. Maar niet alleen de 'toet-

sende', ook de 'roerige jaren zestig' deden hun intrede, wat leidde tot afname van interesse voor aan religie of kerk gebonden verenigingen als het Thijmgenootschap. Het was een tijd waarin vooral jongeren zich afzetten tegen de institutionele kerk, en minder dan voorheen binnen de gelederen van katholieke genootschappen te vinden waren.

In 1968 sprak prof.dr. J.Th. Snijders de algemene vergadering toe – overigens richtte hij zich tot een vrijwel lege zaal. Zijn boodschap was nergens positief. Sinds 1964 was het ledental afgenomen, de opzeggingen overtroffen de aanwas van nieuwe en vooral jonge leden. Het bestuur had de opzet en de thema's van de jaarvergaderingen al vernieuwd door voor actuele interdisciplinaire onderwerpen te kiezen en voor een vormgeving die de discussie benadrukte – het mocht kennelijk allemaal niet baten, en waarom zou de dalende curve omgebogen worden, vroeg Snijders zich af. De afdelingen leden een kwijnend bestaan, alleen de juridische hield zich nog wat op de been. 'De theologische afdeling heeft een eigen historisch bepaald karakter; ze is in feite een verzameling van wetenschappelijke vakgroepen, waarvan verschillende een regelmatige activiteit vertonen. De letterkundige en de economische afdeling branden op een laag pitje. De vijf overige afdelingen zijn niet meer actief: sommige bezitten alleen nog een voorzitter als vertegenwoordiger in het hoofdbestuur, anderen missen zelfs die laatste man.'¹⁸ Snijders concludeerde dat de crisis een chronische en verergerende kwaal was geworden en haalde professor J.A.J. Barge aan die in een rede bij het 25-jarig bestaan van het Thijmgenootschap de wens had uitgesproken 'dat spoedig het tijdstip mocht aanbreken, waarop de vereniging zichzelf overbodig zou hebben gemaakt. (...) deze woorden werden begroet met een luid applaus.' Een van Snijders' voorstellen in 1968 was het genootschap dan nu maar op te heffen wegens overbodigheid, óf echt vernieuwingen door te voeren en zich neer te leggen bij de tijdelijk verminderde belangstelling.

Opheffen geschiedde niet, maar een drastische wijziging van de statuten werd wel doorgevoerd. Vanaf 1969 werd het Thijmgenootschap een vereniging van christelijke intellectuelen, waartoe nu ook niet-katholieken konden toetreden. Zelfs niet-confessionelen die wel geïnteresseerd waren in de bestudering van de relatie tussen wetenschap en levensbeschouwing konden zich als lid aanmelden. Het doel van het genootschap werd als volgt geformuleerd: 'die wetenschappelijke activiteiten te bevorderen die kunnen strekken tot een voortdurende vernieuwing van de samenleving in het licht van Christus' boodschap'. In de loop der jaren veranderde deze zin – die telkens voor in de Annalen werd opgenomen – geleidelijk. 'Voortdurende vernieuwing van de samenleving', dat was wel wat vermoeiend, aldus Hardy Beekelaar, secretaris van bestuur en Wetenschappelijke Raad. Ook Christus' boodschap verdween, zodat de formulering in 2004 luidt: 'Deze vereniging van christelijke intellectuelen zet zich in voor wetenschappelijke publicaties met een actueel, levensbeschouwelijk accent.'

Na de statutenwijziging van 1969 zette de daling van het ledental aanvankelijk nog door en werden de geneeskundige, de wis- en natuurkundige, de economische, de psychologische, de sociologische en opvoedkundige afdelingen 'overleden verklaard'. Sterk afgeslankt bereikte het genootschap het 75-jarig bestaan, dat niet bijzonder groots werd gevierd. Wel speciaal was de opdracht die Hans Bornewasser van het bestuur kreeg om de geschiedenis van de 75-jarige te schrijven.

1984-1989 De periode-Anton Weiler

Thijm-boommetafoor

Uit de vermaarde rede van voorzitter Snijders uit 1968, getiteld 'Tegenwoordige Staat en Toekomst van het Thijmgenootschap', bleek duidelijk dat het genootschap door het oog van de naald is gekropen. Opheffing was zeer nabij. Immers: 'Wat de tegenwoordige staat betreft [echter] is spreken nauwelijks nodig; de lege zaal spreekt voor zichzelf. Een goed programma, een slechte opkomst en – U zult het mij vergeven – een hoge gemiddelde leeftijd.'¹⁹ Deze woorden zullen in lichte variatie nog vaak uitgesproken worden... De jaren zestig waren niet bijzonder vruchtbaar: een dalend ledental en mislukte pogingen van het bestuur om te komen tot aansprekende, actuele thema's. Snijders gebruikte daar de 'Thijm-boommetafoor' voor: 'Het Thijmgenootschap, in zijn embleem zo fraai door een boom verbeeld, is een stervende boom. Misschien is trouwens het beeld van de boom niet zo geschikt. Het Thijmgenootschap is altijd meer een struik geweest dan een boom, een federatie van afdelingen, met een korte gemeenschappelijke stam.' De afdelingen vielen successievelijk als dorre takken van de stam. Op dat moment was van de negen afdelingen alleen de juridische nog levensvatbaar, met redelijk bezochte ledenvergaderingen. Wat zat er voor de voorzitter nog anders op dan het genootschap op te heffen? 'De uitgave van de Annalen op zichzelf kan niet de bestaansgrond zijn van de vereniging.' Snijders vroeg of er nog medestanders waren voor het voorstel 'het Thijmgenootschap [te] laten voortbestaan in zijn tegenwoordige vorm, of een radicaal andere vorm van activiteit en structuur [te] ontwerpen'. Het hoofdbestuur had wel ideeën over een 'kerngroep met een breder forum eromheen'.

Voorzichtig formuleerde Snijders de nieuwe doelstelling: ‘verheldering van onze wereld en zijn toekomst door het licht van Christus’ boodschap’.

Eerste spiritualiteit

Hans Bornewasser schreef aan het eind van zijn boek *In de geest van Thijm* dat van een restauratie van oude waarden of denkwijzen binnen het Thijmgenootschap ter vastlegging van een ‘inhoudelijk meer herkenbare identiteit’ gedurende de ‘laatste jaren’ geen sprake was geweest. Wel, en hiervoor citeerde hij de Leuvense godsdienstpsycholoog A. Vergote, was er toenemende aandacht voor ‘een verantwoorde ordening van een persoonlijke integratie tussen mens zijn en gelovig zijn in een bepaalde culturele context’.²⁰ Die aandacht was er uiteraard in de Annalen, en op de symposia. Voor de periode na 1984 is deze aandacht in toenemende mate en continu te herkennen. ‘Analyse van de wereld als “cultureel verwijzingsgeheel” enerzijds en geloofsverkondiging anderzijds, aan elkaar getoetst en tot persoonlijke integratie gebracht – daaraan zou een hedendaagse spiritualiteit kenbaar moeten zijn. (...) Met “spirituele herleving” lijkt de jongste ontwikkeling nog het best gekarakteriseerd.’²¹ Bornewasser bracht spiritualiteit en spirituele herleving ter sprake – toen al. Zonder het stempel op bepaalde jaren, jaargangen, te willen drukken, kan gezegd worden dat deze weg zich voortzet tot 2004 en mogelijk verder. Wat die nieuwe spiritualiteit of een ‘nieuwe presentatie van spiritualiteit’, zoals Paul van Tongeren, de huidige voorzitter van de Wetenschappelijke Raad, dat voorzichtig noemt, precies inhoudt, is voor iedereen anders. Uit de laatste alinea van Bornewassers geschiedenis kan geconcludeerd worden dat er geen cesuur is in de geschiedschrijving, dat het jaar 1984 een toevallig eind- en beginpunt is:

‘Tegen die achtergrond [spirituele herleving] zal men ook de opdracht voor de toekomst moeten plaatsen, die de voorzitter van de Wetenschappelijke Raad [Anton Weiler]

voor ogen staat: “de uitwerking van een christelijke mensleer of antropologie, die rekening houdt met historische en culturele verscheidenheid en toch de universaliteit van de christelijke boodschap verwoordt.” Daartoe zijn uiteraard interdisciplinair onderzoek en inspiratie vanuit christelijk geloof vereist. Niemand kan ontkennen dat een dergelijke onderneming geheel en al aansluit bij een traditie die zich in tachtig vruchtbare jaren heeft ontwikkeld.’²²

Vrouwen en jonge mannen

‘Veel vrouwen en veel jonge mannen namen deel’ aan de jaarvergadering van 1981: *Zinervaring in de hedendaagse cultuur*. Een typisch Thijm-onderwerp, maar zeker zo typerend was de zinsnede van secretaris Hardy Beekelaar in de notulen over de vrouwen (oud of jong?) en de jonge mannen... Een terugkerend agendapunt tijdens de bestuursvergaderingen was het gebrek aan jongeren en vrouwen onder de leden. Op een van de latere symposia bleek zich zelfs een punker onder het publiek te bevinden... En gemeld werd dat op een internationaal symposium van Pax Romana in 1995 opvallend veel vrouwen aanwezig waren.

Op internationale vrouwendag 2004 – 8 maart – sprak ik prof.dr. Anton G. Weiler,²³ en vroeg hem of het echt nodig was om in 1983 nog een jaarvergadering te organiseren met als thema ‘Vrouwen in maatschappij en wetenschap’. Weiler, destijds voorzitter van de Wetenschappelijke Raad: ‘We hadden binnen Thijm – voor zover ik weet – nooit expliciet over de vrouw gesproken, en ik heb het onderwerp er in alle eerlijkheid bij de voorzitter [van het bestuur, prof.dr. D.A.A. Mossel] moeten doordrukken, want die vond het nergens voor nodig.’ De jaarvergadering van 1983 behandelde het groeiende besef ‘dat in de opbouw van een samenleving de polarisatie tussen het vrouwelijke en het mannelijke moment in de cultuur een belangrijke rol speelt die nog onvoldoende is onderkend’.

De bedoeling was in 1983 om naar wegen te zoeken om vrouwen tot echte subjecten te maken op gebieden in de

samenleving en cultuur waar zij dat nog niet waren. En dat op een manier die typerend was voor het Thijmgenootschap, met specifieke aandacht voor ‘de invloed die het christendom in de opeenvolgende fasen van de West-Europese geschiedenis op de man-vrouw verhouding in cultuur en samenleving heeft uitgeoefend’. Anno 2004 verklaart Weiler zijn bedoeling van destijds en uit hij zijn zorg over de huidige positie van de vrouw: ‘Met het mannelijke en vrouwelijke moment in de cultuur bedoelden we het harde, beheersende, wetgevende tegenover het zachte, zorgende en plooiende. Het zijn twee elementen die beide tegelijkertijd nodig zijn in een maatschappij; te lang was het zo dat veel beslissingen die ertoe deden alleen door mannen werden genomen. Je kunt helaas ook niet altijd zeggen dat de vrouwen die in de huidige politiek [anno 2004] optreden, dat behoedende en zorgende hebben – ze zijn net zo hard mannelijk als de mannen.’ Op mijn vraag hoe het zit met vrouwen binnen het Thijmgenootschap, antwoordt Weiler: ‘Zijn die er dan?’ Inmiddels is gedurende de laatste tien jaar de helft van de nieuwe leden vrouw!

1984 – einde van het katholieke klompenmakers-dialect

Met een kleine aanloop zijn we aangeland bij het ‘begin’ van deze kleine geschiedschrijving van het Thijmgenootschap vanaf 1984. Prof.dr. A.G. Weiler was voorzitter van de Wetenschappelijke Raad, als opvolger van prof.dr. F.Th.A. Tellegen. De ‘kerngroep met een breder forum eromheen’, waar bestuursvoorzitter Sniijders in 1968 al over sprak, is uiteindelijk geworden tot de Wetenschappelijke Raad, aanvankelijk een soort redactieraad voor de nieuwe Annalenserie. Weiler vertelt over de revolutionaire jaren: ‘De jaren zestig, dat was een revolutietijd, waarin alles omgegooid moest worden. Ik stelde toen voor om met het kapitaal van het Pater de Grootfonds [dat was toevertrouwd aan het Thijmbestuur] iets goeds te gaan doen, tot dat het was opgestookt. Ik vond dat we moesten afstappen

van de Annalen in de oude vorm, maar echte boekjes gaan maken; we konden dat tien, twaalf jaar volhouden. Nu blijkt dat het een goede formule was, die nog steeds werkt. De afdelingen zijn toen vrijwel opgehouden of verdwenen – ze deden al weinig meer. Alleen de Juridische Afdeling bleef nog bestaan. Het was toch ook iets uit een oude tijd dat katholieke wetenschappers elkaar troffen en over hun vak spraken. Wat heeft het nog voor zin om als katholieke wetenschappers bij elkaar te komen om over het klompenmakersdialect te spreken, wat is daar nog katholiek aan?’

Het gezin

Aan een expliciete viering van het tachtigjarig bestaan in 1984 bestond geen behoefte. Wel was men enthousiast over het idee ‘het gezin’ als thema voor de jaarvergadering te kiezen. Prof.dr. R.A. de Moor, vice-voorzitter van het bestuur, zou de bijeenkomst organiseren. In een voorbereidende bespreking in de Wetenschappelijke Raad van 25 oktober 1983 wees de hoogleraar J.M. Michels al op de veranderde gezinspatronen en gezinsstructuren. Bestond een gezin vroeger uit een man, een vrouw en veel kinderen, nu ‘zijn er weinig kinderen en veel man-vrouwrelaties’ (gelijktijdig of op elkaar volgend). Vanwege de verscheidenheid aan samenlevingsvormen en de dreigende verdwijning van het ‘traditionele gezin’ was dit thema van zeer groot belang. De vraag wat de toekomst van huwelijk en gezin in West-Europa was, bleek zeer actueel. De betekenis van het huwelijk leek immers versmald tot emotionele bevrediging. Zou de toename van het aantal echtscheidingen te verklaren zijn uit het feit dat men hogere eisen aan het huwelijk ging stellen? Of zijn daar ook alternatieve relatievormen debet aan? Deze onderwerpen kwamen aan de orde, naast de maatschappelijke aanvaarding van het eenoudergezin en van gezinnen zonder kinderen en de verschillen tussen autochtone en allochtone gezinnen. Het symposium werd, zoals gebruikelijk, breed opgezet: consequenties voor gezondheidszorg, sociale zekerheid, eco-

nomie en onderwijs kwamen aan bod. 120 leden en andere belangstellenden namen deel aan de jaarvergadering.

Bestuurlijk 1984-1985

De beide afdelingen – de rechtskundige en de medische – waren in 1984 actief. Helaas slaagde men er niet in medestanders te vinden voor een herstart van de afdeling van ingenieurs en wiskundigen. Dit was tevens de laatste mededeling van de secretaris betreffende deze afdeling, die vervolgens ongemerkt verdween.²⁴

1984 was ook het jaar waarin van prof.dr. D.A.A. Mossel en van mr. P.A.L.M. van der Velden afscheid werd genomen; zij hadden beiden sinds 1969 zitting in het bestuur. Mossel was tot 1975 vice-voorzitter en vervolgens voorzitter en Van der Velden was gedurende zijn gehele zittingsperiode penningmeester. Mossel, hoogleraar medische levensmiddelenmicrobiologie, droeg de voorzittershamer over aan vice-voorzitter prof.dr. R.A. de Moor. Van der Velden werd vervangen door mr. A. Hammerstein. Vice-voorzitter werd de Wageningse hoogleraar prof.dr. H.C. van der Plas. Mossel en Van der Velden hoorden tot degenen die na de onstuimige jaren zestig een nieuwe koers voor het genootschap uitzetten, de financiën gezond maakten en daarmee de voorwaarden schiepen voor de Annalen als een waardige wetenschappelijke reeks. Het bestuur besloot hen dan ook tot erelid te benoemen.

Zoals nog blijkt, werd vaak samenwerking gezocht met een vereniging of club die met een vergelijkbaar onderwerp bezig was en zich in het gedachtegoed van het Thijmgenootschap kon vinden. In 1984 was het de ‘Wijsgerige vereniging Thomas van Aquino’, vaak was het het Katholiek Studiecentrum (K S C), de Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving (K R K S), het Verband van Katholieke Maatschappelijke Organisaties (V K M O) of het Katholiek Instituut voor Massamedia (K I M).

Op de jaarvergadering van 1985 werd gesproken over psychosomatiek; een werkgroep onder leiding van prof.dr.

K.J.M. van de Loo bereidde de dag voor. Het was de eerste vergadering waarop een kleine financiële bijdrage ter bestrijding van de kosten werd gevraagd. Dat had geen enkele negatieve invloed op de opkomst en betekende dat de 160 belangstellenden een goede voorziening door de restauratieve dienst van de Nijmeegse universiteit geboden kon worden.

Brief aan de paus

De voorzitters van de Radboudstichting, prof.dr. J.W. van Spiegel, van het Thijmgenootschap, prof.dr. R.A. de Moor, en van de Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving, prof.dr. A.G. Weiler, schreven op 19 maart 1985 gezamenlijk een brief aan de pauselijke nuntiatuur te 's-Gravenhage over de toen recente bisschopsbenoeringen. De drie voorzitters verwezen naar het symposium *Katholieken en Cultuur* dat zij in 1984 gezamenlijk organiseerden. Een van de duidelijkste conclusies van dat symposium was 'dat, wil het christendom in deze moderne cultuur een evangeliserende werking kunnen hebben, het zich vooral zal moeten bekommeren om behoud van de menselijkheid in de toenemende rationalisering en technologische beheersing van de samenleving. (...) De drie organisaties brengen het gelovige en maatschappelijke engagement tot stand, dat door de kerk van leken gevraagd mag worden.' De voorzitters schreven vervolgens zeer bezorgd te zijn 'voor de gevolgen die het kerkelijk beleid inzake cultuur en samenleving in Nederland en evenzeer daar buiten kan hebben. Het eenzijdig verzet tegen de secularistische cultuur, het afwijzen van een dialoog met voorstanders van andere opvattingen, het dwingen tot gehoorzaamheid en binnenkerkelijke tucht overeenkomstig de oude soms omstreden formuleringen van punten van geloof en zeden, zal naar onze mening meer en meer jonge intellectuelen afschrikken om zich, in samenwerking met de kerk en haar leiders, wetenschappelijk in te zetten voor een betere, menselijker samenleving. De uitingen van de bisschoppen die in Nederland sinds

1970 zijn benoemd, wijzen helaas maar al te vaak op een eenzijdig-doctrinaire en disciplinaire benadering van ernstige vraagstukken in de samenleving. Indien het beleid tot benoeming van bisschoppen in deze richting verder gaat – en wij hebben de indruk dat er van een stelselmatig beleid ter zake sprake is – dan vrezen wij, dat meer en meer intellectuelen hun vrijwilligerswerk ten bate van kerk en samenleving zullen neerleggen, en dat over tien tot vijftien jaar het aantal hunner dusdanig gering geworden zal zijn, dat de kerk een gevoelig verlies zal hebben geleden, dat ook maatschappelijk zichtbaar wordt.’ Zij besloten hun brief – waar **VERTROUWELIJK** boven stond – als volgt: ‘Alleen samen kunnen wij iets doen voor het heil van de mensen, maar niet in oppositie en polarisatie, en niet in afgedwongen gehoorzaamheid.’

Of deze brief verzonden is en of er een reactie op is gekomen, is niet bekend. Weiler vertelt dat het voor de katholiek heel moeilijk was zich te mengen in het maatschappelijke debat, zeker over onderwerpen als abortus, euthanasie, de positie van de katholieke arts; daarvan konden zelfs de bisschoppen niet zeggen wat ze vonden. ‘Er was een grote discrepantie tussen wat het kerkelijk leergezag voorschreef en wat de nadenkende intellectuele katholiek daar persoonlijk van vond.’ Dat was natuurlijk fnuikend voor een intellectueel debat. ‘Als je in de landelijke pers je mond open zou doen, forceerde je je eigen positie’, aldus Weiler.

De voorzitters blijken gelijk te hebben gekregen, in die zin dat inderdaad nu, tien tot vijftien jaar later, het aantal intellectuelen als vrijwilligers binnen de kerk kleiner is geworden. Waar zij er nog zijn, trekken zij hun eigen levensbeschouwelijke plan en richten zich niet meer op de regels uit Rome. Dr. G.A.M. Beekelaar, secretaris van bestuur en Wetenschappelijke Raad, formuleerde het in 2004 aldus: ‘In de jaren zestig en zeventig hebben we werkelijk geworsteld met de kerk, waaruit zoveel bijna reactionaire tendensen kwamen, die weer tot een militante anti-

hiërarchische en anti-reactionaire houding leidden. Nu is dat anders, het christendom geeft ons een bepaalde inspiratie van waaruit we leven, werken en handelen, ondanks een conservatieve paus. Van de conservatieve krachten in de kerk trekken we ons niet zoveel meer aan, we gaan onze eigen weg. De bisschoppen en de paus kunnen zeggen wat ze willen, voor ons heeft het christendom grote betekenis, soms ondanks hen. We leven met en accepteren het idee dat de werkelijke kerk “het volk Gods” is, en niet alleen de kerkelijke hiërarchie. Ook zijn we wat milder en geduldiger ten opzichte van de veranderingen die we destijds wilden doorvoeren – bijvoorbeeld vrouwelijke priesters, die er nog steeds niet zijn.²⁵ Als het dan niet mogelijk is vrouwelijke priesters te hebben, dan zijn er toch voldoende vrouwen als pastorale werkers die heel belangrijk werk binnen de kerk kunnen doen.’

Het gemis dat katholieke intellectuelen in de kerk ervaren, is er de oorzaak van dat zij zoeken naar andere vormen van religie, of breder: spiritualiteit, inclusief allerlei vormen van parareligiositeit. Prof.dr. Paul van Tongeren, voorzitter van de Wetenschappelijke Raad: ‘Zeker vanaf de jaren negentig kunnen veel academisch gevormden zich niet meer vinden in het vocabulaire van de kerk. Het intellectueel niveau van degenen die de kerk representeren, is verschrikkelijk achteruit gegaan, er is bijna niemand in de kerk die intellectueel nog meetelt. Ik vind het een van de meest opmerkelijke ontwikkelingen dat er in de kerk nog maar zelden iets gezegd wordt waar je ontzag voor kunt hebben, wat van inzicht, taalkunst of diepe spiritualiteit getuigt.’ Dit is dus het resultaat van het conservatisme in de kerk, dat intellectuele gelovigen hun eigen weg gaan. ‘Ik ben wel katholiek, maar niet rooms-katholiek’, zegt dr. Vincent Kirkels, secretaris van de Medische Afdeling, hierover.

Hoe houden we bij een dalend ledental het bedrijf nog eens tien jaar gaande?

Ook in de gezamenlijke vergadering van bestuur en Wetenschappelijke Raad op 27 maart 1985 werden de recente omstreken bisschopsbenoeringen met zorg bezien. ‘Wat is nog de relatie van Thijm tot de geloofsgemeenschap, waaruit ze toch is voortgekomen? En hoe is het mogelijk jonge wetenschappers te bereiken om de zo nodige continuïteit te garanderen?’ De secretaris – en hij niet alleen en niet alleen nu – constateerde dat de jeugd weinig kerkelijk-institutioneel geïnteresseerd blijkt, maar zich wel bezighoudt met maatschappelijke vraagstukken. Dat heeft natuurlijk zijn weerslag op het ledenbestand van het Thijmgenootschap. ‘Hoe houden we bij een dalend ledental het bedrijf nog eens tien jaar gaande?’ verzuchtte Beekelaar. En dat terwijl L.J. Rogier in 1968 toch had berekend dat het aantal leden, toen al, de twintigduizend zou kunnen benaderen. Hij schatte het jaarlijks aantal afstuderende katholieken op vijfhonderd, en nam een gemiddelde lidmaatschapsduur van het genootschap van veertig jaar. In 1968 waren er zo’n tweeduizend leden, en ‘het kan nog aanmerkelijk vermeerderd worden, voordat de jaarvergaderingen in massa-betogingen ontaarden’.²⁶ Helaas moet geconcludeerd worden dat de meeste afgestudeerden vroeger en nu niet bereikt werden en worden of niet geïnteresseerd zijn.

In het kader van het bezoek van de paus aan Nederland op 12 mei 1985 werden maatschappelijke organisaties, waaronder het Thijmgenootschap, uitgenodigd een delegatie te zenden naar de ontmoeting in Utrecht. Ter voorbereiding op dat bezoek was een symposium getiteld *Katholieken en Cultuur* georganiseerd. Naast het Thijmgenootschap participeerden de Radboudstichting en de Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving (K R K S) erin. Het was de bedoeling het negatieve beeld dat blijkbaar in Rome van de Nederlandse katholieken bestond wat op te poetsen. Veel animo om te gaan was er niet, mede gezien het feit dat de paus ‘voor de vijfde maal de eigen voordrachten vanuit

de Nederlandse bisdommen heeft genegeerd'.²⁷ Ook de vragen die gesteld 'mogen worden' werden aan voortsuursuur onderworpen. Hoe zou een open en integer gesprek op deze wijze mogelijk kunnen zijn? Het bestuur en de Wetenschappelijke Raad zouden er, net als de Medische en de Juridische Afdeling, 'slechts waarnemend tegenwoordig' zijn. Op 25 juni 1985 deed de secretaris in de notulen verslag van het bezoek. Achteraf heeft men een 'zekere mate van openheid en begrip bij de paus geconstateerd, die contrasteerde met de krampachtigheid en geslotenheid van Simonis c.s. in hun kerkelijk beleid'. Slechts met een enkele bisschop leek een dialoog mogelijk te zijn. Het Thijmgenootschap wilde het contact met de bisschoppen zeker goed en open houden en besloot hen uit te nodigen voor de jaarvergaderingen. Beekelaar: 'Met Simonis zijn we nooit dikke maatjes geworden, maar met Van Luyn bijvoorbeeld wel. Ook de bisschoppen Bär en Ernst sympathiseerden met Thijm en vroegen wel eens advies over bepaalde vraagstukken.'

Leken in de kerk

Waarschuwden de voorzitters van de Radboudstichting, het Thijmgenootschap en de K R K S in 1985 in een brief nog dat veel intellectuelen hun vrijwilligerswerk in de kerk zouden neerleggen als het kerkelijk beleid zich niet aanpaste aan de tijd, in 1986 verscheen een advies inzake de zogeheten Lineamenta – een discussie over de raadpleging van 'leken'. Een 'tijdige, indringende en zo terzake mogelijke' raadpleging van leken betekende een kostbare hulp voor de 'kerk en de herders'. De leken hadden belang bij bepaalde kwesties waar zij over gehoord werden, en droegen de ideeën vervolgens weer uit. 'Deskundigheid op het terrein van theologie, pastoraat, apostolaat, kerkopbouw, catechese is al lang niet meer het monopolie van de gewijde ambtsdragers', zo voorspelden de drie voorzitters al. 'Waar het gaat om de heilszending van de kerk in de wereld zijn de "leken" juist volgens Vaticanum II en Lineamenta

de deskundigen bij uitstek.’ Vrouwelijke priesters zijn dan nog niet mogelijk, de helft van de gelovigen en waarschijnlijk zelfs meer dan dat zijn vrouwen. De bedoeling was om samen met de Radboudstichting, de Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving en het Thijmgenootschap een studiedag te organiseren over de positie van de leek in de kerk – deze zou voorafgaand aan de Bisschoppensynode plaatshebben. Het leek alsof er alles aan gelegen was de conservatieve krachten in de kerk een gedegen tegenwicht te bieden. Het werkgenootschap van katholieke theologen, dat zichzelf als onderafdeling van Thijm beschouwde, bood aan mee te werken aan de studiedag over de leek in de kerk, samen met de Radboudstichting en de K R K S. De ‘enigszins diffuse theologische vereniging’ – zo werd over deze zeventigjarige onderafdeling gesproken, die dan ook niet werd opgenomen in de folder van het Thijmgenootschap. Of de samenwerking met de theologen heeft plaatsgevonden, is niet bekend. Het zou mede afhangen van een al door de theologische afdeling geplande studiedag over de vrouw in de kerk. Verder is van de theologen niets meer vernomen.

Strategiecommissie – V K M O

De veelheid van katholieke maatschappelijke organisaties, die zich alle op een overlappend terrein begaven, vroeg om samenwerking zowel qua inhoud als qua vorm. Daartoe werd in 1986 een Strategiecommissie geïnstalleerd, waarin ‘uiteenlopende kerkelijke, politieke en maatschappelijke denkrichtingen aan het woord zijn gekomen’.²⁸ De pluraliteit maakte het werk niet makkelijker; desalniettemin verscheen een tussenrapport met aanbevelingen. Een belangrijke aanbeveling was dat ‘naast katholieke maatschappelijke organisaties (...) ook aandacht moet worden gegeven aan maatschappelijk geëngageerde katholieken in niet-confessioneel verband en aan niet georganiseerde katholieke leken (in het bijzonder jongeren).’ Deze drie groepen moesten geïntegreerd worden, en uiteindelijk zou

het een nobel streven zijn te komen tot een ‘Verband van katholieke maatschappelijke organisaties’ (VKMO). Voor een gelovige was het in deze tijd immers moeilijk keuzes te maken op religieus of maatschappelijk gebied; die keuzes konden beter gemaakt worden ‘in een gemeenschappelijk kader dat ruimte biedt voor uitwisseling van ideeën, voor respectvolle confrontatie van standpunten en voor dialoog over opvattingen.’ De pluriformiteit binnen de katholieke gemeenschap moest binnen zo’n kader wel gewaarborgd blijven. De Strategiecommissie opperde het idee van een ‘Katholiek Centrum voor Overleg en Toerusting (KCOOT) voor katholieke leken die hun maatschappelijke verantwoordelijkheid willen afstemmen op hun geloof en kerk-betrokkenheid’.

Samenwerking Thijm-Radboudstichting

In oorsprong, opbouw en doelstellingen waren de Radboudstichting en het Thijmgenootschap verschillend. Doordat de Radboudstichting zich vooral op het onderwijs richtte en het Thijmgenootschap op onderzoek, mag men wel zeggen dat beide elkaar aanvulden. ‘De statutaire doelomschrijving van de Radboudstichting behelst bevordering van mogelijkheden om bij de vorming van academici de katholieke levensbeschouwing te betrekken, bevordering van wetenschapsbeoefening en wetenschappelijk onderwijs vanuit de katholieke levensbeschouwing, bevordering van de resultaten van zodanige wetenschapsbeoefening.’²⁹ Van de zijde van de Radboudstichting is meerdere malen voorgesteld al dan niet op projectbasis samen te werken met het Thijmgenootschap. Immers ‘Radboud is bezig diegenen te vormen, die straks leden van Thijm zouden moeten worden’.³⁰ Zo vroeg de Radboudstichting ook in 1982, concreet binnen het project ‘Christendom en samenleving’, voorzichtig om een vorm van samenwerking. Het Thijmgenootschap reageerde positief en nodigde het Radboudbestuur uit voor een diner in de Vereniging te Nijmegen op 1 februari 1983. Men kwam tot het

standpunt 'dat de inhoudelijk-wetenschappelijke kant het belangrijkste is en dat Thijm via de werkgroepen kan aansluiten op het werk van de Radboud-hoogleraren'. Van financiële bijstand aan Radboud van de zijde van Thijm kon echter geen sprake zijn. Uiteindelijk kreeg de samenwerking voorlopig geen vervolg, wellicht kon 'Thijm zijn leden niet gevoelig maken voor de noodzakelijke consequenties van de samenwerking met Radboud'.³¹ In ieder geval was het Thijmbestuur gevoelig voor deze passage in het vergaderverslag van Radboud. In de loop der jaren is op incidentele basis zeker samengewerkt, in Annalenbundels en organisatie van symposia.

Zo ook in 1987 in de lang voorbereide jaarvergadering over *Grondlijnen van een christelijke antropologie*. 'Er blijkt behoefte aan een christelijke antropologie als systematische en fundamentele bezinning op de mens en het maatschappelijk bestaan in het licht van het Evangelie.' Voor zowel filosofen als theologen bleken de relaties en de grenzen tussen wijsgerige en theologische antropologie aanleiding te geven tot misverstanden. De menswetenschappers hadden hun eigen empirische en theoretische gegevens. Zo kon een desoriënterend gebrek aan samenhang van visie optreden, vooral voor degenen die een beroep uitoefenden waarin de mens en humane waarden voorwerp van zorg zijn. Een overtuigende verheldering van de menselijke zingevingsproblematiek leek echt noodzakelijk. Op het symposium werd dan ook commentaar gegeven vanuit wijsgerig, vrouwelijk en theologisch perspectief, en vanuit de zorg voor de lijdende mens op de centrale deugdenthema's geloof, hoop en liefde, die elk door een bijzonder hoogleraar van de Radboudstichting werden ingeleid. Het congres, gehouden in het Psychologisch Laboratorium van de Nijmeegse universiteit, werd door 180 deelnemers bezocht. Sinds 1979 was er niet zoveel belangstelling voor een jaarvergadering geweest.

In 1988 hield Thijm zijn jaarvergadering wederom in Nijmegen. Onderwerp was *Vernieuwing in het christelijk*

sociaal denken, als deel van een groot project van de Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving. Gemiddeld waren er 110 personen aanwezig, niet veel gezien de aandacht die KRO, IKON, *Trouw*, *Katholiek Nieuwsblad*, *De Gelderlander* en de *Twentse Courant* al vooraf aan de bijeenkomst hadden geschonken. Het bestuur constateerde een vergrijsd deelnemerspubliek – 's middags meer dan 's ochtends. Ledenwerving stond tijdens de volgende bestuursvergadering weer als punt op de agenda. Men dacht aan advertenties in *Ku-zien* (KUN) en *Ter Visie* (KUB) en stelde voor afgestudeerden van andere universiteiten via studentenpastores te benaderen.

Vaticaan schrapt Nederlandse hoogleraar van de kandidatenlijst

Zo luidde een grote kop in *De Gelderlander* van 12 oktober 1987. En vervolgens: 'Hoogleraar middeleeuwse geschiedenis Dr. A.G. Weiler geen kandidaat voorzitterschap Pax Romana.' Pax Romana is de overkoepelende internationale organisatie van katholieke wetenschappelijke verenigingen. Commotie alom. Waarom had het Vaticaan onoverkomelijke bezwaren tegen hem? Weiler legt het anno 2004 uit: 'Vanuit het Pax Romana-bestuur werd gevraagd of ik medekandidaat voor het voorzitterschap wilde zijn. Mevrouw Da Silva was op dat moment de voorzitter. Ik ging ermee akkoord en was bereid mijn naam als nummer drie op de kandidatenlijst te zetten. Maar ik zei er wel direct bij dat ik het onmogelijk kon combineren met mijn werk hier. Er was niet met de bisschop over gesproken en verder heb ik er ook niets meer van gehoord. Tot die bewuste vergadering in Rome. Zonder mij van tevoren in te lichten – en dat was het kwalijke – presenteerde men in de plenaire vergadering wie er door het Vaticaan als kandidaat waren geaccepteerd. En daar hoorde ik dus niet bij. Zowel kardinaal Willebrands als Simonis wisten van niets en kregen ook geen uitsluitsel. De publieke ophef was gigantisch en men ging er van alles achter zoeken. Later

bleek dat er eenvoudig geen informatie over mij was gevraagd bij de Nederlandse bisschoppenconferentie en dat mijn naam een kale kandidatuur was zonder enige steun vanuit de officiële kerk. Zo zonder enige aanbevelingen in Rome was mijn kandidatuur waarschijnlijk eenvoudig in een la verdwenen.’

Afscheid Anton Weiler

Prof.dr. A.G. Weiler nam in 1989 na bijna twintig jaar³² afscheid van de Wetenschappelijke Raad. Hij loodste het genootschap door de ‘woelige jaren zestig’, toen opheffing dreigde. Eind jaren tachtig hadden de Juridische en de Medische Afdeling weer voet aan de grond gekregen en was het genootschap als geheel ‘in rustiger vaarwater’ geraakt, aldus Beekelaar. Weiler werd opgevolgd door Paul van Tongeren, die unaniem door de Wetenschappelijke Raad was voorgedragen, welke voordracht door het bestuur werd bekrachtigd.

Onder redactie van Weiler verscheen het eerste Annalennummer van 1988: *Een nieuw christelijk mensbeeld*. In zijn inleiding schreef hij dat er behoefte bestond aan een vernieuwing van het christelijk mensbeeld in de vorm van een fundamentele bezinning in het licht van het evangelie op de mens en het maatschappelijk bestaan. Aldus Weiler in 1988. In 2004 spreekt hij als doelstelling voor het Thijmgenootschap van een ‘wetenschappelijke bezinning, gericht op samenlevingsvernieuwing, maar wel vanuit een christelijk perspectief’. In de Annalen is de zinsnede ‘In het licht van Christus’ boodschap’ stilzwijgend verdwenen. Die bezinning vanuit een christelijk perspectief is voor hem essentieel, ‘anders is het kale wetenschap voor de vakbroeders’. Of het allemaal gewerkt heeft, of en hoe al het Thijmwerk ontvangen is in de maatschappij, daar heeft hij – overigens net als de andere Thijmbestuurders – geen idee van. Verkoop van de Annalen en het aantal bezoekers van de symposia, dat zijn de maatstaven. Natuurlijk werkt het continu onder de aandacht brengen van (taboe)onderwer-

pen wel door in de maatschappij, maar wanneer en met welk effect, is niet te meten. Weiler: 'Het is wel merkwaardig dat er een redelijk constant aantal leden (1200-1300) bleef, dat het de moeite waard vond de Annalen af te nemen. Eigenlijk is lid zijn van Thijm, abonnee zijn op de Annalen; een genootschap is het nauwelijks meer. Er zijn, voor zover ik weet, ook geen beleidstoespraken van de bestuursvoorzitters geweest; in jaarredes is nooit een lijn uitgezet. Thijm beperkte zich tot de overlevingsformule.'

Hij verzucht: 'Ik zou willen dat intellectuelen weer deelnemen aan het debat, in de krant, op tv. Thijm deelt in zekere zin in de culturele malaise die er in Nederland heerst. Keer op keer lees ik dat mensen geen richting voelen, zich niet meer aan een ideologie kunnen vastklampen. Ik zie geen cultureel, sociaal, christelijk elan meer – mensen voelen zich wanhopig. Veel eerder zie ik dat de initiatieven die we destijds genomen hebben, doodlopen. Mensen trekken zich terug in zichzelf. "Als ik in mijn individualiteit maar een redelijk verantwoord spiritueel leven heb, en in mijn eigen leven verantwoord omga met de maatschappij, dan is het wel goed." Tempora is het enige wat naar buiten toe redelijk actief blijft.' Tempora is opgericht door de Radboudstichting in samenwerking met de KUN, universiteit van Tilburg, Katholieke Theologische Universiteit Utrecht, KRO, Thomas More Academie en Thijm.³³ Het is een initiatief om de katholieke intellectuele presentie in het maatschappelijk debat te versterken. Daartoe worden trainingen verzorgd, worden mensen aangespoord en geholpen om zich in de media te uiten, wordt een intermediaire functie tussen media en katholieke deskundigen uitgeoefend, worden door publicaties en symposia thema's op de maatschappelijke agenda geplaatst (zoals onderwijs-waarden, globalisering en zorg). En er is een website waar het debat online gevoerd kan worden: www.tempora.nu.

Samenwerking met de Thomas More Academie

Weiler: 'Met de Thomas More Academie zijn we in 1988/89 begonnen om de katholieke universiteiten op het vlak van de katholieke presentie hun krachten te laten bundelen en gemeenschappelijk een platform te vormen waarin de maatschappelijke dienstverlening met name voor de katholieken gestalte krijgt.'

In een brief van Weiler als voorzitter van de Thomas More Academie van eind 1995 aan participerende instellingen – waaronder het Thijmgenootschap – vroeg hij om nadere samenwerking tussen Thomas More en de instellingen. De instellingen werkten al samen in de Academie om 'een landelijke functie, gericht op hoger opgeleiden te vervullen, hun vorming vanuit levensbeschouwelijk perspectief te stimuleren en het debat over maatschappelijke en levensbeschouwelijke thema's te bevorderen'. Weiler suggereerde dat de instellingen 'via hun lidmaatschap van het bestuur en anderszins het beleid van de Academie mede kunnen bepalen; via programmatische samenwerking hun eigen naambekendheid en imago kunnen verhogen en in het kader van programmatische samenwerking hun eigen studenten, medewerkers en/of achterban gratis toegang tot de programma's kunnen verlenen'. Hij wilde van gedachten wisselen over de vorm van samenwerking tot dan toe, de mogelijkheden tot uitbreiding daarvan en de financiële ondersteuning van de Academie. Vooral dit laatste was van belang; naast financiële ondersteuning door de KUN en de Reinier Post-stichting, wilde de Thomas More Academie haar bestuurlijke zelfstandigheid met eigen middelen kunnen handhaven.

In een ander schrijven van de Thomas More Academie aan het Thijmgenootschap in 1999 werd het grote aantal participerende instellingen omschreven: 'De Thomas More Academie voor levensbeschouwelijke en maatschappelijke vragen is een samenwerkingsverband van Katholieke Universiteit Nijmegen, Theologische Faculteit Tilburg, Katholieke Theologische Hogeschool te Utrecht, Katho-

lieke Universiteit Brabant, Universitair Centrum voor Theologie en Pastoraat, Thijmgenootschap, Katholiek Instituut voor Massamedia, Katholiek Studiecentrum voor Geestelijke Volksgezondheid, Radboudstichting Wetenschappelijk Onderwijsfonds, Verband van Katholieke Maatschappelijke Organisaties.’ Het bundelen van katholieke krachten, zowel in maatschappelijke organisaties als aan de universiteiten, mag toch als geslaagd worden beschouwd.

Weiler: ‘De Stichting Reinier Post financierde de Thomas More Academie tot 1 januari 2003. Dat werkte goed en resulteerde in presentie in het hele land. Nu is Thomas More opgeslokt door de universiteit, i.c. het Soeterbeeck Programma.’

In het verleden zijn er wel vaker georganiseerde antwoorden geweest vanuit de katholieke emancipatie die structuur gaven aan het katholieke volksdeel. Weiler: ‘Iedere vereniging had zijn eigen aalmoezenier, en eigen godsdienstige en sociale bijeenkomsten. Het katholieke perspectief is nu verdwenen. Bij het vorige ad limina bezoek van de bisschoppen aan de paus kregen ze te horen dat Nederland missieland was geworden. We willen, terecht, ook niet terug naar de oude formules, de oude hiërarchieën. De katholieke benadering heeft zichzelf om zeep geholpen, dat mag duidelijk zijn. Van normatief is ze functionalistisch geworden, waarbij de wetenschap ontideologiseert en er weinig te verkondigen overblijft. Wij zelf hebben nu het gewicht in handen om de maatschappij in christelijke zin leefbaarder te maken. Er blijft ruimte voor een boodschap!’

1989-2004 De periode-Paul van Tongeren

Kritische christelijke functie

Paul van Tongeren: 'Zolang ik bij het Thijmgenootschap ben, is er geen sprake meer van de emancipatie van de katholieken. Er valt toch niets meer te emanciperen? Ik zie het werk van het Thijmgenootschap meer als een poging om heel nadrukkelijk een rol te spelen in de discussie over de maatschappelijke, de wetenschappelijke en de culturele ontwikkeling in relatie met de christelijke traditie. Dat verband zou wel meer bevochten moeten worden, maar dat mag je toch geen emancipatie meer noemen? Emancipatie klinkt alsof een groep mensen nog niet echt meetelt; ik zou het eerder een kritische functie willen noemen die christenen vooral hebben. Het enige wat ons daarin niet gelukt is, is om de aandacht voor de Derde Wereld actief te houden. Sinds de jaren zeventig is die aandacht vrijwel geheel verdwenen, ook de kerkelijke belangstelling is afgenomen.'

Jaarvergaderingen

De jaarvergadering van 1989 had een heel actueel thema, *Postmodernisme*, en werd gehouden op een zeer toepasselijke locatie: het hoofdkantoor van de NMB in Amsterdam. 's Middags verzorgde de architect Ton Alberts een rondleiding door het gebouw. Het Thijmgenootschap wilde tot een nadere positiebepaling ten opzichte van het postmodernisme komen. Vele en vaak onbegrijpelijke of tegenstrijdige uitspraken deden erover de ronde, zoals: 'Het postmodernisme is onzin – een praten van mensen die niet durven kiezen. Postmodernisten zijn de nieuwe religieuzen van onze tijd. Het postmodernisme is controversieel.' Het postmodernisme is een nieuwe culturele stijl met boeiende perspectieven voor kunst, ethiek en politiek en voor het

dagelijks leven, zo betoogt dr. Ilse Bulhof in haar openingsvoordracht. Maar sluit het wel aan bij wat onder de mensen leeft, of is het een typische intellectuelen-aangelegenheid, vraagt prof.dr. O. Schreuder. Aan gelovigen heeft het postmodernisme in ieder geval zeker wat te bieden, net als aan kunstenaars en kunstliefhebbers; vooral in architectuur en beeldende kunst is het een belangrijk begrip.

Op 11 maart 1989 werd het congres *Tussen isolement en assimilatie, over de identiteit van katholieken in een seculariserende cultuur* gehouden in de Beurs van Berlage als herdenking van het overlijden van J.A. Alberdingk Thijm een eeuw ervoor. Onder meer is er een eucharistieviering in de Krijtberg te Amsterdam, de parochiekerk van Thijm. Thijm is de geschiedenis ingegaan als vaandeldrager van de emancipatie der katholieken. Emancipatie betekent de doorbreking van een maatschappelijk en cultureel isolement, dat als knellend en onrechtvaardig wordt ervaren. Ondanks de sociale en culturele nadelen van het isolement kan men niet ontkennen 'dat eenzijdige toeleg op veralgemenisering en openheid tot een assimilatie aan een grootste-gemene-deler-cultuur leidt'. Dit kan vervolgens verdamping van identiteit, uitholling van traditiebesef en verschraling van normen en waarden tot gevolg hebben. Isolement en assimilatie zijn derhalve uitersten, die geen enkel recht doen aan de katholieke identiteit.

Bij gelegenheid van dit congres werd ook afscheid van Anton Weiler genomen, die zich overigens in protest tot de bisschoppenconferentie wendde, omdat 'paus en kardinalen de verontrustende situatie van de katholieke kerk in Nederland aan iedereen behalve henzelf wijten'. Waarschijnlijk is Weilers brief in een bisschoppelijke la verdwenen; er is in ieder geval geen reactie op gekomen.

Bestuurlijk 1990-1994

In 1990 was het 1300 jaar geleden dat Willibrord († 739) aankwam in de Lage Landen. Dit gegeven werd uitgebreid herdacht, maar een combinatie met de jaarvergadering

van het Thijmgenootschap bleek niet haalbaar. Wel was er in maart 1990 een studiebijeenkomst over de toestand van het christendom in Nederland na 1250 jaar kerstening.

Op de jaarvergadering van 1991, *Een gebroken wereld? Denken over schepping en verlossing*, gehouden in Rotterdam, werd voor het eerst de vorm van een middeleeuwse *disputatio* uitgetoet. Een probleem bleek wel dat de 20ste-eeuwse wetenschappers zich moeilijk in hun rol lieten passen; ze kozen het liefst de nuancerende middenweg, terwijl het de bedoeling was de inleiders vanuit tegengestelde kampen te laten optreden. De aanwezigen oordeelden unaniem positief over de gekozen opzet. Toch werd deze vorm later niet opnieuw gebruikt. Wel werden vanaf toen steeds coreferaten naast de voordrachten geplaatst.

In 1991 had een kleine statutenwijziging plaats met betrekking tot de toelating van leden en de zittingstermijn van bestuursleden. In het oude artikel 4, lid 1 van de statuten werden de wetenschappelijke kwalificaties omschreven waaraan iemand moest voldoen om lid van de vereniging te worden. Het tweede lid bepaalde dat de vereniging ook open stond voor mensen die niet aan de in het eerste lid gestelde eisen voldeden maar die op grond van hun wetenschappelijke belangstelling voor toelating in aanmerking kwamen. Lid 1 stemde niet meer overeen met de huidige onderwijswetgeving; derhalve stelde het bestuur voor het te schrappen.

In de artikelen 9 lid 3, 10 lid 2 en 13 lid 4 stond dat leden van bestuur, Wetenschappelijke Raad en de afdelingsbesturen maar één resp. twee keer herkozen mochten worden. Omdat het zo moeilijk bleek mensen te vinden, besloot men deze voorwaarde te schrappen. Opvallend is dat anno 2004 een nieuw idee leeft, namelijk dat men de zittingstermijn moet inperken om zo de weg vrij te maken voor nieuwe bestuurders, met in hun kielzog nieuwe en jongere leden. Vooral aankomend bestuursvoorzitter Plaschaert maakt zich hier sterk voor.

‘Teruglopend ledental baart zorgen’, zo schreef de secretaris in 1991. Ook nu weer het immer terugkerende thema van de ledenwerving. Een andere zorg werd ook dikwijls geuit: het gebrek aan contact tussen het bestuur van de Medische Afdeling en haar veelal ‘hoogbejaarde achterban’.

Om een betere presentatie naar buiten toe te krijgen, hield het Thijmbestuur zich bezig met een nieuwe naamgeving en een nieuw logo. Pas in 1995 verscheen het logo op de Annalen – het is het portret van Thijm in een ovaal. De naam ‘Thijmgenootschap’ werd gehandhaafd, maar er kwam een ondertitel: ‘Vereniging voor wetenschap en levensbeschouwing’. De beide afdelingen kregen eveneens een ondertitel: ‘Medische afdeling: Afdeling voor gezondheidszorg, ethiek en levensbeschouwing’, en ‘Juridische afdeling: Afdeling voor recht en levensbeschouwing’. Naast logo en naamgeving kwam er een nieuwe folder die zou worden verspreid onder mogelijke belangstellenden: bezoekers van de studentenkerk, de adressenbestanden van het project Zin & Religie en het Centrum voor Wetenschap en Levensbeschouwing en studenten van Radboud-hoogleraren.

Europa

In het ‘magische’ jaar 1992, het jaar van de Europese eenwording, hield het Thijmgenootschap zijn jaarvergadering toepasselijk over *Nationale identiteit in Europees perspectief – nationalisme, patriottisme, individualisme*. Het is een onderwerp waar Beekelaar echt voor gepleit heeft: ‘Er is naar mijn mening nog te weinig belangstelling voor de Europese grondwet en de normen en waarden die daaraan ten grondslag liggen.’ Veel landen binnen de Europese Gemeenschap zijn bang dat hun eigen identiteit in het grotere Europa verloren gaat. Daarmee samen hangt een opkomende vreemdelingenhaat; vooral in Oost-Europa doet die zich voelen. Bezorgdheid is terecht, want nationale identiteit mag niet ontaarden in onaanvaardbare nor-

men. Moet nu dit nationalisme bestreden worden, of gaat het om een groeicrisis op de weg naar grotere, bovennationale eenheden?³⁴ Van belang is tot een duidelijke afbakening van het begrip ‘nationale identiteit’ te komen, vooral daar waar waardepatronen, (christelijke) geloofsbeleving en rechtseenheid in het gedrang raken. Op het symposium kwam het internationalistisch denken van arbeiders en adel in vroeger eeuwen aan de orde, tegenover het nationale denken van de middenklassen. Ontsporingen van het nationalisme zijn al lang bekend, denk aan chauvinisme, nationaal-socialisme en fascisme. Een positieve kant ervan werd omschreven ‘als een antwoord op en een voorwaarde voor de eigen identiteit van het individu’.

Beekelaar 25 jaar secretaris

Op 18 september 1992 werd het 25-jarig jubileum van dr. Hardy Beekelaar als redactiesecretaris van het Thijmgenootschap met een klein symposium gevierd. Beekelaar trad in 1967 aan als secretaris van de redactie van de *Annalen van het Thijmgenootschap*. Het jaar daarop werd deze redactie uitgebreid tot de Wetenschappelijke Raad. ‘Het vele werk dat [met de redactie en de raad] gepaard gaat, werd de afgelopen 25 jaar voor het overgrote deel verzorgd door dr. G.A.M. Beekelaar’, zo staat in de tekst bij het symposium. Op het mini-symposium over *Algemene vorming en/in het specialistisch wetenschappelijk onderwijs* sprak een drietal Thijm-coryfeeën. Voormalig voorzitter van de Wetenschappelijke Raad prof.dr. A.G. Weiler leidde het symposium in, vervolgens sprak prof.dr. C.J. Rijnvos, lange tijd lid van de Wetenschappelijke Raad. De toenmalige bestuursvoorzitter, prof.dr. R.A. de Moor, was de laatste spreker.

Aan deze meeste stabiele factor in het Thijmgenootschap – althans wat het ‘personeel’ aangaat –, vroeg ik wat hij van de omschrijving ‘denktank met religieuze wortels’ voor het genootschap vond. Beekelaar: ‘Ik denk dat er behoefte is aan een genootschap als Thijm, dat niet alleen

wetenschappelijke en actuele problemen zakelijk bekijkt, maar ze ook toetst aan wetenschappelijke inzichten en ze in ieder geval vanuit een christelijk perspectief beziet. Over de formulering “in het licht van Christus’ boodschap” in onze doelstelling is vaak gepraat, ik vond dat wat te braaf. Ook was het wel erg pretentiefus om te zeggen “streckende tot voortdurende vernieuwing van de samenleving”. Uiteindelijk bevorderen we wetenschappelijke reflectie vanuit een christelijk perspectief.’

Beekelaar is degene die het meest weet van verkoopcijfers en samenwerking met gelijkgestemden. ‘We werkten vaak samen met anderen. ’t Was vaak zo dat we een gelijkgestemde club kenden die met vergelijkbare problemen bezig was. Voor het boek over de massamedia werkten we bijvoorbeeld samen met de Thomas More Academie en het Katholiek Instituut voor Massamedia. Als je een onderwerp multidisciplinair wilt benaderen, is het belangrijk dat je zulke contacten hebt. We hebben nooit de behoefte gehad om te zeggen dat een onderwerp echt helemaal ons initiatief was, integendeel, ’t liefst deden we zoveel mogelijk in samenwerking met anderen. Er is zeker één bundel per jaar van een andere club afkomstig – zo hebben we *Samenleving in samenhang* van de KRKS overgenomen. De Katholieke Artsenvereniging nam vroeger bijna altijd zelf het initiatief om een onderwerp aan de orde te stellen, maar zocht dan meteen samenwerking met de protestants-christelijke artsvereniging. De Juridische Afdeling had uitstekende relaties met de christelijke juristenvereniging, waarvan J.P. Balkenende voorzitter was. Protestanten hebben ons altijd wel een sympathieke beweging gevonden – er zijn enkele dominees lid, zo weet ik uit de ledenlijst. Ook hebben we bij de organisatie van symposia samengewerkt met het bezinningscentrum van de VU.’

‘Hoe de Annalen aankwamen en hoe de onderwerpen die we bespraken, hun weg vonden in de maatschappij, blijkt toch vooral uit het ledental en de verkoopcijfers. We merken dat het ledental al een aantal jaren met zo’n dertig

per jaar toeneemt – nu zijn er tussen de 1250 en 1300 leden. Die groei is niet spectaculair, maar bedenk wel dat er ieder jaar zeventig tot tachtig mensen afvallen, dat betekent dan toch zo'n honderd nieuwe leden per jaar. De verkoop van de Annalenummers loopt nog altijd erg goed; een bestseller is het essay van Paul van Tongeren, *Over het verstrijken van de tijd*; daarvan zijn vierduizend exemplaren gedrukt. Maar ook een bundel als *Geluk* doet het goed met 360 exemplaren, dat zijn dan exemplaren buiten de leden om! Wat betreft de opkomst bij symposia was het Hersenen-symposium het meest succesvolle dat we ooit georganiseerd hebben. We moesten het zelfs nog een keer herhalen. De locatie, Krasnapolsky in Amsterdam, werkte mee, en ook een spreker als Dick Swaab, die zeer veel publiek trok. Eerlijk gezegd hebben we meer interessante onderwerpen gehad, die een veel minder grote opkomst hadden.'

In 2004 neemt Beekelaar afscheid als secretaris. 'Tot voor vijf jaar deed ik de praktische organisatie van de symposia vrijwel alleen. Nu loopt dat via het secretariaat van het Soeterbeek Programma. Voordeel daarvan is dat we voor symposia nu wel vijf keer zoveel mensen uit kunnen nodigen. Voorganger van het Soeterbeek programma, de Thomas More Academie, heeft ook veel mee georganiseerd. Aanvankelijk had de Thomas More Academie de pretentie ook in de Thijm-thematiek zeggenschap te hebben. Inmiddels kunnen we wel zeggen dat het denkwerk door Thijm gebeurt en de praktische organisatie door Soeterbeek.'

En de toekomst? 'We moeten wetenschappelijke, actuele maatschappelijke vraagstukken blijven bekijken vanuit een christelijk perspectief. De vorm waarin we dat doen, moeten we kritisch tegen het licht houden. Misschien is er wel meer vertier nodig, visuele aspecten op de symposia, we moeten de website continu blijven ontwikkelen. De Annalenreeks zal blijven werken, daar ben ik zeker van. We hebben de afgelopen decennia voortdurend dingen op onze manier veranderd, dat ging vaak vanzelf. Het blijft

goed “al het vanzelfsprekende niet als vanzelfsprekend te beschouwen”. We moeten heel bewust kiezen voor het eigen geweten, eigen inzicht, eigen waarden en normen. In de discussies binnen de Wetenschappelijke Raad bepalen wij wat we doen, zonder dat we ons nog kwaad maken op paus of bisschoppen – daar wordt helemaal niet meer over gepraat.’

Harde wetenschap

De jaarvergadering 1993 over het thema *Waar blijft de mens? Harde wetenschappen, zelfbeeld en zin*, georganiseerd in samenwerking met het Bezinningscentrum van de v u en aldaar gehouden, werd bezocht door maar liefst 190 deelnemers. Aanleiding voor het symposium was het boek *De dingen hebben hun geheim* waarin prof.dr.ir. A. van den Beukel schreef over de relatie tussen wetenschappelijke kennis van de werkelijkheid en de wijze waarop mensen zichzelf en de zin van hun leven verstaan. Zo ging het ook op het symposium; een wetenschapper werd gevraagd zijn gedachten uiteen te zetten over de relatie tussen de harde wetenschap die hij beoefent enerzijds en het beeld dat de mens van zichzelf en van de zin of betekenis van zijn leven heeft anderzijds. Kan het zo zijn dat ‘harde wetenschap’ en zelfervaring zich als werkelijkheid en fantasie verhouden? Natuurwetenschap en ‘harde menswetenschap, de harde psychologie’ werden naast de zin van het menselijk leven geplaatst; coreferenten van de harde wetenschappers waren filosoof of theoloog.³⁵ Een belangrijke gedachte was telkens of er wellicht verschillende domeinen van de werkelijkheid zijn en dus meerdere vormen van kennis om die te begrijpen.

Negentig jaar Thijmgenootschap

In 1994 bestond het Thijmgenootschap negentig jaar. Ter gelegenheid daarvan werd een symposium³⁶ gehouden met als titel *Muziek en cultuurontwikkeling – Thijm, daar zit muziek in*. Muziek had tot dan toe weinig aandacht gekre-

gen. Op het symposium werd Nederlandse 20ste-eeuwse muziek in cultuurhistorisch perspectief geplaatst. De componist Alphons Diepenbrock (1862-1921) werd behandeld door prof.dr. Wim Bronzwaer. Gerard van der Leeuw lichtte de controverse toe tussen de Frans-georiënteerde Willem Pijper (1894-1947) en de in Duitsland opgeleide Jan van Gilse (1881-1944) wiens werk exemplarisch is voor het componeren van voor de Tweede Wereldoorlog. Het nieuwe idioom van Rudolf Escher kwam aan de orde in de lezing van drs. Joost Langeveld. Ton de Leeuw hield een beschouwing over het muzikaleven en het componeren sinds 1968. Jan Nuchelmans sprak over de renaissance van de oude muziek, en over een uitvoeringspraktijk die historisch goed geïnformeerd is. De lezingen werden uitgesproken in de Gertrudiskapel te Utrecht. De dag eindigde met een wereldpremière; Fons Brouwer had twee liederen gecomponeerd op gedichten van Cesare Pavese. Het gaat om *Due poesie del 1946: Le piante del lago* en *Anche tu sei l'amore*, uitgevoerd door bariton Charles van Tassel en Marien van Nieukerken, piano. Het bestuur was zeer tevreden over het verloop van de dag, maar minder over het tegenvallende aantal deelnemers, maximaal honderd, een dieptepunt in de geschiedenis en dat nog wel tijdens een lustrum.

Mosterdzaadjes

Het symposium van 1995 had als thema *De betekenis van kleine dingen*. In 1996 verschenen de bijdragen van het symposium als *Mosterdzaadjes van het bestaan. De waarde van kleine dingen* in de Annalenreeks. Niet de indrukwekkende, grootse fenomenen zijn nu eens aan de orde, maar 'dat wat zich in ons bewustzijn van het alledaagse aanbiedt of voordoet'. De kleine dingen in huis, maar ook de poëzie, muziek, natuurbeleving, natuurwetenschap en psychotherapie, het zijn de mosterdzaadjes van ons bestaan. De beeldspraak komt uit Matteüs 13,31-32: 'Het rijk der hemelen is gelijk aan een mosterdzaadje, dat iemand op zijn akker zaaide. Het is wel de kleinste van alle zaden, maar als

het is opgewassen, is het groter dan het tuingewas, en wordt het een boom, zodat de vogels in de lucht zich in zijn takken kunnen nestelen.' Zo gaat het ook met 'het kleine'. Jonge kinderen hebben nog aandacht voor het kleine, zij verkennen het bestaan en staan open voor de kleine dingen. Misschien verlangen volwassenen wel naar die kinderlijke onbevangenheid; dan is het beter te spreken van de 'grootheid van het kleine'. 'Het kleine kan zo groeien tot het aanzienlijke, het opvallende, het grote, zelfs tot het eigenlijk zingevende, als wij daarvoor oog en aandacht krijgen. Dan wordt het onaanzienlijke tot de essentie.'³⁷ Net zoals dat gebeurde met het mosterdzaadje dat uitgroeide tot een boom.

Het Pater de Grootfonds

Financieel is het Thijmgenootschap aangewezen op de contributie van de leden en op het Pater de Grootfonds. Pater J.V. de Groot (1848-1922) was een van de vroegste emancipatoren van de katholieke wetenschappers. Hij studeerde aan het college van de dominicanen te Nijmegen en ontving in 1866 het habijt der orde; vanaf toen heette hij frater Vincentius de Groot. Met Alberdingk Thijm voerde hij een uitgebreide correspondentie over katholieke en literaire zaken, waaronder het pas door Thijm opgerichte tijdschrift de *Dietsche Warande*. De Groot was oprichter van de Nijmeegse Thomaskring en vanaf 1894 bekleedde hij de leerstoel in de Thomistische wijsbegeerte aan de Universiteit van Amsterdam. Dat was een belangrijke stap voor katholiek Nederland. '[Met hem] trad de katholieke wetenschap als zoodanig voor het eerst binnen de poorten van één der Nederlandsche Universiteiten.'³⁸ En voorts: 'Pater de Groots professoraat [is] een der machtigste factoren geweest, gedurende de laatste kwarteeuw in de snel voortgeschreden culturele emancipatie van de katholieken in Nederland.'³⁹

Algemeen voorzitter Barge van het Thijmgenootschap slaagde er eind jaren twintig in honderdduizend gulden

bijeen te brengen voor een apart fonds. Het Thijmgenootschap heeft vanaf de beginjaren onderzoek en publicaties van (aankomende) geleerden financieel ondersteund. Studenten en promovendi konden een beroep doen op het fonds voor wetenschappelijk onderzoek en het publiceren van de resultaten daarvan of voor een tegemoetkoming in de kosten van de uitgave van proefschriften. Ook gingen gelden 'naar katholieke tijdschriften als de theologische periodiek *Studia Catholica* en het *Tijdschrift voor Philosophie* en naar – merkwaardig genoeg – andere instituties als het Nuyensfonds (ten bate van de geschiedbeoefening onder katholieken) en de Koninklijke Akademie van Wetenschappen'.⁴⁰

Pater De Groot was het oudste erelid van de vereniging, naamgever en peter van het in 1929 ontstane fonds, 'dat zo menige jong geleerde de beoefening der wetenschap lichter gemaakt heeft' – aldus Rogier.⁴¹ Dat beleid werd tot ver in de jaren vijftig voortgezet. Daarna bleef steun aan tijdschriften en instellingen achterwege; promovendi konden nog aanspraak maken op een kleine toelage. Ook deze 'kleine subsidies' verdwenen langzaam maar zeker, al heeft een buitenlandse student nog wel eens een kleine beurs vanuit het fonds gekregen.

Het Pater de Grootfonds, toevertrouwd aan het bestuur van het Thijmgenootschap, wordt nog steeds gebruikt om de jaarrekening van het genootschap kloppend te houden – de gelden zijn in de jaren zeventig goed belegd, dus er is een behoorlijke buffer. Het effectendepot is zo samengesteld dat een evenwichtige spreiding bestaat en op langere termijn een redelijk tot hoog rendement kan worden behaald. De dotaties uit het fonds schommelen tussen de vier- en veertigduizend gulden. Zo is er in 1991 meer nodig geweest, ten behoeve van extra uitgaven van de *Annalen*, *Pax Romana* en de oprichting van het *Tijdschrift voor Geneeskunde en Ethiek*. 'De opbrengsten uit het Pater de Grootfonds compenseerden deze kosten. De vermogenspositie van het fonds baart de penningmeester nu en dan

zorg, met name bij koersval van de aandelen.’⁴² De penningmeester schreef in 1999 dat het beleid erop was gericht het vermogen te laten groeien en in elk geval niet aan te tasten. Bijdragen aan het Thijmgenootschap worden bij voorkeur beperkt tot de ruimte die het jaarlijkse exploitatieresultaat (uitgekeerde dividenden minus kosten) biedt. Rekening wordt gehouden met het feit dat het vermogen kan afnemen. Ook kan de exploitatie van het Thijmgenootschap onder druk komen te staan door een combinatie van prijsstijgingen en mogelijk een afname op de lange-re duur van het aantal leden/contribuanten.⁴³

Onderwerpen die jongeren boeien, maar ook ouderen interesseren

In 1995 traden twee bestuursleden af: voorzitter prof.dr. R.A. de Moor en penningmeester mr. A. Hammerstein. Verwelkomd werden prof.dr. A. Plasschaert als vice-voorzitter en drs. R. van der Pluym als penningmeester. Prof.dr. H. van der Plas nam het voorzitterschap op zich.

In 1996 kwamen in de afdelingen en op het plenaire genootschapssymposium actuele maatschappelijke onderwerpen aan de orde. *Religieus pluralisme: dynamiek of dynamiet* kwam ter sprake op het jaarlijkse Thijm-symposium dat plaatshad in de aula van de KUB. Is het pluralisme een verrijking of juist een bedreiging van de Nederlandse samenleving? In het hoofdstuk over de Annalen (p. 94 e.v.) komt dit onderwerp uitgebreid ter sprake; de jaarvergadering werd geroemd om de kwaliteit van de bijdragen.

Op de bestuursvergadering van 22 januari 1997 werd weer gesproken over de toekomst van het Thijmgenootschap. Men maakte zich zorgen over het aantal en de leeftijd der leden, en zocht contacten met protestanten, het Wetenschappelijk Bureau van het CDA en het Multidisciplinair Centrum voor Kerk en Samenleving. Het bestuur droeg diverse ideeën aan om de doelgroep tussen 25 en 55 jaar aan te spreken. Zo stelde Van Tongeren voor een studiegroepje te vormen om te brainstormen over de toe-

komst. Hij zag ‘een duidelijke functie in de publicaties, maar [plaatst] wel eens vraagtekens bij het reüniekarakter van de symposia’. ‘Zwaardere’ symposia over de exacte wetenschappen, samenwerking met anderen, onderwerpen buiten de belangstellingsfeer van Thijm, het genootschap als discussieplatform voor nieuwe gedachten en denkwijzen – ideeën te over om de toekomst van het genootschap te waarborgen. De vergadering was het erover eens dat het Thijmgenootschap een product leverde ‘waar we trots op mogen zijn’, maar dat het ook continu aanwezig behoorde te zijn, daar waar wetenschap en levensbeschouwing aan de orde zijn.

Aan een breder draagvlak voor het genootschap werd in 1997 hard gewerkt. Zo besloot het bestuur participant te worden van de Acht Mei Beweging en werd een website overwogen. Bestuursleden brachten een bezoek aan bisschop Van Luyn en spraken met hem over mogelijke studieonderwerpen. Aan de orde kwamen: ethiek van de moderne media, Europa, vernieuwing en het jaar 2000 en hang naar spiritualiteit.

Het gezin

Het gezin was een onderwerp dat zowel jongeren als ouderen aansprak. De Nederlandse politieke partijen twistten over de vraag wie de meeste aandacht aan het gezin schonk; UNESCO riep 1994 uit tot het jaar van het gezin, en nu was het de beurt aan het Thijmgenootschap. Het thema van het symposium van 1997 – in de aula van de KUN en georganiseerd samen met de Thomas More Academie – kreeg aanvankelijk als titel mee: *Het gezin gezien?* Het werd: *Gezin en wederkerigheid* met de literaire ondertitel van Rutger Kopland: ‘Omdat wij van ons zelf geen huis zijn’ uit de bundel *Al die mooie beloften*.⁴⁴

Er moeten hier toch mensen wonen, ik luister,
En herinner mij dit huis, de lege eierschalen,
De koude resten thee, de waaierende gordijnen,
Op het tafellaken grijze stront van vogeltjes.

Oh, goeden morgen, als kabouters in zachte
Pyamas gaan de geluiden door het huis, de
Eerste Clementi, de kranen, de fluit van
Het kokende water. Geluk is langzaam naar

Beneden gaan, en daar zitten wachten
Op stappen, tussen de muren bedekt
Met tekeningen: vaders, moeders,

Kinderen, tafel, huis, voorgoed
Aan het ontbijt. En ik
Was één van hen.

Dit symposium bracht voor het Thijmgenootschap een kentering. Tot 1997 liepen de bezoekersaantallen geleidelijk terug. Na het gezinssymposium kwamen er nooit meer minder dan 250 à 300 mensen. Een verklaring daarvoor kan gevonden worden in de samenwerking met de Thomas More Academie die als organisatiebureau over een groot adressenbestand beschikt, en waardoor ook de programmering aantrekkelijker werd. Aanvankelijk wilde de Thomas More Academie wel samenwerken met Thijm in het jaarlijkse symposium, maar dan niet slechts in een organiserende en administratieve rol. Later werden de taken meer en meer verdeeld, en wel zo dat Thijm de inhoud bepaalde en Thomas More de organisatie op zich nam. In overleg kozen Thijm en Thomas More vanaf nu voor kortere voordrachten, meer caleidoscopische programma's, meer visuele ondersteuning en andere 'opvrolijkende' dingen. Ook kwam er meer aandacht voor een spreiding van de symposia over het land en voor aantrekkelijke locaties als het hoofdkantoor van de NMB, de Ridderzaal, het Evoluon en hotel Krasnapolsky.

Een groot succes was direct al het symposium van 1998 met als thema *Verbeelding van de macht*. Het ging over de morele taakopvatting van de overheid zoals uitgedrukt in overheidsgebouwen en in de ornamentiek ervan. De locatie was zeer toepasselijk: de Ridderzaal in Den Haag. Er waren zo'n vierhonderd mensen aanwezig. In de pers verschenen interviews met sprekers. Op de dag zelf ontbrak ook het levensbeschouwelijke element niet. Dit kwam vooral tot uiting in de discussie over het al dan niet aanwezig zijn en/of uit de tijd zijn van waarden en normen met betrekking tot overheidsgebouwen.

Hersenen en bewustzijn

In 2000 vond het meest succesvolle symposium plaats: *In het diepst van mijn gedachten – hersenen, bewustzijn en het zicht op onszelf*. In de notulen van de Wetenschappelijke Raad van 11 oktober 2000 werd de loftrumpet gestoken: 'Zelden is een symposium inhoudelijk zo langdurig en zo grondig voorbereid en zelden heeft het jaarlijks symposium zoveel belangstellenden getrokken. Alle aanwezigen spraken hun tevredenheid uit. Locatie was extreem duur. Dat kan slechts eenmaal.' Het liep storm in hotel Krasnapolsky te Amsterdam zodat het symposium, dat samen met het Heyendaal Instituut en de Thomas More Academie werd georganiseerd, begin 2001 nog eens herhaald moest worden. Voor minstens tweehonderd mensen was er geen plaats meer geweest. De herhaling had plaats in de aula van de KUN, waar wederom driehonderd personen aanwezig waren. Tijdens de voorbereiding van het symposium concludeerde men al dat de inhoud en betekenis van het begrip bewustzijn niet echt bereikt konden worden, welke benadering ook gekozen werd. 'Er is geen twijfel over, dat onderzoek van het bewustzijn zowel vanuit de natuurwetenschappen als vanuit de geesteswetenschappen in het centrum van de belangstelling staat, zoals onder meer blijkt uit belangstelling voor psychofarmaca, schaakcomputers, apentaal etc.'⁴⁵ Men besloot het symposium te

openen met een inleiding die duidelijk maakt dat ‘wat bewustzijn is’ niet of nauwelijks te definiëren zal zijn. Volgens werd het bewustzijn vanuit verschillende benaderingen verkend: de natuurwetenschappelijke, de mentale, de theologische en de antropologische benadering.

Het hersenen-symposium was typerend voor het Thijmgenootschap, namelijk een onderwerp dat zowel maatschappelijk, wetenschappelijk als religieus-ethisch was. In de pers kreeg het ongemeen veel aandacht. Paul van Tongeren: ‘Een mooi voorbeeld van de kritisch-intellectuele functie van ons genootschap is dit succesvolle symposium, over hersenen en bewustzijn. De pers heeft er uitgebreid aandacht aan besteed, maar vooral aan de voordracht van degene die zich op geen enkele wijze in de doelstellingen van het Thijmgenootschap herkende, de absoluut agnostische en niet in levensbeschouwing geïnteresseerde hoogleraar in de neurobiologie Dick Swaab. Het is tekenend dat men in de media toch een probleem blijkt te houden met levensbeschouwing. Dus lijkt me voor het Thijmgenootschap de schone taak weggelegd in de vervulling van een kritische functie die levensbeschouwing én wetenschap onder de aandacht blijft brengen.’

Bestuurlijk 2001-2003

2001 was een druk ‘bestuurlijk’ jaar. Allereerst werd het voorstel inzake een website voor het Thijmgenootschap aanvaard: www.thijmgenootschap.nl.

Inzake de zittingsduur van bestuurders werd benadrukt dat ‘de leden van de raad en het bestuur in principe maximaal viermaal een termijn van vier jaar zitting hebben’,⁴⁶ uiteraard indien de betrokkene én raad en bestuur akkoord gaan. Uitzonderingen op deze regel zijn slechts in dringende gevallen mogelijk, zo lijkt het niet gewenst dat voorzitter en secretaris tegelijkertijd aftreden. Tussentijds aftreden is mogelijk, want verjonging van bestuur en raad kan mogelijk leiden tot vernieuwing.

Met het honderdjarig bestaan in zicht werd een eeuw-

feestcommissie ingesteld, waarvan – naast Paul van Tongeren, Henk van der Plas en Hardy Beekelaar – Eelke de Jong en Yolande Kuin deel uitmaakten. De te organiseren activiteiten dienden te voldoen aan het doel: zoveel mogelijk belangstelling te wekken voor het Thijmgenootschap, zijn doelstelling en zijn activiteiten. Naar aanleiding hiervan leek ook een naamswijziging voor de hand te liggen. Als de doelstelling immers niet primair is leden te werven, maar ‘bekend maken met’, dan zou de ondertitel ‘vereniging voor...’ beter veranderd kunnen worden in ‘podium voor...’. Toch zou dit voorstel het niet halen.

Een nieuwe ontwikkeling is de samenwerking met het Vlaamse Davidsfonds, niet in het minst vanwege het belang dat Thijm heeft bij verspreiding van de Annalen in Vlaanderen en bij Vlaamse deelname aan Thijm-congressen. Al eerder bestonden er contacten tussen Davidsfonds en Thijmgenootschap. Er werd afgesproken elkaar wederzijds en tijdig van activiteiten op de hoogte te houden. Het Davidsfonds is vooral geïnteresseerd in gezamenlijke organisatie van symposia; de activiteiten en het symposium in het lustrumjaar 2004 zijn dan ook in goede samenwerking totstandgekomen.

Voor uitgave in de Annalenreeks bestaat belangstelling, al is het Davidsfonds, net als iedere uitgever, wel huiverig voor het uitgeven van bundels. En het blijkt ook dat de Annalenverkoop in Vlaanderen wat tegenvalt. Maar wel publiceerde een Vlaamse uitgever, Pelckmans, een tweede druk van het essay van Herman De Dijn, *De herontdekking van de ziel*, en gaf het Davidsfonds in 2003 samen met Thijm *Vreemde verwanten* uit, over ‘overeenkomsten en verschillen tussen islam en christendom’.

In maart 2001 is oud-voorzitter en erelid Ruud de Moor overleden. ‘Hij was een betrouwbaar en gedegen bestuurder, wijs in zijn optreden en mild in zijn opvattingen. Het Thijmgenootschap heeft veel te danken aan zijn stimulerende bestuursperiode.’⁴⁷ Bestuursleden zijn bij de uitvaart aanwezig geweest; en tijdens de bestuursvergade-

ring van mei 2001 werd een minuut stilte in acht genomen.

In 2002 werd er slechts één bestuursvergadering gehouden; ging het Katholiek Studiecentrum op in het Soeterbeek Programma; werd de Rechts- en Bestuurskundige Afdeling opnieuw opgericht. Er verschenen, als gebruikelijk, vier Annalen: *Westerse waarden, door Shakespeare belicht; Samenleving in samenhang. Doet geloven ertoe?; Markt en waarden* en het Thijmessay over de tijd door Paul van Tongeren, dé bestseller van het genootschap.

In 2003 slokte het Soeterbeek Programma de Thomas More Academie op, en door de koersdalingen verslechterde de financiële situatie van het genootschap enigszins, al zijn ‘de verliezen binnen het Pater de Grootfonds redelijk beperkt gebleven’.

Het eeuwfeest in 2004

Het honderdjarig bestaan van het Thijmgenootschap werd groots aangepakt. De Medische Afdeling hield haar symposium over de in 2003 aangepaste Eed van Hippocrates en de vraag of deze ‘nog van onze tijd’ is. Kardinaal Danneels, primate der Nederlanden, schreef het Thijmessay. In de besturen traden opmerkelijke wijzigingen op. Fons Plasschaert volgde Henk van der Plas op als voorzitter van het bestuur. Hardy Beekelaar droeg zijn secretariaat over aan Karin Pasma, zowel dat van de Wetenschappelijke Raad als van het bestuur. En tot slot liet ook Paul van Tongeren zich opvolgen – zodra een nieuwe voorzitter van de Wetenschappelijke Raad beschikbaar was.

Ik vroeg aankomend bestuursvoorzitter prof.dr. A.J.M. Plasschaert naar zijn ideeën over de toekomst van het Thijmgenootschap. Plasschaert: ‘Ik hoop allereerst dat het Thijmgenootschap zich verdiept en verbreedt en in belangstelling groeit. Omdat er goede vruchten aan de Thijmboom hangen, en men graag bij die boom zou willen horen. En dan hoop ik dat die boom meer takken, meer afdelingen krijgt. Een natuurwetenschappelijke, cultuurpsychologische of een cultuursociologische tak zou ik

enorm toejuichen. Mijn grootste zorg is de vernieuwing en verjonging, zowel onder de leden als onder de bestuurders. Voor de laatsten moet een rooster van aftreden aangehouden worden. We hebben zeer veel waardering voor wat iedereen gedaan heeft, maar misschien moeten we in deze tijd wel wat “agressiever” zijn als het om ledenwerving gaat. Ik realiseer me wel dat we met een dilemma te maken hebben. Waar ouderen al “in zijn” voor de doelstellingen van Thijm, zijn de jongeren daar misschien nog niet aan toe. Toch zullen er altijd mensen – ook jongeren – behoefte hebben aan bezinning. Er moet een tegenbeweging komen tegen de kapitalistische maatschappij met onnoemelijk veel keuzes – een tegenbeweging met spiritualiteit als voedingsbodem voor rust en bezinning.

Ik hoop dat we via de (nieuwe) afdelingen lotgenoten, soortgenoten of beroepsgenoten binnenhalen om groei te bereiken. We zullen ook meer moderne communicatiemiddelen in moeten zetten, met onze tijd mee gaan; alleen kleeft overal wel een financiële component aan, “om niet” wordt weinig meer bereikt. Wat ik voor de toekomst nastreef, is meer aandacht – in Annalen en symposia – voor onderwijs en opvoeding als kernpunten in het doorgeven van allerlei waarden, normen en opvattingen als breed sociaal besef. Vanuit Rome en de Nederlandse kerkprovincie is daar meer aandacht voor. We moeten analyseren en weten wat er in de jeugd omgaat, actief de communicatie met ze zoeken en ze ook bij onze werkzaamheden betrekken. Tot slot: ik vind het fijn dat ik als voorzitter gevraagd ben om voor een “akker die er ligt en waar veel goeds op staat, maar die een beetje dreigt te verouderen, te zorgen”, samen met anderen.’

Lustrumcongres

Op 9 oktober 2004 had het lustrumcongres plaats, getiteld: *De hemel van Nederland. Nieuwe perspectieven op het christendom in samenleving en cultuur*. Het symposium begon met een lezing van hoogleraar nieuwste geschiede-

nis James Kennedy, over ‘Geloof achter de dijken. Religie in de Nederlandse samenleving’. Aan deze lezing waren vijf parallelsessies gekoppeld. De eerste sessie was ‘Barmhartigheid en zorg’. Barmhartigheid lijkt door verzakelijking en rationalisering onder druk te staan; de nood van zorg brengt de barmhartigheid weer onder de aandacht. Maar wat is het precies? En welke rol kan zij spelen in de hedendaagse zorgpraktijk? ‘Oorlog en vrede’ was het tweede deelonderwerp. Vrede is te prefereren boven oorlog, zo denken zowel gelovigen als ongelovigen. Maar een pacifistisch standpunt is moeilijk vol te houden als men denkt aan het nationaal-socialisme of aan de geschonden mensenrechten in Joegoslavië. Zou er ooit een Europees standpunt mogelijk zijn? De Nederlandse bisschoppen schreven een vredesbrief, *Een kerk voor rechtvaardigheid en vrede*. Wat kunnen we met deze bisschoppelijke brief? Dan komt ‘Solidariteit en armoede’ ter sprake. Solidariteit met armen en behoeftigen is een belangrijk element van de christelijke levenswijze en een van de beginselen van de christelijke sociale leer. Soms leidt de steun echter tot passiviteit en misbruik. Individuen en groepen zouden veel zelfstandiger moeten worden, wat wel een teloorgang van weer een christelijke traditie betekent. In een ‘Duet van oud en jong. Gesprek tussen de generaties over waarden en normen’ ontstond een gesprek waarin de verschillende generaties met elkaar communiceerden over belangrijke waarden in hun leven. Zijn er generatie-overstijgende waarden en normen en is er sprake van herkenning of wederzijds begrip als dat niet het geval mocht zijn? Tot slot de vijfde deelsessie: ‘Kunst en religie. Rooms, reformatoren en hedendaagse artiesten’, over de verschillende manieren waarop reformatie en rooms-katholicisme omgaan met kunst. In het katholicisme is er vooral veel beeldende kunst en architectuur; de protestantse kerk legt een veel grotere nadruk op zang, muziek, woordkunst en retoriek. Schrijver Willem Jan Otten en beeldend kunstenaar Marc Mulders verbonden expliciet hun geloof met

hun kunstenaarschap. In een tweespraak onderwierpen zij beide componenten in hun werk aan een onderzoek.

Wandelen met Thijm

Stadsgezichten. Wandelen door cultuur en religie van de Lage Landen is een lustrumactiviteit – een initiatief van het Thijmgenootschap – die een groot deel van 2004 bestreek. Op tien dagen tussen april en oktober werden in Franse, Nederlandse of Vlaamse steden ‘de kernmomenten in de religieuze geschiedenis van de Lage Landen’ ontdekt. Niet zozeer de katholieke, protestantse en joodse instellingen zijn het uitgangspunt, als wel de belangrijkste gebeurtenissen, individuen en belevenissen. Zo werd in Leuven in 1425 de eerste katholieke universiteit van de Lage Landen gesticht, was Ieper tussen 1560 en 1801 zetel van een bisdom en was Deventer eigenlijk de bakermat van de vernieuwing van de spiritualiteit. De tien steden zijn in vijf kernblokken verdeeld: Wetenschappelijke vrijheid – religieuze, politieke en economische invloeden (Leiden en Leuven), Geld en God – welvaart, vrijheid van godsdienst en culturele bloei (Antwerpen en Amsterdam), Stad en oorlog – de omgang met een vernietigd verleden (Ieper en Rotterdam), Religieuze hervorming – moderne devotie, reformatie en nieuwe religieuze bewegingen (Deventer en Rijssel), Kunst en religie – cultuur in de stad (’s-Hertogenbosch en Gent).

De toekomst

Bij een jubileum is het goed vooruit én terug te kijken. Een jaar of zeven geleden heeft het ledenbestand zich gestabiliseerd. Sindsdien groeit het weer. Dat is opmerkelijk in een vereniging die voor zo’n groot deel uit tamelijk oude mensen bestaat. Mensen die hun lidmaatschap nu moeten beëindigen, door overlijden of verhuizing naar een verpleegtehuis, zijn zo’n veertig jaar geleden lid geworden in een totaal andere tijd. Dat is wel logisch voor een vereniging die is opgericht ten behoeve van de katholieke eman-

cipatie en die een laatste hoogtepunt had tijdens het Tweede Vaticaans Concilie. Eigenlijk kon het daarna alleen maar minder worden...

De toename van het ledental, de groeiende belangstelling voor de symposia, heeft deels 'technische' oorzaken: de Thomas More Academie als professioneel organisatiebureau, en aantrekkelijke sprekers en locaties. Maar er moet meer zijn. Van Tongeren: 'Ik denk dat in toenemende mate de band van cultuur-wetenschap-maatschappij met levensbeschouwing herkend wordt. Zo zijn de verkoopcijfers van de Annalen gestegen. Het is wel begrijpelijk dat de toename bij de symposia groter is dan de toename van het ledental. Want wat zijn er nog voor verenigingen waarvan iemand lid wordt zonder dat men die voor een bepaald belang nodig heeft. Ideële verenigingen passen niet meer zozeer in onze samenleving.'

Van Tongeren verwacht dat er in de toekomst weer meer afdelingen gaan komen. 'Al die afdelingen zijn (eerst) successievelijk en noodzakelijk verdwenen – een gevolg van de emancipatie. Maar nu zie ik een ander soort vereniging ontstaan met andere structuren en doelstellingen. Ook als niet-medicus kun je lid worden van de Medische Afdeling, vanuit een interesse of bezorgdheid. Er wordt al weer voorzichtig over een nieuw op te richten theologische vereniging gesproken. Geforceerd jongeren bij de club halen, werkt volgens mij niet. Wij doen vooral wat wijzelf van belang vinden voor de wereld van vandaag en als dat jongeren trekt, is dat mooi meegenomen. Belangrijker is de instituties te verjongen en een verbinding met andere katholieke/christelijke organisaties aan te gaan, waarbij je moet voorkomen dat er te veel overlap is en dat er een monsterverbond ontstaat dat de verscheidenheid wegdrukt. De K R K S is opgeheven, wat komt ervoor in de plaats? Hoe moeten wij ons verhouden tot het Davidsfonds? Je ziet een versterking van een soort achterhaalde katholieke zuil in de Katholiekendag, in de activiteiten van het v k m o. Moeten we daaraan meedoen? Enerzijds horen we bij die

katholieke zuil, anderzijds hebben we ons ontwikkeld op een manier die dat verzuilde totaal achter zich gelaten heeft.

Het is spannend te zien hoe het verdergaat. We moeten uitkijken voor “verdamping van identiteit”. Door de evidente openheid in de Wetenschappelijke Raad zou je soms vergeten de levensbeschouwelijke inbreng voldoende duidelijk te maken. Daar hebben we in de vergadering regelmatig en terugblikkend over gesproken: “Was het nu eigenlijk wel typisch Thijm wat we daar gedaan hebben?”

Internationale contacten

Het Thijmgenootschap onderhoudt contacten met internationale overkoepelende gezelschappen voor katholieke intellectuelen als Pax Romana, en met vergelijkbare buitenlandse verenigingen als de Duitse Görres-Gesellschaft. Het Thijmgenootschap maakt sinds 1947 deel uit van de International Catholic Movement for Intellectual and Cultural Affairs ‘Pax Romana’. Het is een katholieke wereldorganisatie – opgericht in 1947 te Fribourg – bestaande uit meer dan zestig nationale verenigingen die alle in doelstelling en werkwijze aan het Thijmgenootschap verwant zijn. Vijf ‘beroepssecretariaten’ binnen Pax Romana bevorderen de internationale contacten tussen katholieke juristen, ingenieurs, leraren, natuurwetenschappers en kunstenaars. ‘De naam Pax Romana verwijst naar het begin van de jaren twintig toen katholieke studenten en academici die zich zorgen maakten om een blijvende vrede, zich bij de naamgeving van de door hen opgerichte internationale vereniging lieten inspireren door de pauselijke pogingen om de Eerste Wereldoorlog te beëindigen’, aldus Van Tongeren.

De Görres-Gesellschaft is een Duitse vereniging van katholieke academici die ideëel veel raakvlakken heeft met Thijm. Haar doelstelling is bevordering van de wetenschap door katholieken. Er zijn zo’n drieduizend leden, die werken in secties. Voor het jaarlijkse congres kiest iedere sec-

tie een bepaald thema (bijvoorbeeld 'Politik als Kommunikationsprozess', monetaire problemen in de EU of pre-natale diagnostiek). Door daartoe gevraagde leden worden verschillende aspecten van het thema belicht. De leden zijn dus zeer actief betrokken. De Görres-Gesellschaft beheert wetenschappelijke instituten in Rome, Madrid, Lissabon en Jeruzalem en geeft verschillende tijdschriften en publicatiereeksen uit.

Aanvankelijk participeerden Thijmleden intensiever in Pax Romana. De laatste jaren is dat minder geworden. Paul van Tongeren: 'Wat op die internationale fora gebeurt, is niet meer interessant voor onze leden. Wij zijn de ontwikkeling van Zuid-Amerikaanse en Oost-Europese landen in de katholieke emancipatiebeweging inmiddels gepasseerd; dat neemt niet weg dat Pax Romana voor die landen belangrijk kan zijn. Maar het is een logge organisatie die ver van onze realiteit staat. Wat betreft het Thijmgenootschap willen we op een minimaal niveau ons lidmaatschap handhaven. Wie weet wat Pax Romana internationaal in het Vaticaan nog eens kan bereiken.'

In augustus-september 1985 werd het Europese Pax Romana-congres te Innsbruck gehouden met als thema 'Het evangelie en de Europese cultuur op het eind van de twintigste eeuw'. Prof.dr. J. Nuchelmans en prof.dr. A.G. Weiler bezochten het congres vanuit het Thijmgenootschap. Uit heel Europa kwamen zo'n 250 deelnemers. Weiler meldde in zijn verslag dat de actieve inbreng van personen uit Oost-Europese landen een bijzonder cachet gaf. Zo sprak prof.dr. Miklos Tomka uit Hongarije over de positie en rol van de christelijke intelligentsia in autoritaire niet-christelijke systemen. Ook de bijdrage van prof.dr. Enda Macdonagh uit Ierland oogstte grote bewondering. Hij hield een theologische reflectie over evangelie en cultuur en bespeurde een 'tragische dimensie in de hedendaagse Europese christelijke geschiedenis', anders dan de optimistische visie die in de jaren zestig leefde. Wanneer het Europees imperialisme echt tot een einde zou komen,

zou dat een grote dienst aan de mensheid betekenen. In het Europees comité zijn de landen Polen, Oostenrijk, Baskenland en Nederland gekozen – Nuchelmans aanvaardde de keuze vanwege het uitzicht op een mogelijk Europees presidentschap door Nederland in 1987. Weiler bood aan hem te assisteren bij inhoudelijke aangelegenheden, onder meer bij de voorbereiding van de Europese vergadering van september-oktober 1986 die in Bilbao gehouden werd. Jan Nuchelmans bleef vele jaren Europees coördinator van Pax Romana, en heeft in die rol veel kunnen doen voor Pax Romana.

In 1987 namen Nuchelmans en Weiler wederom deel aan het Wereldcongres van Pax Romana in Rome, waar 62 landen vertegenwoordigd waren. Veel essentiële zaken werden aangehaald, maar door de veelheid en de diversiteit – ook van de deelnemende landen – kwam het vaak moeilijk tot een plenair debat, en zeker niet tot sterke stellingnames. Zo constateerden Weiler en Nuchelmans in hun verslag: ‘Van een plenair debat naar aanleiding van de rapporten van de discussiegroepen kwam helaas niet veel meer terecht dan de constatering dat enkele grote problemen bijna overal aan de orde waren geweest, maar dat anderzijds een onafzienbare hoeveelheid diversen besproken was, al dan niet met wensen en suggesties.’ Met zulke algemeenheden komt men natuurlijk moeilijk tot daden. Toch werden enkele aandachtspunten geformuleerd: de mondiale verschuiving van waardesystemen waardoor traditionele interpretatiekaders minder overtuigend blijken, de positie van de vrouw in de kerk en de samenleving en de drie ‘bommen’ die de mensheid bedreigen – de kernbom, de bom van de buitenlandse schuldenlast die bij explosie de hele wereldeconomie kan ontwrichten en de ecologische bom. Als laatste punt werd voorgesteld dat wetenschappelijk onderzoek van katholieke intellectuelen zich bij voorkeur zou moeten richten op de behoeften en de rechten van de armste medemensen.

De Zesde Europese Conferentie Pax Romana van 27

september tot 1 oktober 1990 te Fribourg stond in het teken van Oost-Europa, zo bleek uit het verslag van Nuchelmans. Er werd een kleine studiegroep opgericht die de problemen van etnische minderheden in Zuidoost-Europa wilde bestuderen. De voorzetting en de concretisering van de contacten tussen Oost- en West-Europa waren belangrijke agendapunten. Nuchelmans heeft ook deelgenomen aan en een inleiding gehouden op de jaarvergadering van Hongaarse katholieke intellectuelen in ballingschap in april 1991. Het was de eerste vergadering van deze organisatie op Hongaarse bodem.

In 1994 kon Nuchelmans melden dat het Oost-Europa-beleid vruchten heeft afgeworpen. In Polen, Hongarije en Slowakije ontplooiden zich – zij het niet zonder problemen – nationale verenigingen van katholieke intellectuelen. In Litouwen, Oekraïne, Kroatië en Roemenië was de situatie veel gecompliceerder en was de oprichting van verenigingen moeilijker. Pax Romana kreeg de meeste aandacht in Italië, Oostenrijk, Catalonië en Baskenland. Engeland, België, Duitsland en Nederland moesten melden dat de activiteiten van Pax Romana weinig interesse wekten. Feitelijk zijn deze landen de problemen van integratie en emancipatie al te boven, terwijl ‘jongere’ staten er nog volop mee worstelen.

Per 1 januari 1997 heeft Nuchelmans zijn taak inzake Pax Romana overgedragen aan Paul van Tongeren. De contacten werden langzaam maar zeker tot een formeel niveau gereduceerd. Er is nog wel over gedacht om ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van Thijm het Wereldcongres van Pax Romana in 2004 in Nederland te organiseren. Maar Pax Romana heeft die suggestie niet opgenomen. Wel vergaderde het European Liaison Committee (ELC), het bestuur van de Europese federatie van aangesloten verenigingen, in 2003 in Nederland. Recentelijk, eind 2004, werd het Thijmgenootschap uitgenodigd een rol in dat bestuur te gaan spelen. Mogelijk neemt het genootschap in de toekomst weer een rol op in Pax Romana.

De Medische Afdeling

Katholieke Artsenvereniging

In 1981 ging de Katholieke Artsenvereniging (KAV) als de Medische Afdeling van het Thijmgenootschap functioneren. De 'oude' Medische Afdeling was in de jaren ervoor een stille dood gestorven. Met de Katholieke Artsenvereniging kreeg het genootschap er zo'n zes- à zeventhonderd leden bij, maar zoals wel vaker het geval is, kalfde het ledenbestand in de volgende jaren weer langzaam maar zeker af. Aanvankelijk lag binnen de KAV het accent naast de geneeskunde ook sterk op katholiciteit. Het kerkelijk leergezag, de leidraad van de katholieke kerk, speelde een grote rol voor de KAV. Binnen het Thijmgenootschap golden andere doelstellingen en die waren meer filosofisch, maatschappelijk en wetenschappelijk dan bij de oude KAV. Vanwege het grote KAV-aandeel is de Medische Afdeling nog altijd de meest conservatieve club binnen het Thijmgenootschap; veel KAV-leden waren sterk gelieerd aan de 'Pro vita'-beweging.⁴⁸ Deze achtergrond maakt de afdeling strijdbaarder, maar ook eenduidiger in kerkelijk opzicht.

Dr. Vincent Kirkels, secretaris van de afdeling sinds 1981: 'Als Medische Afdeling hebben we altijd geprobeerd het accent te blijven leggen op de medische ontwikkelingen in verband met ethiek en levensbeschouwing. Een constante vraag was welke implicaties medische ontwikkelingen hebben voor het denken van de medicus op het gebied van ethiek, en dan vooral voor die medicus die zijn inspiratie vindt in de christelijke traditie.'⁴⁹

Hans J.A.J. Stevens, huisarts te Arnhem, werd voorzitter van de Medische Afdeling, en met de fusie bestuurslid van het Thijmgenootschap. Als actief betrokken voorzitter

van de Medische Afdeling zou hij nog veel van zich laten horen.

Medische symposia

De Medische Afdeling hield zich tijdens haar bijeenkomst van 1984 bezig met 'erfelijkheidsadvisering, ethiek, geloof en praktijk'. Prenatale diagnostiek kwam daarbij ook aan de orde. Om verschillende redenen had prenatale diagnostiek nog tegenstanders. De belangrijkste reden was dat ouders bij constatering van een afwijkende vrucht al dan niet tot abortus moesten besluiten, en dat besluit wilde men liever (nog) niet afdwingen. De afdeling verzorgde de publicatie van de bijdragen aan het symposium in een eigen reeks.

In 1985 ging het bij de medici over de dood: *Sterven: ethiek, geloof en praktijk*. Sterven, euthanasie, stervensbegeleiding en zelfs de Wet op de lijkbezorging uit 1904 zijn onderwerpen waar het Thijmgenootschap kritisch over heeft meegedacht. Op het wereldcongres van katholieke artsen in Buenos Aires sprak voorzitter Stevens eveneens over euthanasie.

Ethiek en voorkoombare ziekten

De jaarvergadering van 1986 kreeg als thema *Ethiek en voorkoombare ziekten* en werd georganiseerd in samenwerking met het Instituut voor Gezondheidsethiek. Het ging erom dat ziekten een mens niet alleen maar overkomen en treffen. Door zijn levenswijze en de risico's die hij daarbij loopt, draagt de mens ook zelf verantwoordelijkheid voor zijn gezondheid. Het zijn ethische vragen rondom de problematiek van schuld en ziekte die consequenties hebben voor patiënt, arts en samenleving. Vincent Kirekels: 'Medische ethiek is heel belangrijk en heeft een gigantische impact op een mensenleven. Als arts moet je altijd verantwoording afleggen over je doen en laten tegen de achtergrond van goed en kwaad en je continu blijven afvragen of je wel ethisch verantwoord bezig bent. Ethisch meer

gevoelige specialismen zijn oncologie, kindergeneeskunde, gynaecologie.’

Ethiek en voorkoombare ziekten is ook zo’n gevoelig onderwerp. Het is belangrijk er veel over te blijven praten, en moeilijke en extreme voorbeelden te noemen om zo de publieke opinie bewust te maken van de problematiek. Wat te denken van roken of vetzucht tegenover het recht op zorg? Kirkels: ‘Je moet de ethische discussie blijven voeren en de uitgangspunten overeind houden dat je in alle gevallen respect moet hebben voor het leven. Ieder mens heeft recht op hulp, mededogen en solidariteit. Hoewel me af en toe de angst bekruipt hoe lang dat nog is vol te houden – dan denk ik vooral aan zware criminelen en terroristen... Het uitgangspunt – recht op zorg voor iedereen – moeten we overeind houden, maar we moeten er in een individueel geval wel kanttekeningen bij kunnen zetten.’

Ook andere ethische onderwerpen kwamen in 1987 bij de medici ter sprake, zoals: *Medisch handelen, Wetgeving en Normbesef, Ethiek, Geloof en Praktijk*.

Aids

In 1988 hield de Medische Afdeling haar jaarvergadering over *Omgaan met Aids*; uiteindelijk werden het twee congresdagen: op 26 november 1988 en 18 maart 1989 aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. De omvang van de aidsproblematiek werd in Nederland langzamerhand duidelijk. De Medische Afdeling organiseerde dit symposium samen met het Katholiek Studiecentrum. De aidsproblematiek kent vele aspecten en invalshoeken: ‘Aids is een vernederende ziekte. De medische en economische problemen verbleken bij de maatschappelijke, juridische en politieke implicaties, zoals stigmatiseren, verwijten van schuld, discriminatie van minderheidsgroepen en repressieve maatregelen’, aldus Nuchelmans en Stevens.⁵⁰ Zoals bij het Thijmgenootschap een goed gebruik was, werd de aidsproblematiek van vele zijden belicht; aan de orde kwamen ‘virologische, epidemiologische, psychologische, maat-

schappelijke, ethische, gezondheidsrechtelijke, politieke, medische en pastorale aspecten van Aids'. Was aids in 1988 nog als 'vernederende ziekte' gekenschetst, in 2004 is dat volgens Kirkels gelukkig anders. 'Veel onderwerpen die we in de Medische Afdeling jaren geleden besproken hebben, zijn nu nog actueel. Natuurlijk zijn er wel accentverschillen, dat vind ik vooral heel duidelijk te zien bij aids. Aids lag in de taboesfeer, er was een geweldige bescherming van de privacy van de patiënten, terwijl het met die privacy nu niet meer zo nauw genomen wordt. Screening van zwangeren op aids was vroeger totaal onbespreekbaar, terwijl dat nu in Amsterdam tot de routine behoort. Meer openheid en minder doemscenario's rondom aids, het komt ook omdat de ziekte behandelbaar geworden is.'

Brieven van de voorzitter

Begin 1988 schreef Hans Stevens, voorzitter van de Medische Afdeling, een uitgebreide brief aan het Thijmbestuur, over de noden van de Medische Afdeling. Stevens vroeg zich af waarom zo weinig jongeren lid worden. Zijn de doelstellingen van Thijm wel duidelijk en worden ze wel breed genoeg gedragen? Heeft de afdeling wel een uitgesproken standpunt ten opzichte van de problemen rond leven en dood? Stevens vond geen echte antwoorden op zijn vragen; het unieke van de Medische Afdeling is 'dat ze juist belangstelling heeft voor de levensbeschouwelijke aspecten van de geneeskunde, dat ze deel uitmaakt van een breder multidisciplinair verband en dat ze ook als discussieforum kan fungeren'. Maar onderwerpen die jeugdigen aanspreken en die maatschappelijk relevant zijn, waren er ook – getuige het aidscongres en onderwerpen als voorkombare ziekten en solidariteit in de gezondheidszorg. De zorg om jeugdiger Thijmleden was er een van alle tijden. Kirkels verklaart: 'Jonge, enthousiaste mensen wilden best meedenken met ons, maar ze werden zo geobserveerd door hun werk en gezin dat ze geen tijd voor zaken als een Thijmgenootschap hebben. Ik merkte dat ook dui-

delijk in mijn eigen ziekenhuis in Oss, waar ik symposia organiseerde. Vanuit het ziekenhuis kwam er bijna nooit iemand... Toch hadden en hebben we nog steeds het gevoel dat we een bepaalde opdracht hebben: deelnemen aan het maatschappelijk debat over medisch-ethische aangelegenheden, vanuit een katholiek-christelijke traditie. Zolang we nog een rol spelen en kunnen bijdragen aan een goede meningsvorming vinden we dat we actief moeten blijven.'

In november 1988 kwam Stevens nog eens op zijn brief terug. Hij resumeerde zijn bezorgdheid: 'Met name ging het om de situatie van de Medische Afdeling in de afgelopen jaren, over wat de Medische Afdeling zich voorstelde binnen het Thijmgenootschap en om de plannen, die voor de toekomst gedacht werden. Anders gezegd: hoe kan de Medische Afdeling van het Thijmgenootschap voortgaan als een eigentijdse vereniging met een eigen gezicht en een duidelijke doelstelling; een vereniging die medici en andere werkenden in de gezondheidszorg aanspreekt en met name ook jongeren kan aantrekken.' Sinds de fusie van de KAV en Thijm in 1981 was al een ruimere bekendheid in medisch-ethisch-levensbeschouwelijke kringen in binnen- en buitenland gekregen, zo constateerde Stevens. Helaas was bij al dit positiefs het ledental achteruitgegaan. Stevens vond het jammer dat het gesprek van de Medische Afdeling met het bestuur dat in juni 1988 plaats had, weinig zicht op verandering gaf. Vergrijzing en afnemend ledental waren problemen waar het genootschap als geheel mee kampte, en waar noch oplossingen, noch verklaringen voor te vinden waren.

Op 21 juni 1992 schreef Stevens wederom een uitvoerige, acht kantjes tellende brief aan de hoofdbestuurleden van het Thijmgenootschap; het was een gewijzigde versie van een brief die hij aan de bestuursleden van de Medische Afdeling schreef. 'Ik schrijf deze brief omdat ik zorgen heb over de toekomst van onze Medische Afdeling. De brief raakt echter ook zaken waar het plenaire Thijmgenoot-

schap mee worstelt.' Weinig nieuws onder de zon... Stevens schreef over het enthousiaste bestuur en een kleinere groep actieve leden, maar een grote zwijgende bejaarde meerderheid, waar niet veel over gehoord werd. De angst was gegrond dat zonder aanwas de afdeling binnen afzienbare tijd zou doodbloeden. Anno 2004, twaalf jaar later, blijkt dat niet het geval. Er is nog altijd belangstelling voor de onderwerpen die de afdeling aansnijdt en het aantal nieuwe leden overtreft nu weer jaarlijks het aantal afhakers.

Verantwoordelijkheid

In 1990 wijdde de Medische Afdeling haar jaarlijkse congres aan het thema sociale verantwoordelijkheid en solidariteit in de gezondheidszorg. In eerste instantie is solidariteit het leveren van een proportionele financiële bijdrage, en in tweede instantie het zichzelf beperken om anderen te helpen. Het gezondheidszorgsysteem in Nederland en in veel andere Europese landen werd gekenmerkt door de solidariteitsgedachte, maar deze situatie zal niet in dezelfde mate kunnen worden voortgezet vanwege demografische en medisch-wetenschappelijke ontwikkelingen en de derde-wereldproblematiek. Tot nu toe was de solidariteit een georganiseerd en abstract gebeuren en werd de eigen verantwoordelijkheid nog niet aangesproken. Het congres van 1990 was zeer actueel vanwege de aankomende verkiezingen en de implementatie van het plan-Dekker (het management van de gezondheidszorg). Daarin kwamen de grenzen aan de solidariteit in zicht en zou een appèl worden gedaan op een meer verantwoord gezond gedrag. Het laatste Annalennummer van 1990, onder redactie van Vincent Kirkels, was een weerslag van dit congres. Het ging over vergrijzing, een appèl op medemenselijkheid en de verantwoordelijkheid voor de eigen gezondheid en die van anderen.

Prenatale diagnostiek

Het symposium van 1991 had prenatale diagnostiek als onderwerp en werd opgenomen als het derde Annalennummer: *Prenatale diagnostiek. Wat zijn de consequenties?* Is het een recht reeds voor de geboorte kennis van aangeboren afwijkingen te hebben? Wat zijn de medische, juridische, maatschappelijke en politieke consequenties? Wat zijn de belangen van het ongebooren kind en weegt preventie van een ziek kind zwaarder dan een zieke moeder? Kerkels: 'Veel onderwerpen zijn nog even actueel als destijds, toen we ze voor de eerste maal aan de orde stelden. Bij prenatale diagnostiek is er wel een kleine verschuiving, in de zin dat we in vergelijking met de terughoudende standpunten die in 1984 en 1991 werden ingenomen nu [2004] toch wat minder terughoudend zijn. Het fenomeen is meer maatschappelijk geaccepteerd, men heeft begrip voor een vrouw die haar zwangerschap laat afbreken.' In het symposium kwamen ook de voordelen van prenatale diagnostiek aan de orde. Behalve ter geruststelling van de ouders kon de diagnostiek ook diensten bewijzen aan de zich ontwikkelende prenatale therapie – de foetus als patiënt – en bij een moeilijke bevalling. In de afgelopen jaren heeft ook het zelfbeschikkingsrecht van de ouders maatschappelijk breder ingang gevonden. Men mag het probleem van selectieve abortus niet los zien van de individuele situatie van de moeder, c.q. de ouders. Op het symposium stonden ondanks de wetenschappelijke vooruitgang twee ethische vragen centraal. 'Wat gebeurt er met de kennis en de wetenschap, die het prenatale onderzoek oplevert, en hoe kan dit passen binnen het kader van de christelijke levensbeschouwing? Is de aanwending van het verkregen resultaat van de prenatale diagnostiek onderworpen aan opvattingen van ethiek en levensbeschouwing?'

Transplantatie en mensbeeld kwam ter sprake op het symposium van 1992. Een toenemend aantal transplantaties behoort weliswaar tot de technische mogelijkheden, maar voordat de 21ste eeuw de eeuw van de transplantatiege-

neeskunde genoemd kan worden, moeten vragen betreffende de waarde van levensduur, beschikbaarheid van organen, eerlijke verdeling en kosten of weinig-ethische winsten van organenhandel nader beschouwd worden. Het *Tijdschrift voor Geneeskunde en Ethiek*, opgericht vanuit de Medische Afdeling, was regelmatig een forum voor vragen betreffende de transplantatiegeneeskunde. In 1994 verscheen een artikel over 'de mens in onderdelen' en in 2000 over orgaandonatie in de islamitische ethiek en geneeskunde, een fenomeen dat onder strikte voorwaarden is toegestaan.

Euthanasie

De Medische en de Juridische Afdeling hielden in 1994 gezamenlijk een symposium over *Euthanasie en toetsbaarheid: een leefbaar compromis?* De probleemstelling bij deze gevoelige kwestie was in het symposiumprogramma als volgt geformuleerd: 'Bij de beoordeling van de overlijdensverklaring en de rapportage door de arts die de euthanasie heeft verricht, wordt vooral gekeken naar de procedure en de formulering en minder naar de uitvoering zelf. Hoe gaat de arts om met de wettelijke regulering van euthanasie? Hoe ligt het met de bereidheid om een geval van euthanasie aan te geven; is de arts bereid zich te incrimineren?' Vervolgens werden euthanasie en toetsbaarheid vanuit vier gezichtspunten beschouwd. Vanuit de jurist, die de handelswijze van de arts moet toetsen; vanuit de arts, die de regels moet naleven, en vanuit de volksvertegenwoordigers en de wetgevers, die het wetsvoorstel omtrent euthanasie hebben ingediend en verdedigd. Het vierde standpunt kwam van de bisschoppen, die vreesden dat er niet effectief zou worden opgetreden tegen actieve levensbeëindiging. 'Zij willen dat de wetgever op een adequaat vervolgingsbeleid toeziet zodat euthanasie inderdaad strafrechtelijk wordt vervolgd.'⁵¹

Het tweede Annalennummer van 1994, onder redactie van Vincent Kirkels, *Sterven: zin en voltooiing*, is verwant

aan het euthanasie-symposium. Wat is de plaats van de dood en hoe beleeft men het sterven in een cultureel en sociologisch veranderende samenleving? Hier krijgen de lijdende mens zelf en zijn familie meer aandacht, vooral vanuit een christelijk perspectief: hoe kan men omgaan met de dood vanuit de beloften van God? Wat is in het licht van de voltooiing de betekenis van hoop en toekomst? Het gaat om 'voltooiing van het leven', de overgang naar de dood. In *Ziekte als struikelblok*⁵² daarentegen was ziekte een belemmering voor zelfbepaling en zelfvoltooiing. Ook in deze bundel kreeg de relatie met de hulpverlener veel aandacht; hoe gaat hij ermee om als een zieke niet (snel genoeg) weer normaal kan functioneren? En hoe moet de hulpverlener het struikelblok elimineren? Als hij daar niet in slaagt, krijgt de patiënt makkelijk een gevoel van miskenning, met als gevolg een verstoring van de relatie met de hulpverlener, een stroom van klachten en de neiging het heil in het alternatieve circuit te zoeken. De accepterende en berustende patiënt en de hulpverlener op zijn voetstuk, ze zijn niet meer van deze tijd.

In het *Tijdschrift voor Geneeskunde en Ethiek* (TGE) zijn versterving, euthanasie en levensbeëindiging eveneens steeds terugkerende thema's. In 1992 luidde een redactionele kop: 'Het politieke euthanasiedebat: een zachte dood gestorven'. In 1994 echter verscheen het themanummer: 'Euthanasie en toetsbaarheid', waaruit bleek dat het debat nog altijd gaande was en zeker geen stille dood was gestorven. Integendeel, de 'euthanasievraag wordt van hoge uitzondering langzaam maar zeker als minder uitzonderlijk beschouwd'. In 1995 ging het debat in het tijdschrift verder met een casus over hulp bij zelfdoding in psychiatrische ziekenhuizen. 'Versterving' – passieve suicide – versus zelfdoding/euthanasie was een onderwerp dat in 1997 voor het eerst in het TGE ter sprake kwam. Is het identiek met 'dood gaan', mag men het zo noemen? Een onderwerp als vochttoediening bij ouderen heeft zeker ook met versterving van doen.⁵³ 'Na 25 jaar discussie over euthanasie

is het tijd om tot legalisering over te gaan', schreef prof. Legemaate in zijn bijdrage '25 jaar euthanasiebeleid' in 1998.

In 1996 is door de Medische Afdeling een standpunt geformuleerd over stervensbegeleiding en euthanasie: 'In deze verklaring over stervensbegeleiding en euthanasie willen wij aandacht vragen voor de begeleiding van zieken in de stervensfase en vervolgens ingaan op de vraag hoe te handelen als om beëindiging van het leven van de zieke gevraagd wordt vanwege een ondraaglijk en uitzichtloos lijden.'⁵⁴ In het laatste lid van de verklaring stond waar het eigenlijk om ging: 'Levensbeschouwelijke organisaties dienen bij voortdurend te wijzen op en het voorbeeld te geven bij hulp aan de lijdende en stervende mens *zodat deze kunnen leven totdat zij sterven*.'⁵⁵ Het is bekend dat de Medische Afdeling nota's schreef en deze naar buiten bracht, zo ook stuurde ze deze standpuntbepaling aan politieke partijen in de Tweede Kamer.

De Medische Afdeling zei in 2000 – wederom – de handen vol te hebben aan een formulering aangaande de legalisering van euthanasie. De afdeling was namelijk zeer bezorgd over het wetsontwerp 'Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding'. In een persbericht dat de afdeling liet uitgaan, schreef ze onder meer 'dat het beginsel van beschermwaardigheid van het leven door dit wetsontwerp geweld aangedaan wordt; dat het geven van hoge prioriteit aan integrale palliatieve zorg als minder belangrijk zou kunnen worden beschouwd omdat actief levensbeëindigend handelen als een alternatief zou kunnen worden gezien; dat door de juridische status van de wilsverklaring artsen in een dwangpositie kunnen worden geplaatst en dat het opnemen van een strafuitsluitingsgrond in de wet niet zonder meer zal bijdragen aan de zorgvuldigheid van het levensbeëindigend handelen en aan een toenemende meldingsbereidheid.'⁵⁶

Dertig jaar voortplantingsgeneeskunde

Bij gelegenheid van het afscheid van Vincent Kirkels als gynaecoloog van het Sint Anna-ziekenhuis te Oss werd een symposium gehouden, getiteld *Dertig jaar voortplantingsgeneeskunde – terugblikken en vooruitzien*, een onderwerp dat hem zeer na aan het hart lag. Het TGE verscheen met een speciaal supplement gewijd aan dit onderwerp. Op de vraag of je geneeskunde kunt bedrijven vanuit een christelijke invalshoek antwoordt Kirkels: ‘Als Medische Afdeling voelen wij ons katholiek, maar niet rooms-katholiek in die zin dat we onverkort alle richtlijnen van de kerk volgen. In de praktijk kom je zaken tegen waar je niet mee uit de voeten kunt als je de richtlijnen volgt. Ik ben zelf gynaecoloog, heb altijd de pil voorgeschreven en heb mij altijd katholiek gevoeld, en voel mij dat nog steeds. Er was in ons werk telkens een spanning tussen kerkelijk leergezag en praktijkervaring – daar hebben we binnen Thijm aandacht voor gevraagd, op symposia en in ons tijdschrift.’⁵⁷

Was er maatschappelijke impact van de symposia en de Annalen? Kirkels: ‘Het congres en de bundel over *Prenatale diagnostiek* zijn diverse malen aangehaald. Dat geldt ook voor *Arbeidsongeschiktheid en onze verantwoordelijkheid*, *Dementie, schaduw en schrikbeeld* en *Grenzen aan het medisch handelen*. De adviezen die wij geven, spelen mede een rol in de meningsvorming van mensen, burgers en politici. De Tweede-Kamerfractie van de SP is altijd erg geïnteresseerd geweest. In november 2000 hebben we met ze gesproken over euthanasie, en enkele malen kwam toen de verinnerlijking van de ouder wordende mens ter sprake. De sociale kring rondom ouderen wordt steeds kleiner, en tegenover de overblijvenden durven ouderen vaak weinig meer te zeggen uit angst dat ze hen door te klagen ook gaan verliezen. Het is belangrijk ons te realiseren dat er heel veel negatieve signalen omtrent ouderen gegeven worden – niet alleen in de media –, dat ze nutteloos zijn, alleen maar geld kosten. Dan is de onderhuidse druk vanuit de

samenleving dat euthanasie steeds gewoner wordt een heel gevaarlijke.⁵⁸ Ook met het CDA hebben we goede contacten, zo heeft Ab Klink met ons overlegd en vroeg mevrouw Timmerman-Buck [voorzitter van de Eerste-Kamerfractie van het CDA] om informatie over experimenten met embryo's. We proberen dus regelmatig aansluiting te zoeken bij de politiek. Verder zijn er nota's geschreven over experimenten met embryo's en heeft de Medische Afdeling een standpunt bepaald ten aanzien van euthanasie. Een onderwerp dat erg aansprak was *Zijn onze genen nog verzekeraar?* Vrijwel de gehele schrijvende pers had er aandacht aan besteed, maar op het symposium waren er maar veertig deelnemers, en dan nog vooral eigen leden. Dat was een tegenvaller.'

'Ook in de toekomst zullen medisch-ethische vragen zich blijven aandienen. Het komend symposium gaat over commercie in de gezondheidszorg; de ethiek komt in het gedrang waar de commercie meer invloed krijgt – denk aan verzekeraars die ziekenhuizen opkopen en deze gaan commercialiseren. Het laatste symposium over *De eed van Hippocrates* is eveneens een voorbeeld van onze aandacht betreffende de medische ethiek. Via de medische faculteit en de Maatschappij voor Geneeskunst kwam ons ter ore dat er een nieuwe formulering van de eed was; daar moesten en wilden we toch echt over meepraten en daarom hebben we het symposium georganiseerd. In de oude eed stond dat de medicus respect voor het leven diende te hebben en er al het mogelijke aan moest doen om het te behouden. De nieuwe eed is op onderdelen zo vaag, dat je er alle kanten mee op kunt... het leven behouden voor zover als mogelijk is, voor zover het kan, dat biedt toch een opening voor een andere uitleg. Ook staat er dat de medicus de toegankelijkheid tot de gezondheidszorg dient te bevorderen. Volgens ons heeft een medicus dat nauwelijks in de hand.'

Tijdschrift voor Geneeskunde en Ethiek

In 1989 was er in de Medische Afdeling voor het eerst sprake van de oprichting van een *Tijdschrift voor Geneeskunde en Ethiek*. Het streven was dat in 1991 het eerste nummer zou verschijnen. Van collectieve abonnering kon geen sprake zijn, wel stelde het Thijmgenootschap een aanloopsubsidie beschikbaar van tienduizend gulden. Met een abonneeaantal van 1200 zou het tijdschrift levensvatbaar zijn.

Het is februari 1991 geworden als het *Tijdschrift voor Geneeskunde en Ethiek* dan daadwerkelijk verschijnt. De nieuw gevormde Stichting Geneeskunde en Ethiek wilde bijdragen aan de discussie rond gezondheidszorg, ethiek en christelijke levensbeschouwing. De Medische Afdeling zocht naar een opvolger van het oude *Katholieke Artsenblad*, dat in de jaren zestig was omgevormd tot *Metamedica* en halverwege de jaren zeventig een zachte dood was gestorven. Na de aansluiting van de KAV bij het Thijmgenootschap bracht de Medische Afdeling eerst een informatieblad uit; om een groter publiek te bereiken is er dus nu het TGE. Het tijdschrift wil een podium zijn voor reflectie op de levensbeschouwelijke en ethische dimensies van hedendaagse geneeskunde en gezondheidszorg. Het plaatst zichzelf binnen media met een christelijke levensbeschouwing. Centraal staan de waardigheid van ieder mens, het geloof in schepping en voltooiing en vertrouwen in verlossing. Vanuit een christelijke visie wil men denken over de menswaardigheid van de gezondheidszorg. Zo doende dient er medisch-ethische reflectie te zijn binnen de geloofsgemeenschap en is een maatschappelijk debat gewenst over de wijze waarop humaniteit kan worden bevorderd. In het tijdschrift komen zowel preventieve als curatieve gezondheidszorg en toekomstige ontwikkelingen aan de orde.⁵⁹ Twee voorbeelden van de diverse ethische oriëntaties zoals ze in het tijdschrift beschreven staan: in het eerste nummer verschijnt een artikel van E.D. Pellegrino, arts en filosoof aan Georgetown University/

Washington D.C., met als titel 'Christelijke deugden en de gelovige arts'. Pellegrino belicht de medische ethiek vanuit een levensbeschouwelijk perspectief. 'Christelijke naastenliefde tilt de uitoefening van het medisch beroep uit boven het niveau van louter beroepsethische plichten.' Daartegenover is een artikel van Y. de Kok en M. Christiaens te plaatsen, 'Autonomie en bestwil in de geneeskunde', over het functioneren van ethische beginselen in de arts-patiënt-relatie. Respect voor de autonomie van de patiënt gaat boven 'goed-doen', zo stellen de beide auteurs. Het tijdschrift krijgt een aantal vaste rubrieken, zoals *Geneeskunde en literatuur* en *Uit de praktijk* waarin een casus wordt gepresenteerd – in het eerste nummer schrijft Vincent Kirkels over kinderwens en medische hulpverlening. In *Documenten* is ruimte voor de actualiteit; allereerst gaat het om de plannen van het derde kabinet-Lubbers inzake de gezondheidszorg. *Boekbesprekingen* zijn er op het gebied van ethiek en gezondheidszorg en in *Actualia* is een tijdschriftenspiegel opgenomen, naast studiedagen, een congressenagenda en bijdragen van buitenlandse correspondenten. Jaarlijks werd er een themanummer gepland; in 1991 was dat 'Genetische manipulatie'.

Kirkels is nauw betrokken geweest bij de oprichting van het TGE; hij is voorzitter van de redactieraad en lid van de kernredactie. Hij betreurt het dat weinig mensen uit de praktijk tijd vrij kunnen maken voor redactioneel werk – de redactieleden zijn nu vooral afkomstig van de universiteiten. 'Ook een plek voor een pastor is niet meer in te vullen, terwijl pastores toch aan de wieg van het tijdschrift stonden. Voor pastorale werkers is het belangrijk ook extra medische informatie te krijgen. Medisch-ethische onderwerpen zijn maatschappelijk relevant en moeten niet in de ivoren toren blijven, en daarom ook toegankelijk zijn voor minder hoog opgeleiden, voor de "werkers" in de gezondheidszorg – dit is een van de redenen voor de naamsverandering in *Tijdschrift voor Gezondheidszorg en Ethiek* in 2003.'

In 1994 neemt het TGE afscheid van hoofdredacteur van het eerste uur Marc Christiaens, die wegens verandering van werkkring terugkeert naar België. Dr. Hub Zwart volgt hem op. Zwart is van mening: 'Het tijdschrift moet duidelijker stelling nemen in het Redactioneel, zelf aanzetten tot debat.' Het moet een forum voor debat worden; minder vrijblijvendheid is dan een voorwaarde. Daartoe verschijnen ook nieuwe rubrieken: 'Discussie' en 'Brieven aan de redactie'. Een verbreding richting andere religies – islam en jodendom – is zeker noodzakelijk en ook herkenbaar in de artikelen. Zo schrijft imam A.R.F. Haselhof, islamitisch geestelijk verzorger van Psychiatrisch Centrum Rosenberg en de Lozerhof te Den Haag, in 1997 een bijdrage over pastorale zorg. Noodzakelijk is de verbreding zeker, gezien het feit dat bijvoorbeeld transplantatie voor moslims aan heel andere regels gebonden is dan voor christenen.

Bij het tienjarig bestaan van het tijdschrift in 2000 staat in het redactioneel dat het TGE partner wil zijn in het debat over de arts-patiënt-relatie, vooral daar waar het gaat om de rol van de patiënt die enerzijds subject van zorg is, en anderzijds met de arts mee denkt en goed geïnformeerd is.

In het vierde nummer van 2000 wordt het vertrek van hoofdredacteur Hub Zwart aangekondigd. Zwart wordt hoogleraar filosofie aan de faculteit Natuurwetenschappen, Wiskunde en Informatica van de KUN. Zijn opvolger is Wim Dekkers, arts en filosoof. Dekkers neemt bij zijn aantreden de gelegenheid te baat de doelstelling van het TGE te formuleren: 'TGE wil een forum zijn op het grensvlak van gezondheidszorg, samenleving en ethiek. Het stelt zich ten doel op wetenschappelijk onderbouwde wijze bij te dragen aan het actuele debat over ethische vraagstukken in de gezondheidszorg met bijzondere aandacht voor de levens- en wereldbeschouwelijke context van die vraagstukken. Het TGE is geworteld in de christelijke levensbeschouwing, maar wil uitdrukkelijk recht doen aan de

levensbeschouwelijke pluriformiteit van de moderne samenleving. De dialoog met andere levens- en wereldbeschouwingen staat voorop.’

Tijdschrift voor Gezondheidszorg en Ethiek

In 2003 verandert het *Tijdschrift voor Geneeskunde en Ethiek* zijn naam in *Tijdschrift voor Gezondheidszorg en Ethiek*. Het tijdschrift bestreek al een breder terrein dan geneeskunde. Hoofdredacteur Dekkers formuleerde bij gelegenheid van de naamsverandering nog eens wat het tijdschrift beoogde, zoals hierboven verwoord. Dekkers sluit hiermee aan bij een internationale tendens om ook ethische bezinning op niet strikt medische deelgebieden van de gezondheidszorg te stimuleren. Aandachtsvelden van het tijdschrift zijn: de praktijk van de gehele gezondheidszorg, de met de diverse gezondheidszorgpraktijken verbonden wetenschappelijke en medisch-technologische ontwikkelingen, wet- en regelgeving op het terrein van de gezondheidszorg en gezondheidszorgbeleid op landelijk, regionaal en institutioneel niveau. Ethische aspecten die het tijdschrift benadrukt, zijn praktisch morele problemen waarmee medici en verplegenden geconfronteerd worden en fundamentele filosofische vragen met betrekking tot de gezondheidszorg. Onder ‘de gezondheidszorg’ vallen paramedische, verzorgende, verpleegkundige, gedragswetenschappelijke, organisatorische en levensbeschouwelijke beroepen.

In jaargang 2003 komen zeer diverse onderwerpen aan bod: overheidsoptreden tegen roken, arts-patiënt-relatie in het informatietijdperk, geboortedagrecht (het recht van ouders om het leven van een ernstig gehandicapt kind te mogen beëindigen), kloneren en verpleegkunde in een turbulente zorgomgeving. Het derde nummer in 2003 is geheel gewijd aan ‘Verpleegkunde Ethiek’, en vooral aan de vraag hoe de ‘Verpleegkunde Ethiek’ verder ontwikkeld kan worden om bij te dragen aan een beter begrip van wat goede zorg is, en aan goede zorg zelf. Alle onderwerpen

worden behandeld ‘vanuit een christelijke context (...) met oog voor de levensbeschouwelijke en multiculturele pluri-formiteit van de moderne samenleving’.⁶⁰

De Juridische, later Rechts- en Bestuurskundige Afdeling

Katholieke juristen

‘Eind jaren vijftig heerste, zeker binnen de afdelingen van het Thijmgenootschap, nog een welhaast knusse kleinschaligheid’, zo herinnert F.J.M. Feldbrugge zich.⁶¹ De kern van de Rechtskundige Afdeling bestond uit katholieke hoogleraren in de rechtsgeleerdheid, vooral uit Nijmegen, en enkelen die aan een openbare universiteit verbonden waren. Verder waren katholieke rechters, officieren van justitie en advocaten lid. Voor de jongere katholieke juristen bood de afdeling een geschikt integratiekader. Feldbrugge: ‘In de afdeling kwamen wel onderwerpen met een specifiek katholiek aspect ter sprake, zoals bijvoorbeeld het canonieke huwelijksrecht, maar meestal beperkten de jaarlijkse bijeenkomsten zich tot de behandeling van tamelijk algemene juridische thema’s.’

In de periode van 1949 tot 1966 verschenen de verslagen van het werk van de Rechtskundige Afdeling in de Annalen van het Thijmgenootschap. Toen de Annalen eind jaren zestig een andere vorm kregen, en aan specifieke thema’s gewijd werden, begon de Rechtskundige Afdeling een eigen reeks publicaties. Hiervan zijn in de periode 1966-1973 zeven nummers verschenen, zonder dat overigens de thematiek zich wijzigde. Met uitzondering van het tweede deeltje (A.A.M. van Agt en J.J.M. van der Ven, *Recht en normbesef*) behandelde de reeks algemene Nederlandse/positief-rechtelijke onderwerpen.

Eind jaren zestig was de ‘sub-groep’ van katholieke juristen in Nederland sterk gegroeid; hij was heel gevarieerd en hecht geïntegreerd in de Nederlandse juristen-cultuur. Er was weinig behoefte aan reflectie op gewone

beroepsthemata binnen een specifiek katholiek gezelschap. De Rechtskundige Afdeling viel 'vanaf 1973 dan ook in een soort winterslaap'.

Feldbrugge: 'In 1981 heeft de [Wetenschappelijke] Raad mij gevraagd de mogelijkheden van een revitalisatie van de Rechtskundige Afdeling te onderzoeken. Ik heb daartoe overlegd met prof.mr. C.A.J.M. Kortmann, prof.mr. E.M.H. Hirsch Ballin en mr. N. Böcker. Het resultaat daarvan was dat de twee eersten, mr. A.A.L. Beers (als secretaris) en ikzelf (als voorzitter) het nieuwe bestuur van de afdeling hebben gevormd.' Op 28 januari 1983 had na tien jaar weer de eerste bijeenkomst van de Juridische Afdeling plaats. Deze was gewijd aan 'Godsdienstvrijheid', waarover vooraf in 1982 een bundel studies was verschenen (het achtste, maar ongenummerde deel van de reeks publicaties van de Rechtskundige Afdeling). Feldbrugge schreef in het voorwoord bij deze bundel: 'Het is de overtuiging van het bestuur dat de afdeling haar taak in deze tijd vooral moet vinden op het grensgebied van recht en levensbeschouwing. Hierdoor wordt niet een radicaal nieuwe koers ingeslagen, maar veeleer aangeknoopt bij de gedachten die Struycken [hoogleraar staatsrecht] en andere oprichters van de afdeling in 1903 bezielde.'

En zo ging de Rechtskundige Afdeling opnieuw van start. Zij belichtte in 1984 het thema 'huwelijk en relatie' vanuit verschillende rechtsgebieden. Is het huwelijk een juridisch instituut of kan men spreken van een tweerelatie als sociaal verschijnsel? Wat is de juridische status van kinderen die in of buiten het huwelijk geboren worden? Hoe staat de katholieke kerk tegenover de nieuwe samenlevingsvormen, en wat zijn de fiscale consequenties ervan? De inleidingen van dit symposium werden – nog altijd – in een aparte juridische reeks bij Kluwer gepubliceerd.

De Juridische Afdeling belegde in 1985 samen met de Calvinistische Juristenvereniging een vergadering over euthanasie in Amsterdam. Het onderwerp werd bezien vanuit juridisch, ethisch en medisch-praktisch standpunt.

In 1987 hield de Juridische Afdeling haar studiedag over armoede, rijkdom en recht. Prof.mr. C.A.J.M. Kortmann, hoogleraar staatsrecht, is in 1989 Feldbrugge als voorzitter van de afdeling opgevolgd. Kortmann werd tevens benoemd in de Wetenschappelijke Raad om de band met de afdeling sterk te houden. In 1991 droeg Kortmann het voorzitterschap over aan prof.dr. Ben Vermeulen. In hetzelfde jaar werd mevrouw mr. J. Strens-Meulemeester als secretaris de opvolgster van mr. Beers. Vermeulen en Strens vormden samen het bestuur van de afdeling. Feldbrugge: 'Hoewel het bestuur zich sinds de herleving in 1983 redelijk strikt heeft gehouden aan het beginsel om het werk van de afdeling te richten op het hier omschreven grensgebied, bleek het draaiend houden van de afdeling toch steeds weer enige inspanning te eisen.'

Zo werd het tussen 1989 en 1992 weer opvallend stil bij de juristen. Feldbrugge zoekt er een verklaring voor: 'Anders dan veertig jaar geleden is katholiciteit geen helder persoonskenmerk meer. Vroeger was men katholiek of niet; nu zijn er talloze gradaties en variaties. Dit veroorzaakt al direct twee problemen: waar situeert een bestuur van een "katholieke club" zichzelf? En wat is de doelgroep van de club? Een volgend aspect, dat overigens met het vorige verband houdt, is dat er duidelijk een algemene tendens bestaat om zich in sociale structuren (verenigingen e.d.) te engageren. Een verenigingsbestuur verwordt aldus tot een soort impresariaat dat met aantrekkelijke evenementen publiek tracht te lokken.'

In 1992 is er een 'aantrekkelijk' en actueel onderwerp voor het symposium gekozen: *Sport en recht*. Het gaat, naast voetbalvandalisme, om de civielrechtelijke, strafrechtelijke en tuchtrechtelijke aansprakelijkheid van spelers in spelverband, en dan met name om de raakvlakken tussen algemene wetgeving en de wetgeving die specifiek gericht is op sport.

Ook in 1993 en 1996 blijft men actueel: met een symposium over de harmonisatie van het asielrecht in 1993 –

belicht vanuit de Nederlandse staat, de Europese Commissie en de asielzoeker – en *Lessen uit de IRT-affaire*, als het onderwerp van de jaarvergadering van de juristen in 1996. Naar aanleiding van deze vergadering verschijnt als nummer 20 in de reeks juridische publicaties *Opsporen in de rechtsstaat*, met reacties op het rapport van de commissie-Van Traa. Het gaat om de integriteit van de opsporing, de grondrechtelijke aspecten van opsporingsmethoden en het tekortschieten van het toezicht door het Openbaar Ministerie. Feldbrugge: ‘Men kan zich echter afvragen waarom nu juist het Thijmgenootschap zich hiermee moest bemoeien. Het is misschien ook geen toeval dat dit deeltje (voorlopig?) ook weer het laatste was.’ In 1998 is er nog een bijeenkomst over Europa en het recht en dan wordt het weer stil...

De situatie van de Juridische Afdeling begint het hoofdbestuur in 1999 langzamerhand zorgen te baren. In 2000 meldt de secretaris dat de Rechtskundige Afdeling dringend een nieuwe voorzitter nodig heeft aangezien ze al enkele jaren moeizaam functioneert. En hij meldt in januari 2001 eveneens: ‘Toestand is zorgelijk... geen activiteiten ontplooid.’ Dan wordt prof.mr. E.M.H. Hirsch Ballin aangezocht om de Juridische Afdeling nieuw leven in te blazen. Hij ziet mogelijkheden tot herleving, en wel onder de naam ‘Rechts- en Bestuurskundige Afdeling’ omdat hij ook bestuurskundigen wil bereiken. Hirsch Ballin vindt in eerste instantie samenwerking met de Christen Juristen Vereniging onder leiding van J.P. Balkenende wenselijk en wil ook het ‘clubkarakter’ herstellen; daartoe stelt hij bijeenkomsten voor van 18.00 tot 21.00 uur met een gebedsviering, een maaltijd en een discussie. Hij gaat op zoek naar geestverwanten, en met succes, want vanaf nu laat de Rechts- en Bestuurskundige Afdeling weer regelmatig van zich horen.

De eerste openbare bijeenkomst van de afdeling had plaats op 8 mei 2003 in Paushuize te Utrecht met als onderwerp *De Europese Unie: economie en ethiek als bouw-*

stenen voor het integratieproject. Er waren vijftig aanwezigen, onder wie heel wat jongeren. Prof.dr. Wim van de Donk is er tot voorzitter gekozen; Hirsch Ballin werd lid van de raad van advies. Overige bestuursleden werden mr. Frank van de Heuvel (secretaris) en mr. Daniëlle Woestenberg (penningmeester).

Recht en ethiek

Het Thijm-symposium 2003 ging over recht en ethiek en had als titel: *Krakend recht en verharde moraal* – over de maatschappelijke ontwikkelingen en hun invloed op recht en moraal en de spanningsverhoudingen tussen professionele eisen en christelijke waarden. Dit symposium bood de hernieuwde Rechts- en Bestuurskundige Afdeling de gelegenheid zich te presenteren. Moet men in een tijd van globalisering en multiculturaliteit wel vasthouden aan universele waarden? En zijn er wel waarden die universeel gelden? Mocht dat niet het geval zijn, hoe zit het dan met de mensenrechten? Gezien de multiculturele samenleving waarin we leven, lijkt één conventionele moraal te ontbreken. Velen zijn gebonden aan hun eigen conventionele groeps Moraal, vaak op religieuze opvattingen gegrondvest, elkaar soms overlappend, maar ook heel vaak tegenwerkend. Is er aldus sprake van een ‘blanke’ moraal en van een niet-Nederlandse moraal? Naast deze belangrijke vraagstukken kwamen de termen juridisering en ethisering aan de orde. Met juridisering doelt men op het fenomeen van de moraal die zich terugtrekt op het juridische: ‘morele problemen betreffende handelwijzen van individuen doen zich niet voor indien zij juridisch gezien in de haak zijn’, aldus de introductie bij het symposium. Juridisering wordt wel gezien als een van de grote kwalen van de huidige maatschappij. Ze hangt samen met het gegeven dat ‘in hoogontwikkelde samenlevingen de keten tussen handeling en gevolg zodanig is opgerekt dat burgers nog maar zelden zelf de gevolgen ervaren’, met alle consequenties voor het normbesef van dien. De stap naar ethisering

is dan geen grote meer; met ethisering wordt bedoeld ‘de ongekende opmars van commissies van deskundigen op het terrein van de ethiek, die zich buigen over allerlei maatschappelijke vraagstukken’. Het gaat dan om een ongebreidelde groei van een toegepaste ethiek die grotendeels is mogelijk gemaakt door de wetgeving. Juist de medicus heeft met juridisering en ethisering te maken, gezien de ontwikkelingen in en de wetgeving rondom de medische praktijk.

De Annalen van het Thijmgenootschap

Varia – grote diversiteit aan onderwerpen

Gewoonlijk verschijnen er vier Annalen per jaar met een grote diversiteit aan onderwerpen. De laatste twintig jaar lijkt zich een patroon gevestigd te hebben: jaarlijks een bundel met de bijdragen van het afgelopen symposium, vaak ook een medische bundel en een bundel met een wetenschappelijk, maatschappelijk, cultureel of spiritueel onderwerp, en sinds kort een essay. Van Tongeren: ‘Het culturele is voor een belangrijk deel in de essays terug te vinden. Buiten de medische Annalen zijn er ook wel veel maatschappelijke onderwerpen. Ik denk dan aan markt en waarden, islam, Europa, mens-machine-mens en verbeelding van de macht. De maatschappelijke thema’s overheersen. In kwantitatieve zin – voor wat betreft de behandelde onderwerpen in de Annalen – komen achtereenvolgens maatschappelijke, wetenschappelijke, spirituele en culturele onderwerpen.’

Vanaf 1949 verschenen de Annalen bij het Spectrum. In 1967 stapte men over naar Paul Brand – een écht katholieke uitgever – en sinds 1974 werd Ambo de uitgeverij, die toen vooral ‘nieuwe theologie’ uitgaf. Door een misverstand bij de uitgever gingen in 1993 170 exemplaren van de Annalenbundel *Schepping, verlossing en het kwaad* van uitgever Ambo rechtstreeks naar De Slegte. In de ‘gewone’ boekhandel bleken ze niet te krijgen. Misschien werd zo wel een breder publiek bereikt... Overigens werden de normale royalty’s uitgekeerd. Dit waren niet de laatste problemen met uitgeverij Ambo. Beekelaar: ‘Er ontstond na het vertrek van Herman Pijfers en Alberdien Smit een conflictsituatie met Ambo. We merkten plotseling dat de Annalen helemaal niet in de boekhandel te krijgen waren.

Toen bleek Ambo ze al een half jaar niet meer te distribueren. Dat is schending van vertrouwen en contractbreuk. Dat hebben we Ambo heel duidelijk gemaakt. We hebben Ambo toen meteen vaarwel gezegd. Daarna zijn we overgestapt naar de Valkhof Pers. Het levert ons een veel betere verkoop op dan in de laatste jaren bij Ambo. Ook de vormgeving en het omslag zijn mooier geworden.’ Sinds eind 1997 worden de Annalen dus uitgegeven bij de Valkhof Pers te Nijmegen. Deze uitgeverij heeft een sterk katholiek accent, maar kent ook een grote culturele diversiteit.

In 1984 verschenen drie Annalen: *De wijsgerige Thomas, Vrouwen en maatschappij* en *Theologie en kerkvernieuwing*. *Vrouwen en maatschappij* was de weerslag van het symposium van 1983.⁶² De bundel artikelen behandelt vraagstukken over de positie van de vrouw die vanuit de internationale vrouwenbeweging naar voren zijn gebracht. Het gaat om vragen als: ‘Verkeren vrouwen in een onderdrukte positie en worden ze cultureel misverstaan?’ ‘Hoe wordt de maatschappij omgevormd?’ ‘Zullen mannen en vrouwen in de toekomst tot een aangepaste en constructieve rol-ruil in staat zijn?’⁶³ *Theologie en kerkvernieuwing. Generatieve thema’s voor kerkelijk beleid* is een echt Thijm-onderwerp. Bisschop Ernst, die de bundel redigeerde, constateert in de inleiding dat ‘bisschoppen en theologen eigen wegen zijn gegaan, terwijl er in de periode van het Tweede Vaticaans Concilie en het Nederlands Pastorale Concilie nog sprake was van intense samenwerking’. Hij betreurt die verwijdering, en meer in het algemeen de afstand tussen wetenschappers en theologen. ‘Professionele theologen voelen zich geen “hofideologen” meer – niet meer kerkgebonden.’

Het is 26 oktober 1985 als *In de geest van Thijm* verschijnt, de geschiedenis van de eerste tachtig jaar Thijmgenootschap, geschreven door Hans Bornewasser, dat wordt aangeboden aan kardinaal Simonis. Daarnaast verschijnt *Joden en christenen. Een moeizaam gesprek door de eeuwen heen*, over de spanningen en ontspanningen die de verhou-

ding tussen joden en christenen altijd gekenmerkt hebben. En vervolgens komt de gezinsbundel *Huwelijk en gezin – Wat is hun toekomst in West-Europa?* uit, die gebaseerd is op het symposium van 1984.

In 1986 verschijnt onder andere *Katholiek Nederland na 1945* dat is aangeboden aan de hoogleraar Walter Goddijs, bij zijn afscheid van de Theologische Faculteit Tilburg, waar hij vanaf 1972 werkzaam was geweest in de sociologie van godsdienst en kerk. Goddijs bijnaam ‘de paus van Nederland’ kreeg hij niet voor niets: zijn grote verdienste was de sociologie aan te wenden voor kerkvernieuwing.

Ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van mgr. H. Ernst in 1987 verscheen in de *Annalen* een gezamenlijke uitgave van het Thijmgenootschap en Pax Christi. Ernst was immers de voorzitter van deze katholieke vredesbeweging. *Om de ander – Elementen voor een ethiek en spiritualiteit van de vrede* gaat over de verhouding tussen geloof, ethiek en politiek en de betekenis daarvan voor het werken aan vrede en gerechtigheid. *Om de ander* verwijst naar de Franse filosoof Levinas, die zeer bewonderd wordt door mgr. Ernst. ‘Christenen in de vredesbeweging’ en het ‘kernwapenvraagstuk en Oost-Europa’ waren destijds belangrijke onderwerpen. Er bleek uit hoe maatschappelijk betrokken het Thijmgenootschap is. Naar aanleiding van het alom gevoerde vredesoverleg mengden maatschappelijke, levensbeschouwelijke organisaties als IKV en Pax Christi zich in de politiek. Overigens wordt 1977-1979 gezien als de periode van de nieuwe vredesbeweging in Europa en Noord-Amerika. Ze komt op door het besluit van de NAVO om eind 1979 nieuwe kernwapens in West-Europa te plaatsen. De vredesbewegingen worden dan bekend met leuzen als: ‘Stop de neutronenbom’, ‘Help de kernwapens de wereld uit, om te beginnen uit Nederland’.

Nummer drie van 1993 is *Nationale identiteit in Europese perspectief*. Na de eerste euforie van de Europese eenwording in 1992 raakt men bezorgd over een mogelijk teloorgaan van de eigen identiteit in een verenigd Europa. Ook

bestaat bezorgdheid over vreemdelingenhaat, nationalisme en bekrompen chauvinisme. Heeft dat nationalisme ook goede kanten? Geschreven wordt over het bijzondere aan de nationale identiteit op het gebied van waardenpatronen, rechtseenheid en beleving van het christendom.

Het vierde Annalennummer onder redactie van C. Govaart, *Heeft Kuitert gelijk? Geloven na de deconstructie*, reageert op het boek van de theoloog H.M. Kuitert uit 1992, *Het algemeen betwijfeld christelijk geloof. Een herziening*. Kuitert heeft daarin geprobeerd 'de grondgedachten en belangrijkste geloofsinhouden van de christelijke traditie te vertalen naar de hedendaagse cultuur'. Hij stelt essentiële vragen als: 'Wat heeft het christelijk geloof mij en mijn tijdgenoten nog te zeggen? Wat geloof ikzelf? Waar ging het om in het christelijk geloof?' Govaart c.s. geven een kritische visie op de theologie van Kuitert, bijvoorbeeld waar het gaat om zijn opvatting betreffende Gods almacht, het denken over de schepping en de opvatting dat van God ook kwaad kan komen.

Na een aantal 'zakelijker' Annalen verschijnen er in 1994-1995 weer meer religieus-beschouwelijke Annalenbundels. Allereerst is de vijfde bundel van 1994 te noemen: *Individualisering en religie*. Vanuit vier invalshoeken – sociaal, cultureel, religieus en kerkelijk beleidsmatig – wordt religieuze individualisering in het kader van individualisering van de samenleving beschouwd. Het komt erop neer dat men steeds meer zijn eigen religie kiest, zonder invloed van een sociale inbedding.

Levenservaringen en zinragen is de eerste bundel die in 1995 verschijnt. Zingeving is voor de mens onlosmakelijk verbonden met het alledaagse leven. Vooral wanneer de zin bedreigd wordt, dringt de vraag naar de zin van het bestaan zich op. De 'zin' van thema's in de levensloop van de mens wordt belicht. Denk daarbij aan: beroep, het hebben van kinderen en/of een partner en de eindigheid van het eigen leven. Geloof kan een richting zijn bij zinragen in de levensloop.

Vervolgens verschijnt als nummer twee, *De echo van het ego. Over het meerstemmige zelf*. Hubert J. Hermans in de inleiding: 'Elk mens heeft een verhaal te vertellen over zichzelf en de wereld om hem heen. In een en dezelfde persoon zijn als het ware andere stemmen aanwezig, die andere herinneringen oproepen en tot tegenstrijdige gevoelens leiden.' Heel toepasselijk is derhalve de bijdrage van W. Bronzwaer, die in 'Dialogen op de toverberg' schrijft over de gesprekken die Thomas Manns hoofdpersoon Hans Castorp voert met zijn tegenspelers 'als externalisaties van hemzelf'. In alle bijdragen loopt als een rode draad de erkenning van de meerstemmigheid in de mens.

De Annalen krijgen vanaf 1995 een ander aanzien, het gestileerde 'jaren-zeventiglogo' maakt plaats voor het ovale logo met de beeltenis van Alberdingk Thijm.

De eerste Annalenbundel van 1999 is *Verbeelding van de macht. Ethiek en esthetiek in architectuur, ornamentiek en kunst in overheidsgebouwen*, met alle bijdragen van het gelijknamige symposium. Belangrijk is telkens de vraag in hoeverre de overheidsgebouwen wijzen op de plichten en rechten van de overheidsdienaar of de burger, en ook of ze een moreel ideaal van de politiek uitdrukken. Alberdingk Thijm stelde 130 jaar geleden al dat het cultureel erfgoed van onze natie niet zorgvuldig bewaard werd. Het was Thijm een doorn in het oog dat rijksbouwmeester Rose de houten kap van de Ridderzaal verving door een moderne gietijzeren constructie. Samen met beleidsambtenaar De Stuers en zijn zwager de architect Cuypers ontwierp Thijm een 'nationale stijl' voor de overheidsgebouwen. Dit was de 'Oud-Hollandse stijl' waarin rationalistische structuren van de middeleeuwse gotiek verenigd werden met de ornamentiek van de begin-16de-eeuwse Hollandse renaissance.

Het derde deel dat in 1998 in de Annalenreeks verschijnt, is *Maakbaarheid, macht en matigheid*, dat korte beschouwingen en actuele standpunten vanuit christelijke en levensbeschouwelijke traditie over de natuur en het

natuurdebat bevat. *Maakbaarheid* is de spanning tussen de natuur die ons gegeven is en die we in de hand genomen hebben. Van Koos van Zomeren is er een bijdrage over maakbare natuur. *Macht* doelt op de verantwoordelijkheid die ligt bij het bepalen van politieke doelen. En *matigheid* is een klassieke deugd die op het terrein van de milieuproblematiek een moderne variant vereist. De bundel is een signalement over de milieuproblematiek ten behoeve van de rooms-katholieke bisschoppenconferentie, samengesteld door de werkgroep 'Zorg voor de schepping' van de K R K S en opgedragen aan Ton Tukker, voormalig directeur van Greenpeace.

Thomas-bundels

De wijsgerige Thomas (1984) is de eerste van een aantal Thomas-bundels die in de Annalen verschijnen. Deze bundel verscheen ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Wijsgerige vereniging Thomas van Aquino. Van oorsprong was de vereniging vooral katholiek, thomistisch en clericaal, inmiddels houdt zij zich voornamelijk bezig met de betekenis van het neothomisme voor de hedendaagse filosofie.

De gelovige Thomas. Beschouwingen over de hymne Sacris Sollemniis (1986) is de tweede Thomas-bundel. In de genoemde hymne bracht Thomas zijn denken over het eucharistisch geheim op poëtische wijze onder woorden. In 1879 was Thomas' wijsbegeerte de officiële wijsbegeerte van de katholieke kerk geworden. Deze hielp mee een eigen katholieke filosofie en theologie te ontwikkelen. Het denken van Thomas van Aquino (1225-1274) was de laatste 25 jaar wat op de achtergrond geraakt. Kwam dat omdat zijn wijsbegeerte weinig ruimte voor creativiteit en vrijheid van denken liet? Sinds de jaren zestig houden vooral filosofen zich weer meer bezig met het onderzoek naar de teksten van Thomas van Aquino. Binnen het Thijmgenootschap is de Aquino-belangstelling zeker een feit.

In 1993 verscheen onder redactie van R. te Velde de bun-

del *Thomas over goed en kwaad*. Een studiegroep rond het werk van Thomas van Aquino stelde zich ten doel de abstracte gedachtegang van deze scholastieke theoloog toegankelijker te maken. Vanuit een ander, thomistisch perspectief wordt gedacht over het kwaad, dat wel de 'kwelling van de filosofen genoemd is'. De *Summa contra Gentiles* van Thomas van Aquino biedt een voorbeeld van een filosofie van het kwaad. 'Pogingen om het kwaad in al zijn dimensies van lijden, onrecht, zinloosheid te begrijpen, lopen het risico het juist te verontschuldigen.' Het kwaad wordt benaderd vanuit het perspectief van de 'goede' schepping die bestuurd wordt door een voorzienige God. Op deze wijze sluit de filosofie van het kwaad aan bij het Genesis-verhaal.

In 1995 verschijnt *De deugden van de mens*, als een soort pleidooi voor de rehabilitatie van de deugd. Deze bundel gaat uit van Thomas van Aquino's *De virtutibus in communi* (= over de deugden in het algemeen). Paul van Tongeren – die verantwoordelijk was voor een aantal 'Thomas-bundels' – schrijft over 'Thomas' leer van de deugd'. In de bundel is voorts een hernieuwde aandacht voor de deugdethiek en zelfs voor de klassieke deugdethiek van Aristoteles te vinden.

Van Tongeren was overigens lang niet de eerste bestuurder die meer aandacht voor de leer van Thomas van Aquino vroeg. Al tijdens de eerste jaarvergadering van de 'Wetenschappelijke Vereeniging' pleitte W.H. Nolens voor een studie van Thomas door leken. De eerste taak van de thomisten was de geloofsgenoten wijsgerig te vormen en de actualiteit van Thomas' leer te bewijzen. Van Tongeren: 'Voor mij is het werk van Thomas van Aquino zo'n grote rijkdom in de christelijke traditie dat die vooral niet weggestopt mag worden. De Thomas-bundels zijn voor mij daarom zo belangrijk omdat daar op een hoog niveau christelijk denken wordt gepresenteerd.'

De vijfde Thomas-bundel sinds 1984 is *Over liefde en liefde. Beschouwingen over de liefde (amor, amicitia, caritas)*

volgens Thomas van Aquino uit 1998. Voor het oeuvre van de middeleeuwse theoloog Aquino was de liefde een belangrijk thema. ‘Liefde is voor Thomas, in welke gestalte ook – bewust of onbewust, zintuiglijk of geestelijk – een “instemmend bevallen” van het goede, dat de drijfveer vormt voor iedere beweging en streving.’ In fragmenten uit Thomas’ werk komt zijn denken over liefde, vriendschap, zelfliefde, naastenliefde en passie naar voren. Hier worden nadrukkelijk ‘fragmenten’ genomen; in de bundels *Thomas over goed en kwaad* uit 1993 en *De deugden van de mens* uit 1995 werden wederom gehele teksten gepresenteerd en becommentarieerd.

Deugdenbundels

Het Thijmgenootschap heeft al vroeg gevoeld dat het maatschappelijke debat over normen en waarden – en ‘deugden’ – belangrijke vormen aan zou nemen. Het genootschap heeft deze langzaam maar zeker sterker wordende tendens opgepikt en met de uitgave van drie ‘deugdenbundels’ in 1988, 1989 en 1995 versterkt. *Deugd doet deugd* was het derde Annalennummer van 1988. Het gaat niet zomaar om normen en waarden, maar om deugden die reliëf geven aan het leven als christen: eerbied, gelatenheid, fierheid, compassie en zorgzaamheid. P.A. van Genip schrijft: ‘Het Thijmgenootschap verklaarde zich bereid deze bundel in de Annalenreeks op te nemen, mede uit waardering voor het werk van A.G. Weiler, die niet alleen door zijn inzet voor het Thijmgenootschap, maar tevens als voorzitter van de Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving de katholieke gemeenschap in Nederland en daarbuiten grote diensten bewezen heeft en bewijst.’ In deze bundel schrijft Michel van der Plas⁶⁴ in het artikel ‘Omgaan met traditie’ over tradities in de katholieke kerk. Hij schrijft over de eerbied voor de katholieke traditie, die echter nooit mag ontaarden in ‘een bewaren omwille van het bewaren’. Er is veel veranderd, menig kerkgebouw is ontmanteld, de gebruiken vereenvoudigd en de ritens verma-

gerd. Van der Plas: 'En nu, anno 1988, besef ik dat in het tijdsbestek van een jaar of vijftientig de doorsnee-parochiekerk en het daarin gebodene revolutionair veranderd zijn en hoeveel er juist aan eigen, aparte vormen en zeden verdwenen is.'⁶⁵ Tussen 1960 en 1988 is het breken van tradities in een stroomversnelling geraakt, sommigen spreken van een 'beeldenstorm', anderen van 'grote schoonmaak'. Toch steekt 'ook in vernieuwende vormen het begin van een traditie, niet in het minst doordat deelnemers aan ritens ertoe neigen altijd te zoeken naar omramingen, kadervormen waarbinnen de behoefte groeit aan vertrouwdheid, herkenbare momenten waarmee ingestemd kan worden'.⁶⁶ Zien we hier een nieuwe christelijke geloofstraditie ontstaan die tot nieuwe deugden leidt?

In 1989 verschijnt *Deugden in onze tijd. Over de mogelijkheid van een eigentijdse deugdenethiek*.⁶⁷ Ethiek is meer dan een 'regelethiek'; we kunnen meer leren van de 'deugdenethiek', aldus Bulhof in de inleiding. Een deugdenethiek is 'een ethiek waarin in de vorm van herkenbare beelden (verhalen) getoond wordt wat goed handelen is – hoe bijvoorbeeld een rechtschapen, vrome, vergevingsgezinde, waarheidslievende mens in gegeven omstandigheden handelt'. In de bundel staan geen verboden, maar inspirerende voorbeelden. De christelijke geloofstraditie is immers een bron van inspiratie op het gebied van de ethiek.

Deugden blijven in de belangstelling, het zijn immers die kwaliteiten die een mens tot een goed mens maken. In 1995 verschijnt het al genoemde boek *De deugden van de mens*, als een soort pleidooi voor de rehabilitatie van de deugd.

Isolement en assimilatie

Het derde Annalenummer van 1989 is de weerslag van het congres op 11 maart: *Tussen isolement en assimilatie. Katholieken en het hedendaagse culturele klimaat*, onder redactie van G.A.M. Beekelaar. Een nadere bezinning op de plaats en de rol van katholieken in de cultuur is nodig.

Want hun emancipatie heeft geleid tot de opheffing van het maatschappelijk en cultureel isolement. Daarom is het goed in te gaan op de eerste emancipator van het katholieke volksdeel: Alberdingk Thijm. Uit de inleiding van Beekelaar: ‘Thijm werd in 1820 in Amsterdam geboren en overleed er op 69-jarige leeftijd. Hij had zich vanaf circa 1840 enthousiast en animerend in het openbare leven gestort. Hij was een van de eerste katholieke Nederlanders in de negentiende eeuw die schrijfgraag polemiseerde en discussieerde op alle terreinen van de cultuur. Hij werd serieus genomen door andersdenkende landgenoten, al verdedigde hij te pas maar ook vaak te onpas de rechten van zijn geloofsgenoten. Van kritiek uit eigen kring trok hij zich weinig aan, ook niet als die kwam van de kerkelijke hiërarchie, die zijn eigengereid ijveren voor het zelfstandig oordeel van de leek irritant en minder gepast vond.’⁶⁸ Thijm propageerde een ‘open katholicisme’, hij stimuleerde ‘ondanks waarschuwingen van vele geestelijken, toneelbezoek, het lezen van romans, de deelname aan het openbaar onderwijs, omdat zo alleen naar zijn mening een ware katholiek zijn bijdrage kon leveren aan de nationale cultuur’.⁶⁹ Thijm functioneerde echt als cultureel emancipator van de Nederlandse katholieken. Hij was er trots op ‘ongeneeslijk ziek aan het euvel van het katholicisme’ te zijn.

Bornewasser schrijft het volgende artikel in de bundel: ‘De oriënterende kracht van Alberdingk Thijm’. Hij benadrukt dat Thijm naast de openheid ook een andere kant had: ‘Thijm, hoe open en onafhankelijk ook binnen het katholieke denken van zijn tijd, ging toch minstens even verabsoluterend en ideologiserend te werk. Het geloof in Christus’ boodschap bleef voor Thijm richtsnoer.’⁷⁰ Bornewasser stelt dat de katholieke cultuur in de 19de eeuw in Nederland nog maar zeer ten dele een duidelijke identiteit had – van een subcultuur was zeker geen sprake. ‘Alleen hun religieuze cultuur droeg een eigen, traditioneel “rooms” karakter, dat versterkt werd door de kerkorgani-

satorische opbouw na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie (1853) en door steeds meer eigen scholen en persorganen.’ Thijm was de ware ‘geloofs- en cultuurapostel’, ‘alles wat hij schreef (...) ademde de geest van verkondiging’. Rogier en vooral Brom noemden Thijm oriënterend voor de liturgische beweging van de vroege 20ste eeuw. Toen het genootschap in 1947 de huidige naam kreeg, was dat volledig in de geest van Thijm. ‘Voortzetting van de katholieke culturele emancipatie, integratie der wetenschappen onderling, handhaving van de christelijke levenswaarden, en katholiek apostolaat – dat waren de doeleinden die, geheel in Thijms geest, in 1950 nog eens kort werden uiteengezet en die tegelijkertijd richting konden geven aan de “praktische en ideologische synthese” van de leden.’⁷¹ Sinds de nagenoeg voltooide emancipatie in de jaren vijftig [!], het voortschrijdende seculariseringsproces en de ‘toenemende divergentie inzake geloofsopvatting en geloofsbeleving in de jaren zestig’ werd, aldus Bornewasser, ‘katholieke cultuur’ een onhanteerbaar en ondefinieerbaar begrip. ‘En wie Thijm was, dáárover wist zo langzamerhand alleen een slinkend aantal leden van het naar hem genoemde genootschap nog iets zinnigs te zeggen.’ Werden de kenmerken van de katholieke cultuur tot kort na de Tweede Wereldoorlog nog met verve verdedigd, nu waren het vooral de negatieve aspecten die eenzijdig de aandacht kregen. Niet voor niets werd het genootschap in 1969 interconfessioneel, maar bleef het de ‘christelijke idealen voortdurend bestuderen’.

Willem Frijhoff geeft in ‘Thijm in zijn cultuur’ vervolgens een reactie op het artikel van Bornewasser, dat hij een fascinerende synthese vindt. Bornewasser heeft Thijm een specifieke plaats gegeven in het ontwikkelingsbeeld van de Nederlandse cultuur. Wel meent Frijhoff dat ‘wanneer het over de betekenis van Thijm gaat, wellicht iets te vaak naar zijn geestelijke erfgenamen geluisterd (Brom, Rogier) wordt en iets te weinig naar zijn fysieke nakomelingen, bijvoorbeeld zijn zoon, Lodewijk van Deysse’.⁷² Uiteraard

moet Van Deyssels boek *De wereld van mijn vader* kritisch worden benaderd, omdat Thijms beeld er veel te gestileerd is. Niettemin werpt het een ander licht op Thijms milieu en maatschappelijke ambities. Nu hebben we de neiging anders naar de verzuiling te kijken en ‘al die trekken van de oudere katholieke cultuur te vergeten die ernaar zouden kunnen verwijzen. Zo krijgt Thijm het beeld van de eenzame voorman opgedrongen die, bij wijze van spreken, tegen allen in gelijk had, een hogere cultuur verdedigde dan die welke de verzuilingsperiode bracht, en dan ook terecht door de “Opstandige Zonen” als geestelijke vader, zoniet als profeet is beschouwd.’ Toch moeten we naast dit beeld van de eenzame Thijm terugkijken naar zijn tijd en tijdgenoten.⁷³ En dat doende, zegt Frijhoff, is Thijm toch ‘een christen van vroeger’, wel een uitermate boeiende man, maar toch een man uit een ver verleden. Zijn waarden – maatschappelijk, esthetisch en religieus – hebben nauwelijks meer actualiteitswaarde. Ook zijn leven inspireert ons niet meer, niet door wat hij inhoudelijk en levensbeschouwelijk zou kunnen overdragen, ‘maar veeleer vanwege het levensproject van een welbewust christen in de samenleving (...) zijn gedragsmodel, dat hij voor het nageslacht zo overdadig heeft gedocumenteerd’.

Goed en kwaad

Schepping, verlossing en het kwaad. Wijsgerige en theologische reflecties, onder redactie van Paul van Tongeren, is het tweede Annalennummer in 1992. Mensen staan tegenover elkaar en bevechten elkaars ruimte en rechten. Van Tongeren in de inleiding: ‘Deze vaststellingen tekenen de mens en zijn wereld als verdeeld en gebroken. Hoe grondig is het kwaad van deze gebrokenheid? Waarin ligt de grond van onze onrechtvaardigheid en verdeeldheid? Hoe fundamenteel zijn we aldus verwijderd van het heil waarnaar we verlangen en dat we moeten verwerklijken?’ Scheppings-theologie en verlossingstheologie komen eraan te pas om op deze vragen een antwoord te formuleren.

Thomas over goed en kwaad uit 1993 sluit aan op *Schepping, verlossing en het kwaad*. Deze bundel over goed en kwaad is hierboven al bij de Thomas-bundels onder de aandacht gebracht. In 1994 wederom een bundel over 'goed en kwaad': *Goed en kwaad in de samenleving. Vindplaatsen van publieke moraal*. Hoe kan de openbare samenleving nog in vrijheid functioneren nu de opvattingen over goed en kwaad zo uiteenlopen? Er bestaat een grote zorg betreffende het sterk 'gegroeide pluralisme aan moraliteiten en zedelijke inzichten in onze samenleving.' Leden van de werkgroep 'Kerk en Staat' van de Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving hebben hun bijdragen geleverd. Zo schrijven onder anderen Bornewasser over 'De Nederlandse katholieken en hun staat als hoeder van de publieke moraal'; Thurlings over 'De staat, de kerk en de vindplaats van de moraal' en Van Gennip over 'Dienst aan het goede. Articulaties van optimaliteitsbesef en hun effect op de ontwikkeling van publieke moraliteit'.

Islam-bundels

Het TGE besteedt aandacht aan de islam, maar ook het Thijmgenootschap doet dat al vroeg. Vanaf 1994 verschijnt een aantal 'islam-bundels'. Als eerste is dat *Fundamentalisme* onder redactie van H.L. Beck e.a. over ethisch fundamentalisme in wereldgodsdiensten. Beck schrijft in de inleiding: 'In tijden van grote sociale en culturele omwentelingen zoeken mensen naar een houvast, een veilig fundament, een rots om het levenshuis op te bouwen.' Een visie op leven en gezondheid van moslimpatiënten, en dan vooral de ethische en religieuze aspecten van hun ziekzijn, komt aan bod in *Islam en gezondheidszorg*.⁷⁴ Nu men langzaam maar zeker overtuigd raakt van de gezamenlijke geloofswaarden van islam en christendom, zouden christenen en moslims ook op het gebied van de gezondheidszorg tot een dialoog moeten komen. In een dergelijke dialoog moet men leren omgaan met 'ziekten die veroorzaakt worden door bovennatuurlijke oorzaken'. De bundel is het

resultaat van het congres dat in 1995 door de Medische Afdeling van het Thijmgenootschap en de Commissie Kerk en Gezondheidszorg werd gehouden.

In 1996 is het de beurt aan het Thijmgenootschap zelf met een symposium over dit onderwerp *Religieus pluralisme: dynamiek of dynamiet*. Is met andere woorden het religieus pluralisme een bedreiging of een verrijking van de Nederlandse samenleving? De Nederlandse samenleving wordt nu eenmaal geconfronteerd met pluralisme, na en naast de individualisering. De samenleving bestaat uit en wordt gedragen door zich profilerende groepen – zoals de pluraliteit van de godsdiensten – waarbij geconstateerd kan worden dat de islam inmiddels de op één na grootste godsdienst van Nederland is. Dit pluralisme kan als een gevaar worden gezien, maar ook als een verrijking van een samenleving die niet opgaat in een eenheidsdenken. Dit symposium resulteert in 1997 in een Annalenbundel met dezelfde titel.

Het volgende ‘islam-symposium’ heeft in samenwerking met de Thomas More Academie plaats in 2002 in het Koninklijk Instituut voor de Tropen te Amsterdam. De nadruk ligt op overeenkomsten en verschillen met het christendom. Er zijn immers, naast verschillen, duidelijke overeenkomsten tussen de drie abrahamitische religies: het jodendom, het christendom en de islam. Daarom hoeven de islamitische en de westerse wereld toch geen bedreiging voor elkaar te vormen? Overeenkomsten en verschillen worden op een aantal thema’s uitgewerkt, zoals de religieuze tradities, de verhouding tussen kerk en staat, mystiek, de positie van de vrouw, seksualiteit en lichamelijke en de wet. Ieder deelonderwerp wordt vanuit een theologisch en een cultuurhistorisch perspectief benaderd. Belangrijk aandachtspunt in het symposium is de negatieve aandacht die de islam de laatste jaren ten deel is gevallen. ‘Het zou een premoderne godsdienst zijn en een cultuur die nog geen Verlichting heeft doorgemaakt.’ Naast de discussie is op dit symposium een belangrijke plaats ingeruimd voor informatie over de islam.

Vreemde verwanten. Overeenkomsten en verschillen tussen islam en christendom, onder redactie van Paul van Tongeren en Gerrit Steunebrink, verschijnt in 2003. Op het omslag van de bundel wordt gerefereerd aan '11-9': 'De islam is door een reeks maatschappelijke en politieke ontwikkelingen op een problematische manier onder de aandacht gekomen. Veel actuele problemen worden teruggevoerd tot de islam als religie. En toch weten de meesten van ons weinig over die godsdienst (...). De islam is met recht een vreemde verwant of een verwante vreemdeling voor velen in de westerse wereld.' In de inleiding wordt 11-9 wat gewaagder omschreven: 'Misschien moeten we de problemen van en sinds 11 september 2001, meer leren zien als een schreeuw om aandacht van samenlevingen die zich van veel kanten belaagd voelen en die de instrumenten niet hebben om zich te verweren. Natuurlijk is dat geen rechtvaardiging van het geweld, maar het kan wel helpen om te begrijpen waar het vandaan komt.' Om te begrijpen waarom men de aandacht opeist, en wat de problemen te maken hebben met de islam 'moeten we inzien dat zowel in het Westen als in de islamlanden zelf, de islam een symbool is geworden'. Kennis van de geschiedenis van de islam is daarom noodzakelijk om de huidige problemen te begrijpen. Daartoe 'schetst Karel Steenbrink de ontwikkeling van de profeet Mohammed en de drie hoofdvarianten waarin de islamitische religie zich heeft ontwikkeld: de islam van de *imam* en de *mufti*, de islam van de *marabout* of de *sjeik*, en de islam van de politieke activisten'.⁷⁵ Naast kennis van de islam is de geschiedenis van de dialoog tussen islam en christendom essentieel voor begrip – het oosterse christendom heeft een eeuwenlange ervaring in die dialoog. De bijdrage van Abdulwahid van Bommel is, niet in het minst vanwege diens controversiële uitspraken, wel bijzonder voor het Thijmgenootschap. Hij schrijft over de islamitische theologie en de voortdurende verzoeningspogingen daarin tussen rede en openbaring. Ook binnen de islam zijn er traditionalisten en rationalisten. Van Bommel

concludeert: ‘Wat we in deze tijd nodig hebben is de koppeling van gezond verstand aan de tekst van de koran en niet het robotmatig herkauwen van teksten van de afgelopen veertien eeuwen. Rede en openbaring hebben elkaar nodig en blijven met en door elkaar in evenwicht.’⁷⁶

Twee artikelen in *Vreemde verwanten* gaan over vrouwen en de islam. Willy Jansen schrijft ‘Religie, seksualiteit en vrouwen. Een vergelijking tussen islam en christendom’. Velen vinden de islam ‘vreemd’ vanwege de opvattingen omtrent vrouwen en seksualiteit, schrijft Jansen. Maar in sommige opzichten is de islamitische leer net zo streng als de katholieke: ‘De ambivalente houding ten opzichte van seksualiteit heeft ook geleid tot een afwijzing van het gebruik van voorbehoedsmiddelen door de katholieke kerk. Door de onverbreekelijke band die gesmeed is tussen seks en voortplanting, is onthouding van seks de enig toelaatbare oplossing voor katholieken die geen kinderen willen. In de encycliek *Veritatis splendor* (1993) is opnieuw benadrukt dat het verbreken van die band – door gebruik van anticonceptiemiddelen of kunstmatige voortplanting – intrinsiek immoreel is. Homoseksuelen die gevoelens van genegenheid koesteren voor iemand van de eigen sekse, mogen deze evenmin in seksuele daden uiten. Wat dat laatste betreft is de katholieke leer net zo streng als de islamitische.’⁷⁷ Het Vaticaan zoekt in zijn stellingname tegen geboorteregeling tegenwoordig wel steun bij conservatieve islamitische regimes. ‘Maar in feite is de islam altijd veel liberaler geweest op dit punt dan de katholieke kerk. Volgens algemeen geaccepteerde tradities stond de Profeet coïtus interruptus toe om zwangerschap te voorkomen, en analoog daaraan hebben veel islamitische schriftgeleerden geboortebeperving, en vaak ook abortus, toegestaan.’⁷⁸ Feitelijk vertonen islam en christendom veel familiegelekenissen op het gebied van de seksualiteit; ze kennen beide een zedenleer die de seksualiteit binnen het heteroseksuele huwelijk reguleert. Ze zijn vreemden geworden waar ‘de islam gemakkelijker de vleselijke genietingen kon combi-

neren met het goddelijke dan het christendom. En omdat de islam vanuit deze houding voor andere huwelijksvormen en regels koos – zoals polygynie, gemakkelijke echtscheiding, of uiterlijke vormen van seksuele controle, zoals de sluier of segregatie van vrouwen – dan de christelijke wereld.’⁷⁹

‘Waarom dragen niet de mannen een sluier? Over vrouw en seksualiteit in de islam’, schrijft Naima el Bezaz. ‘De islam heeft voor gelijkwaardige rechten voor vrouwen gezorgd’, zo pareren moslims de kritiek op de positie van de moslimvrouw in onze samenleving. Waarom draagt zij dan de sluier, en niet de man? Omdat er voor de vrouw toch vooral, en in de praktijk, plichten gelden en voor de man rechten; ondanks dat de koran stelt dat beiden recht hebben op genot, echtscheiding mogelijk is en overspel verboden. En ook dragen vrouwen de sluier omdat mannen minder goed in staat zijn zich te beheersen en weerstand te bieden aan hun seksuele impulsen. ‘Als mannen vrezen vrouwen te zien bezwijken voor hun mannelijke charmes, waarom hebben ze dan het dragen van de sluier niet voor zichzelf ingesteld?’⁸⁰

Media

In 2000 verschijnt de bundel *Massamedia tussen informatie en emotie*. Massamedia nemen een immer belangrijker plaats in ons leven in. Steeds meer zijn de media een bron van (kritische) reflectie en nemen we wat ze op ons afvuren niet klakkeloos voor waar aan. Zowel op het symposium als in de bundel werd de breedheid van de thematiek behandeld. Vanuit de invalshoeken van een schrijfster, een journalist, een wetenschapper en een bestuurder werden de verschillende media – pers, radio, tv, reportage, internet – onder de loep genomen. De twee essentiële componenten van de relatie tussen media en publiek zijn informatie en emotie. De media verschaffen ons informatie over wat er in de wereld gebeurt en tegelijkertijd raken ze ons emotioneel. ‘Informatie en emotie kunnen op velerlei wijze

interfereren. Soms is daarbij sprake van een gepaste verhouding, andere keren verdringt de één (meestal de emotie) ten onrechte de ander.⁸¹

Dat spanningsveld tussen emotie en informatie is onderwerp van de bundel. Denk bijvoorbeeld aan de ambivalente houding van de politiek tegenover de publieke omroepen, vragen omtrent journalistiek en ethiek, de journalistiek na de ontzuiling en de berichtgeving over de Derde Wereld. Liesbet Walckiers stelt aan het begin van haar bijdrage 'De media en de Derde Wereld' dat het aandeel van de Derde Wereld in het geheel van de berichtgeving drastisch is teruggelopen. 'Maar bij nader inzien blijkt dat slechts een onderdeel te zijn van een ruimere evolutie: de verminderde aandacht voor het buitenlandse nieuws in het algemeen.'⁸² 'Alleen gebeurtenissen met spektakelwaarde of een hoog emotioneel gehalte komen nog aan bod', schrijft Walckiers. In Afrika gaan die elementen vaak samen: schrijnende beelden van droogte en hongersnood beroeren de kijker. 'De verslaggeving van die emotionele taferelen moet ook dienen om hoogst gemediatiseerde caritatieve acties op gang te brengen, die overigens wel weer met hoge kijkcijfers gepaard gaan.'⁸³

Van grote invloed op de Derde Wereld is de berichtgeving uit de geïndustrialiseerde landen. Aangezien we niet van dé Derde Wereld kunnen spreken, kunnen we ook niet van dé media van de Derde Wereld spreken. Die zijn (kwalitatief) heel divers. Veel landen zijn nog altijd van de nieuwszenders van het Westen afhankelijk, en dus van 'gekleurde' berichtgeving – ook als het om gebeurtenissen uit het eigen of een buurland gaat: Zuid-Amerika richt zich op CNN, Oost-Afrika is afhankelijk van de BBC en West-Afrika van de RFI (Radio France Internationale). Senegalezen weten nauwelijks wat er in Mali gebeurt, tenzij de RFI er iets over uitzendt. Een reporter uit Burundi geeft zijn bericht nog vaak mee aan een busreiziger, in de hoop dat die het in de hoofdstad afgeeft bij de nationale krant. 'Afrikanen krijgen doorgaans hun eigen continent te zien

door een Europese bril. (...) En zo komt het dat de verschraling van wat voor ons buitenlands nieuws is, de bloedarmoede van het eigen binnenlandse nieuws in de derdewereldlanden mee in de hand werkt.⁸⁴

In *Massamedia tussen informatie en emotie* ging het over het spanningsveld tussen emotie en informatie. *Mens – Machine – Mens* handelt over nieuwe media en maatschappelijke relaties. De KRKS zocht voor de publicatie contact met het Thijmgenootschap en de Thomas More Academie. De wereld is een informatiemaatschappij geworden, waarin alle informatie ook steeds sneller beschikbaar is, met grote gevolgen voor de relaties tussen mensen. In het eerste deel van *Mens – Machine – Mens* gaan de auteurs in op ‘de hooggespannen verwachtingen van en op de feitelijke ontwikkelingen met betrekking tot nieuwe media als ook op de maatschappelijk-culturele inbedding ervan, zowel meer algemeen, als toegespitst op de religieuze cultuur annex geloofscultuur’.⁸⁵ Het tweede deel gaat meer over de dagelijkse praktijk en de invloed van de nieuwe media op ‘maatschappelijke basisrelaties’.

In het internet, de meest ingrijpende vorm van de nieuwe media, ontbreekt de oorspronkelijke driestapsmethode – informatie-ordening-kennis – vrijwel altijd. Internet biedt weliswaar voor iedereen toegankelijke informatie, maar een selectie voorafgaand aan het proces dat tot kennis leidt ontbreekt. Over religieuze communicatie en internet schrijven de auteurs in de inleiding: ‘Informatie- en communicatietechnologie zou ertoe kunnen aanzetten communicatie op zich en de vormgeving daarvan zodanig met elkaar te verbinden dat de communicatieve, technische mogelijkheden de communicatieve inhoud onder druk zetten of zelfs bepalen. In het bijzonder kan dit gelden voor alles wat te maken heeft met religieuze communicatie. Daarbij dient de expressie van en betrokkenheid op de mystieke dimensie van het menselijk bestaan de inhoud te bepalen en niet andersom.’⁸⁶ We moeten ons derhalve blijven bezinnen op de betekenis van informatie en com-

municatie, die immers niet meer uitsluitend helder en objectief is.

Charles van der Mast legt in zijn bijdrage uit dat we het internet te danken hebben aan de Koude Oorlog. Toen werden maatregelen getroffen om 'het digitale netwerk tussen legerposten een zelfherstellend vermogen te geven voor het geval vitale onderdelen ervan (door de vijand) uitgeschakeld zouden worden'. Degenen die dit eerste net ontwikkelden, waren verbonden aan het Amerikaanse ministerie van Defensie, het Pentagon, en aan Amerikaanse universiteiten. De Koude Oorlog was dus het – of een – begin van grote sociale, culturele en interpersoonlijke veranderingen, veroorzaakt door de nieuwe media. Dit alles had ook onverwachte negatieve gevolgen: Repetitive Strain Injury-klachten (RSI-klachten) als gevolg van intensief computergebruik leiden tot grote uitval van arbeid. De mens blijkt niet zo gemaakt op de machine.

En wat doet internet met 'geloven'? Jan Jans schrijft over E-vangelisatie.⁸⁷ 'Zou Jezus vandaag en morgen een evangelist zijn?' Het gebruik van het internet in en door de christelijke gemeenschap is zeker een vorm van e-vangelisatie. Het internet zou als medium de aandacht kunnen trekken om zowel de zaligprijzingen van de bergrede als het ethisch engagement van het laatste oordeel mondiaal te verspreiden. Een e-versie van een tot inkeer gekomen Judas Iskariot zou zich in kunnen zetten voor *Jesus Christ Cyberstar*. 'En dit laatste zou best wel eens succesvol kunnen zijn en zolang het samengaat met het besef dat zulk een Jezus van Silicon Valley ten dienste staat van Jezus van Nazareth, blijft er mijns inziens de juiste verhouding tussen *medium* en *message*.'⁸⁸

Hersenen

In 2001 verschijnt de bundel *Hersenen, bewustzijn, zicht op onszelf*, onder redactie van Palmyre Oomen, Jan Osse en Vincent Kirkels. In de inleiding stelt men al direct de vraag 'Wat is bewustzijn?' Elk antwoord op deze vraag roept

weer nieuwe vragen op. 'Is bewustzijn de subjectieve kant van een ervaring? Of is het méér? De ervaring van jezelf als iemand die keuzes maakt en verlangens heeft bijvoorbeeld. Of is het bewustzijn en vooral die ik-ervaring wellicht een illusie?'⁸⁹ Voor geesteswetenschappers was het al ingewikkeld om het bewustzijn scherp in beeld te krijgen, door de inbreng van de neurowetenschappen is het alleen nog maar fascinerender en uitdagender geworden. Er zijn vragen beantwoord over de werking van de hersenen, maar evenzovele nieuwe vragen over het bewustzijn zijn opgeworpen. Wat doet het bewustzijn en waar zit het precies? 'Welke definitie van bewustzijn wij ook kiezen, de afhankelijkheid van functionerende hersenen is zo onmiskenbaar, dat volgens sommigen geen onderscheid bestaat tussen onze hersenen en onze bewuste ik-ervaring. Dit resulteert dan in uitspraken als: "Wij zijn onze hersenen". Maar het perspectief dat het onze hersenen zijn die de beslissingen nemen en dat wijzélf erbuiten staan, ondergraaft in hoge mate ons *alledaagse zelfbeeld*: hoe zit het dan met vrijheid, met verantwoordelijkheid, met spijt over getoond gedrag, met liefde, etc. Het stelt ook *de religieuze dimensie van ons zelfbeeld* ter discussie: hoe nog te spreken over de mens als beeld van God, over ziel, geest, vrijheid?'⁹⁰ Deze vragen dwingen tot een 'zoektocht naar een vernieuwende, interdisciplinaire en completere visie op ons mensbeeld'.

Op het symposium en in de bundel heeft die interdisciplinaire zoektocht plaatsgevonden, en dan vooral naar de betekenis van het hersenonderzoek voor 'ons alledaagse zelfbeeld en voor de religieuze dimensie daarvan'. Is het bewustzijn niet meer dan een product van de hersenen en staan 'wij daarbuiten'? Er is in deze kwestie, volgens H. Barendregt, een makkelijk probleem, namelijk hoe de hersenen werken, en een moeilijk probleem, hoe het bewustzijn veroorzaakt wordt. Het moeilijke probleem is nog lang niet op te lossen. Een religieuze ervaring kan bijvoorbeeld niet door het natuurwetenschappelijke denken ver-

klaard worden. Vanuit neurowetenschappelijk perspectief wordt verondersteld dat ‘de geest het product is van het functioneren van de neuronen en dat wij onze hersenen zijn’. Vrije wil is vanuit die visie een illusie. De structuur van de hersenen, een combinatie van genetische bepaaldheid en omgevingsfactoren, determineert de mens. Toch laten de neurowetenschappelijke feiten meerdere interpretaties toe; ziel, zelf en vrijheid zijn zowel in relatie tot God als tot materie te zien.⁹¹

Wondbaar en vrijmoedig

Van Tongeren: ‘Vroeger waren er ook wel bundels over spiritualiteit, maar de laatste vijftien jaar zien we meer presentaties van spiritualiteit. Het boek van Zweerman is daar – naast de meeste essays en bundels als *Zin en religie*⁹² – een heel goed voorbeeld van.’ Thijmbestuurders hebben vaak moeite gedaan bundels in de Annalenreeks gepubliceerd te krijgen die ze zelf van grote waarde vonden. *Wondbaar en vrijmoedig* is zo’n bundel die in 2001 verscheen en waarvoor Ilse Bulhof en Paul van Tongeren zich sterk maakten. Paul van Tongeren over de katholieke achtergrond van het Thijmgenootschap: ‘Misschien dat een sterkere herinnering aan een christelijke achtergrond weer is waar te nemen. Maar het heeft geen zin om ideologisch of programmatisch onderscheid te maken tussen katholiek of anders-christelijk. Ideologisch zijn we christelijk, maar dan wel voortgekomen uit een katholieke traditie. Ik heb altijd heel sterk de Thomas-bundels gepusht, want Thomas van Aquino is echt een van de kampioenen van het katholieke denken. Dat geldt ook voor het boek van Theo Zweerman, *Wondbaar en vrijmoedig. Verkenningen in het licht van de spiritualiteit van Franciscus van Assisi*. Voor Theo Zweerman heb ik altijd een grote bewondering gehad, hij is iemand die ik ken vanuit mijn theologiestudie. Ik heb moeite gedaan een boek van hem bij ons gepubliceerd te krijgen – niet speciaal omdat het katholiek was, maar eenvoudig omdat het zo waardevol was.’

‘Kwetsbare broosheid’ levert kunstenaars een onschatbare rijkdom op, de mogelijkheid ontvankelijk te zijn voor velerlei indrukken en hun creativiteit te laten bloeien. Om te gedijen, heeft de creativiteit ook vrijmoedigheid nodig. ‘Creativiteit is zo vrij volle aandacht te geven aan wat echt raakt en ontroert.’ Velen zoeken naar een *levenskunst*, een waarachtige spiritualiteit. Zij proberen te leven ‘in aandacht voor wat er werkelijk toe doet en wat de moeite van hun inzet waard is. Deze levenskunst is gebaat bij eerlijk aanvaarde kwetsbaarheid en in de vrijmoedigheid van mensen die weten zelf te mogen opkomen voor wat zij van waarde vinden.’⁹³

Zweerman heeft vanuit de omgang met het leven en werk van Franciscus en Clara van Assisi – ‘die mindere broeder en zuster uit de dertiende eeuw’ – getracht hun levenskunst van ‘danken, dienen en dragen’ te betrekken op vragen van onze tijd. ‘Ik vertrouw erop, dat deze verkenningen voor zichzelf spreken en iets te bieden hebben aan wie geïnteresseerd is in een spiritualiteit van christelijke signatuur. In een dergelijke spiritualiteit leeft immers het besef, dat vertrouwen – die primaire levensuiting – aanzet tot hoop. En blijft het niet in iedere periode van ons leven waar, dat hoop doet leven – ook en juist wanneer dat leven erkent en aanvaardt broos en kwetsbaar te zijn.’⁹⁴

Het gezin

In 1985 verscheen de bundel *Huwelijk en gezin. Wat is hun toekomst in West-Europa?*, naar aanleiding van het gezins-symposium van 1984. Opvallend is dat in het Annalen-nummer ‘Omdat wij van ons zelf geen huis zijn’ en ook in het Thijmessay van 2003 door Dorien Pessers, *Verdwaalde seksen*, de gezinsthematiek wederom behandeld wordt. Twintig jaar na *Huwelijk en gezin* is de discussie dus nog steeds levend. Pessers zelf schrijft, terecht, dat het gezin altijd al een onderwerp van zorg en discussie is geweest. Dat kinderen in meerdere gezinssituaties kunnen opgroeien, was zowel in 1984 als in 2003 overduidelijk. Pessers maakt het

allemaal wat concreter – mede door de laatste stand van de technieken – en definieert ook autokopieën, sperminators en metroseksuelen. Er kan wel gezegd worden dat het gezin Thijm zeer dierbaar is.

In 1998 verschijnt dan de Annalenbundel *‘Omdat wij van ons zelf geen huis zijn’*. Over gezin en wederkerigheid onder redactie van Paul van Tongeren. Deze bundel is de weerslag van het in 1997 gehouden symposium over het gezin, voornamelijk over wederkerigheidsrelaties. Het is overigens de eerste bundel die bij de Valkhof Pers uitgegeven wordt.⁹⁵ Op het achterplat staat: ‘Het gezin is een vorm van gemeenschap waarvan je al lid bent voordat je kunt kiezen of je er lid van wilt zijn. Het is daarmee een vorm van gemeenschap die niet goed past in een individualistische cultuur.’ Is dit een ‘conservatieve’ bundel, die pleit voor het gezin als hoeksteen, een bundel tussen die eerste gezinsbundel van 1984 en het essay van Dorien Pessers in? Het gevaar bestaat dat het gezin als gemeenschap verkomert, maar niet-individualistische patronen van relaties tussen mensen kunnen ook gecultiveerd en bewaard worden. Vanuit verschillende invalshoeken worden allerhande wederkerigheidsrelaties benaderd. Aan de bundel – en het symposium – leverden Kees Klop, Christien Brinkgreve, Dorien Pessers, Liesbeth Sterck, Bas van Iersel, Jan Gerris en Kees Knipscheer een bijdrage.

Christien Brinkgreve schrijft in ‘Het verlies van de vanzelfsprekendheid’ dat de wetenschappelijke belangstelling voor het gezin pas van recente datum is. ‘Het gezinsleven hoorde tot de wereld van de vanzelfsprekendheid die geen opzien baarde en derhalve niet als apart object van studie werd beschouwd.’⁹⁶ Pas in de jaren zeventig, toen de ‘vrouwengeschiedenis’ zich ontwikkelde, is er meer aandacht gekomen voor ‘het dagelijks leven, het gezin en de rol van vrouwen daarin’. Brinkgreve schrijft de geschiedenis van de wederkerigheidsrelatie tussen ouders en kinderen.

‘Dorien Pessers stelt het scherpst de eigen aard van de wederkerigheidsrelatie die bij het gezin hoort tegenover

andere vormen van uitwisseling. Zij onderscheidt daartoe wederkerigheid of reciprociteit enerzijds, van wederzijdsheid of mutualiteit anderzijds.⁹⁷ Wat moeten wij van de ontwikkelingen in de gezinssfeer vinden, en kunnen we er wel wat van vinden, vraagt Pessers zich af. We leven voor het eerst in de geschiedenis in een tijd waarin mondige burgers ‘hun moraal individueel en autonoom bepalen (...) En wat blijkt? De burgers willen alleen nog maar een gezin dat als bron van emotionele en affectieve rijkdom dient. Er wordt niet meer getrouwd en voortgeplant op grond van sociale en economische overwegingen, maar ter wille van de emotionele bevrediging die een relatie en kinderen kunnen bieden.’⁹⁸ Toch zijn er ook andere ontwikkelingen. De meeste vrouwen willen een baan buitenshuis, nu blijkt dat ze het op hun werk veel leuker vinden dan thuis – de emotionele bevrediging van een baan is veel groter dan die van het gezin. Wat zijn hiervan de maatschappelijke gevolgen? Het emancipatiebeleid van regeringen in westerse landen is zeker succesvol geweest. Vrouwen zijn onmisbaar geworden op de arbeidsmarkt en dragen bij aan de economische groei. Keerzijde is de overbelasting van vrouwen, want om de economie ook de komende generaties gaande te houden, moeten de vrouwen ook kinderen blijven baren. Wat nu verloren dreigt te gaan, is het vermogen tot wederkerigheid. Pessers legt uit: ‘*Reciprociteit* – wederkerigheid dus – kan worden opgevat als “het via de ander wederkeren van het eigene”. (...) Pas wanneer mensen elkaar herkennen – dat wil zeggen: in de ander zichzelf zien – kunnen zij elkaar erkennen. En erkennen wil zeggen: rekening houden met de ander op een wijze zoals jij zou willen dat die ander rekening houdt met jou.’⁹⁹ Deze regel is te vinden in kleine homogene gemeenschappen als de familie en het gezin. ‘In geval van *mutualiteit* – of wederzijdsheid – daarentegen is er geen sprake van duurzame, persoonlijke betrekkingen waarin onbepaalde prestaties worden geleverd. Partijen vinden elkaar ad hoc, met het oog op een gemeenschappelijk voordeel.’¹⁰⁰ Pessers stelt

dat in het gezin een tendens naar mutualiteit is waar te nemen. Het kind is tot voorwerp geworden van een mutuele en contractuele relatie. 'In de affectieve en emotionele eenheid die het gezin wordt genoemd, is [dan] steeds minder ruimte voor daadwerkelijk gepraktizeerde affectie. Het gezin verliest in dat geval mede daardoor zijn belangrijke functie als voornaamste bron van wederkerige verhoudingen.'¹⁰¹

In het Thijmessay van 2003, *Verdwaalde seksen*, zal Pessers andere vormen van wederkerigheid bespreken. Is daar dan toch ruimte voor affectie?

Verdwaalde seksen

De gelijkheid van de seksen heeft niet tot een nieuw 'sociaal contract' tussen beide geleid. Integendeel. Liefdesverhoudingen zijn instabiel en niet zelden instrumenteel, één op de drie huwelijken eindigt in een echtscheiding, voor hoogopgeleide vrouwen is het moeilijk een partner te vinden. Kunstmatige voortplantingstechnieken en alleenstaand moederschap lijken een verschuiving te bewerkstelligen van een patriarchale naar een matriarchale macht. In de gezinsbundel van 1998 werd nog gesteld dat het gezin de samenlevingsvorm was waarvan je al lid was voordat je er zelf voor kon kiezen. Nu lijken we in een samenleving geraakt te zijn waarin ouders hun kinderen kiezen en kinderen hun ouders.

Hoe meer historische bronnen men raadpleegt, hoe duidelijker wordt 'dat het kerngezin al eeuwenlang het dominante model is'. Al zijn er natuurlijk variaties in gezinsvormen en opvoedingspraktijken per historische periode, per sociale klasse en naar stad of platteland. Mythes als dat het kerngezin pas vanaf de 18de eeuw, als bijproduct van de Industriële Revolutie, tot ontwikkeling kwam, of dat het huwelijk pas een liefdesinstituut zou zijn geworden onder invloed van het 18de-eeuwse romantische liefdesideaal verwijst Pessers naar het rijk der fabelen. Huwelijk en gezin kennen een lange geschiedenis in burgerlijke, kerke-

lijke of andere rituele vorm. ‘Wat betreft kerngezin, huwelijk, echtelijke en ouderlijke affecties lijkt dus eerder sprake van historische continuïteit dan van discontinuïteit.’¹⁰² En even later schrijft ze zelfs: ‘De eerste institutie waaraan de mens zich heeft onderworpen is de familiale verwantschap, de “kiemcel van de cultuur” volgens Freud.’¹⁰³

Pessers’ essay gaat over het nieuwe familierecht waarin zich een samenleving aftekent waarin ouders en kinderen elkaar kiezen. Hoe geloofwaardig zijn deze gekozen gezinnen, beantwoorden deze voorwaardelijke relaties inderdaad aan een vrijheidsideaal, hoe stabiel kunnen ze zijn? Dit vraagt Pessers zich af, niet in het minst omdat er concurrentie tussen de ouders om de liefde van het kind dreigt. Dit kan tot allerlei onverkwikkelijke situaties leiden. Een verbreking van familiebanden bijvoorbeeld wordt als veel pijnlijker ervaren dan een verbreking van vriendschapsbanden. ‘Het wegvallen van familiebanden kan immers niet alleen de bestaanszekerheid, maar zelfs de persoonlijke identiteit ondermijnen.’¹⁰⁴ Tot zover de dreigende ontluistering van het traditionele gezin.

Jonge vaders lijken in verwarring te verkeren over de rol die ze moeten vervullen; zijn ze tweederangs moeder, of beste vriend van de kinderen? In Amerika noemt men deze nieuwe vaders metroseksuelen. ‘Mannen die heteroseksueel zijn georiënteerd en zich tegelijkertijd met klassieke moederrollen identificeren. Ze willen graag trouwen en een gezin stichten, zijn zeer gesteld op huiselijke sfeer en gezelligheid, en nemen de nodige huishoudelijke taken voor hun rekening.’¹⁰⁵ De vermoederlijking van vaders is ook uiterlijk zichtbaar: vaders die hun kind in een draagzak dragen, imiteren het klassieke moederbeeld. Zijn de mannen een verdwaalde sekse geworden, doordat ze de tegenstellingen tussen seksen en generaties ontkennen? Wanneer het sekseverschil, seksualiteit en voortplanting niet meer worden gesymboliseerd – en dus ook niet meer geïnstitutionaliseerd – dan dreigen uiteindelijk instrumentele en gedepersonaliseerde verhoudingen, aldus Pessers.

Kinderen kiezen hun ouders, maar kinderen kunnen inmiddels ook invloed hebben op de partnerkeuze van hun ouders. ‘Waar zij door instemming of afkeuring de samenstelling van het gezin mede bepalen, treden zij in de plaats van de generatie boven hen. Ontkenning van het generatieverschil treedt ook op wanneer vrouwen besluiten zonder man aan hun kinderwens gehoor te geven.’¹⁰⁶ Het kind wordt niet geboren uit het gezamenlijk verlangen van de ouders, en moet bovendien de teleurstelling van de moeder in de liefde compenseren. Hiermee komen ook de spermators uit de titel in beeld, anonieme mannen die hun zaad schenken. Al ligt het oorspronkelijk iets anders. ‘In elf Amerikaanse staten bestaan er medische protocollen – onder de titel “postume reproductie” – die electro-ejaculatie toestaan bij mannen die stervend of net dood het ziekenhuis worden binnengebracht. Nadat hun zaad is afgeapt wordt het ingevroren totdat een belanghebbende er een beroep op doet. Een bioeticus (!) heeft de naam voor dit type vaders bedacht: “sperminators”.’¹⁰⁷

Het is geen eenvoudige opgave om de seksen en de generaties weer te ‘associëren waar zij gedissocieerd zijn geraakt’. Er zou volgens Pessers al veel gewonnen zijn indien ‘a. het ideologische taalgebruik waarmee de reproductieve zelfbeschikking wordt gelegitimeerd, wordt ontmaskerd; b. de macht van de moeders kritisch wordt bekeken; en c. instrumentalisering van de andere sekse wordt beperkt.’¹⁰⁸ Bij het streven naar nieuwe bindingen tussen de seksen en tussen de generaties dienen zich wel twee – voor de hand liggende – uitgangspunten aan. Het eerste is het biologische feit dat voor de voortplanting altijd twee seksen nodig zijn, en de realisatie van mannen en vrouwen dat zij mét het kind een relatie met de andere ouder van dat kind krijgen. Het tweede uitgangspunt is dat de biologische ouders ook de juridische ouders zijn – enkele uitzonderingen daargelaten, zoals bij incest of een seksueel delict. Moeders kunnen hun kind niet langer meer de omgang met de andere ouder weigeren.

Verdwaalde seksen is, zoals gezegd, de derde publicatie in de Annalen in de afgelopen twintig jaar over het gezin. Paul van Tongeren: 'Het symposium van 1984 had als thema "Het gezin", een heel traditioneel katholiek onderwerp. Maar het ging er niet om een restauratiepoging van het traditionele gezin te wagen. Wat we in het volgende gezinssymposium, in 1997, vooral gethematiseerd hebben, zijn de verschillende soorten wederkerigheidsrelaties in de samenleving, en de wederkerigheidsrelaties die in het gezin kunnen bestaan. Het onderwerp klonk restauratief, maar was zeker vernieuwend. En dan is nu deze gezinslijn voortgezet in het essay van Dorien Pessers waarin de meest hedendaagse onderzoeken en theorieën naar voren worden gebracht. Zij verdedigt de institutie van het gezin op een felle manier, maar zodanig dat je haar niet van een restauratieve tendens kunt verdenken.'

Thijmessay

De Annalen verschijnen niet altijd met een mooie regemaat van vier per jaar, soms waren het er minder, soms meer, wat de penningmeester dan zorgen baarde. Daarom werd in 1995 afgesproken dat er ieder jaar vier Annalen zouden verschijnen en dat het vierde deel een 'dunnetje' zou zijn, een essay met een geheel eigen profiel. Het moest het in de boekwinkel en als cadeauboek beter doen dan de andere Annalen, en verscheen daarom ook liefst in de decembermaand. Vanaf 1996 is ieder vierde nummer van de Annalen zo'n essay. De redactie nodigt jaarlijks 'een in maatschappelijk, kerkelijk, artistiek of wetenschappelijk opzicht vooraanstaand persoon uit in wiens werk zij haar doelstellingen herkent om als auteur van het Thijmessay op te treden'.¹⁰⁹ Met als doel de verschillende domeinen van cultuur achtereenvolgens aan de orde te laten komen.

Het eerste essay is van mgr. H. Ernst, emeritus bisschop van Breda, over de kiemkracht van het geloof, het verstaanbaar houden van het geloof in Christus in de moderne westerse samenleving. Het draagt de titel *Het geloof van*

een christen. Overwegingen over ethiek, geloof en kerk in de moderne samenleving. Monseigneur Ernst is sterk verbonden aan het Thijmgenootschap. Hij nam en neemt deel aan symposia; in 1984 verscheen de bundel *Theologie en kerkvernieuwing* onder zijn redactie en in 1987 werd hem *Om de ander. Elementen voor een ethiek en spiritualiteit van de vrede* aangeboden ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag. Het essay *Het geloof van een christen* is een combinatie van spiritualiteit, pastorale zorg, intellectuele diepgang en maatschappelijke betrokkenheid. Vanuit de actuele wereld wordt gezocht naar een fundament van waaruit de moderne mens zich kan oriënteren. Ons actuele leven wordt beheerst door wetenschap en techniek; daarbinnen hebben we een andere oriëntatie nodig. Ernst noemt het 'een ander weten', het 'weten van het geweten'. 'De uiteenzetting van de bijzondere manier waarop het christendom de permanente eis van het geweten tegelijkertijd als vervulde belofte voorstelt, en in de persoon van Jezus, de Christus gerealiseerd ziet, vormt het theologisch hoogtepunt van het essay.'¹¹⁰

Het tweede Thijmessay, dat van 1997, is van de hand van de Nijmeegse burgemeester, mr. E.M. d'Hondt: *Novio Millennium. Over waarde van eeuwen en eeuwige waarden*. Mgr. H. Ernst, de auteur van het eerste essay, bood het aan d'Hondt aan op 12 december 1997, tijdens de jaarlijkse studiedag van het KIM. d'Hondt beschrijft hoe een politicus en bestuurder de veranderingen in cultuur en samenleving waarneemt. Hij begint zijn essay in de postmoderne tijd 'waarin waarden niet op dezelfde manier gefragmenteerd zijn, veelsoortig en veranderlijk als de cultuur waarin ze verschijnen'. De overgang naar het nieuwe millennium verbindt duurzaamheid met verandering, want gaan we wel een nieuwe geschiedenis tegemoet of is het begin van het nieuwe millennium een zoveelst herhalen van motieven uit de geschiedenis? Verandert er iets in de openvolging van de tijd, of blijft er iets bestaan wat mensen en omstandigheden in verschillende periodes bindt en bezielt?

Naast de fragmentatie, schijn en verstrooiing van het post-modernisme zoekt d'Hondt naar zin en werkelijkheid.

Was het eerste Thijmessay het domein van de kerk, nu komt het domein van politiek en het bestuur aan bod – de auteur is immers burgemeester. Kan het publieke domein nog wel op een efficiënte, integere en intelligente manier bestuurd worden? Wat is eigenlijk een democratisch bestuur? Religie lijkt haar bindende maatschappelijke werking te verliezen. Tegenover de publieke moraal met de waarden van de Franse Revolutie, staat de private moraal, met authentiek menselijke waarden die een universele en eeuwige betekenis hebben. 'Die waarden blijven nodig om het publieke domein als samenleving te beschermen.'¹¹¹ Al is er een afnemende binding met religie, toch blijft er behoefte aan een samenleving buiten de eigen, individuele kring.

Het Thijmessay van 1998 is van Désanne van Brederode. Zij pleit voor *Stiller leven* en maakt kanttekeningen bij de mondigheid van moderne mensen, bij de veelheid aan informatie die we over ons heen krijgen en de waarde die wordt toegekend aan 'gehoord worden'. Verliezen we het oog voor stillere, vanzelfsprekende vormen van samenzijn? Wordt ons innerlijk leven gevoed of bedreigd door communicatie? Kortom: een pleidooi voor aandacht, innerlijkheid en intimiteit. Vanaf 1998 worden de essays telkens geïllustreerd door Sanne van Tongeren.

In 1999 vroeg Paul van Tongeren aan Hillary Clinton of ze bereid was een Thijmessay te schrijven... 'Although you may be accustomed to unexpected letters, I assume that you will never have heard of the Dutch Learned Society for Science and Ethics the "Thijmgenootschap".' 'Zelfs de verwachting van een antwoord op dit verzoek is gering', zo meldt Beekelaar in de notulen. En inderdaad is ook geen antwoord van mevrouw Hillary Clinton ontvangen.

Herman De Dijn, hoogleraar filosofie in Leuven, schreef het essay *De herontdekking van de ziel. Voor een volwaardige kwaliteitszorg* (1999). De Dijn stelt dat de moder-

ne mens is ontsnapt aan de bindingen van de traditie en de willekeur van het lot. Daardoor ontwikkelde hij een kijk op en omgang met de werkelijkheid die op meesterschap en beheersing is gericht. De obsessie met totale kwaliteitszorg is daarvan een ultieme ontwikkeling. Het enige wat telt is de beleving van de eigen illusies en de momentane gevoelsreacties. De werkelijkheid wordt virtueel, wat kan leiden tot diep onbehagen en verlies van de ziel. De Dijn meent dat het verlies het grootst is bij 'wie alles hebben'. Wat de mens verlangt, is 'gelukte ontmoeting' met de werkelijkheid 'buiten ons'. En daarbij kan 'echte kwaliteit alleen worden bereikt in een vergeten van kwaliteitszorg als loutere gerichtheid op resultaten'. Bijzonder is dat dit essay een tweede druk krijgt bij de Vlaamse uitgeverij Pelckmans. Overigens ontwikkelde ook de samenwerking met het Vlaamse Davidsfonds zich gestaag en positief.

Na vijf jaar Thijmessays vond een evaluatie plaats: 'De persoonlijke getuigenissen in de vorm van een essay zijn de moeite van het continueren waard'. Het Thijmessay 2001 is van de hand van de politicus/bestuurder Thijs Wöltgens en draagt de titel *De overwinning van de erfzonde en de ziel van Europa. Over politiek en geloof*. Religie en politiek zijn voor Wöltgens nauw verbonden, zowel biografisch als principieel. 'In de afgelopen eeuwen werd niet alleen de dood van God aangekondigd, maar werd ook de dood van de politiek een feit. En zoals een negatieve theologie niet volstaat om God tot leven te wekken, zo is de alom verbreide negatieve democratie of de politiek van de negatieve vrijheid, geen redding voor de politiek.'¹¹²

Het essay over de tijd

Dit Thijmessay is dé bestseller van het genootschap. Paul van Tongeren schreef *Over het verstrijken van de tijd. Een kleine ethiek van de tijdservaring*. Het is een essay over de tijdelijkheid van het bestaan en van alles wat daarin gebeurt. Van Tongeren spreekt van 'pathologieën van de tijdelijkheid' als hij bedoelt dat mensen lijden aan het verstrijken

van de tijd. Want dat doen we, meer dan ons lief is. Is het een tijdsverschijnsel, dat we ons bezighouden met de tijd, of is het van alle tijden?

Van Tongeren begint zijn essay met een persoonlijke tijdservaring, een ervaring die we allen kennen, dat bepaalde tijdsintervallen eindeloos lijken te duren, andere ongemerkt voorbij gaan en weer andere situaties – bijvoorbeeld de duur van een muziekstuk – geen tijdsduur lijken te kennen. Het essay gaat dan ‘over dit voorbijgaan van de tijd, dat zich op zo verschillende manieren kan voltrekken. Wat is de tijd, dat hij op zo ongrijpbare wijze zijn wisselende duur bepaalt? Wat doet de tijd met ons? Op welke manieren kunnen wij verstrikt raken in of vermalen worden door de tijd? En (hoe) kunnen we daar iets tegen doen? Kunnen we ons wapenen tegen de onverbiddelijke tanden van de tijd?’¹¹³ De fysische tijd kan natuurlijk berekend worden, daar zijn meetinstrumenten voor, maar van de ‘psychische’ tijd is de duur niet objectief vast te stellen. Van Tongeren noemt ‘onze tijdelijkheid’ de wijze waarop wijzelf de tijd zijn. Vanuit ons heden loopt de beweging naar zowel verleden als toekomst, een beweging die ook omgekeerd mogelijk is en geen vaststaande snelheid heeft.

Het lijden aan de tijd komt duidelijk tot uitdrukking in pijnlijke herinneringen; iemand kan telkens weer geconfronteerd worden met het gebeurde. Anderzijds kan ook een herinnering aan geluk pijnlijk worden, het geluk is immers voorbij en wat rest, is weemoed en melancholie. Van Tongeren noemt meer vormen van pathologisch lijden aan de tijd. Als eerste ‘het verbod op vergeten’, bij mensen die alleen nog maar in het verleden, in hun herinneringen leven. Het verleden wordt bij hen nooit verleden tijd – er heeft geen verwerking plaats. Tegenover dit ‘teveel aan verleden’ staat een angst daarvoor, een angst voor veroudering. De wens van een eeuwige jeugd wordt ons door de media dagelijks opgedrongen; er wordt ontkend dat de tijd voor het grootste deel verleden of toekomstig is. ‘In de pathologie van de eeuwige jeugd zal men altijd haast heb-

ben.’ Als de toekomst eindeloos ver weg is, zal men zich haasten die te bereiken. ‘Naarmate het ongeduld groter is, zal de tijd – in vergelijking daarmee – trager gaan en langer duren. Die traagheid van de tijd zal ons aanzetten tot steeds meer haast, om er sneller doorheen te gaan op weg naar de beloofde toekomst.’¹¹⁴ De depressieve mens lijdt weer op een andere manier aan de tijd: ‘hij kan verlangen naar een verwonding, een ongeluk, een noodlot: dan zou er tenminste zin te geven zijn aan zijn uitzichtloze lijden’. Zin aan het eindeloze heden, waaronder de depressieve lijdt, voor wie de toekomst maar niet wil komen.

Voordat Van Tongeren afsluit met een vorm van medicatie, ‘Ethiek van het leven met de tijd’, noemt hij de belangrijkste ‘ziekten van de tijd’. ‘In het ressentiment mag het verleden niet voorbijgaan. In de depressiviteit kan de toekomst niet opengaan, geen nieuwe mogelijkheden bieden. In de melancholie kan het heden niet aanwezig zijn, zich niet voldoende uitstrekken om ruimte – om niet te zeggen: tijd – te bieden voor enige activiteit. De mythe van de eeuwige jeugd ziet de toekomst als een eeuwig nu, waarin men zal zijn die men ooit was.’¹¹⁵

Moet men de tijd zijn werk laten doen? ‘De tijd heelt alle wonden’, het is een cliché, maar er is ook de zekerheid dat alles waar we tegenop zien en waar we aan lijden, ooit voorbij zal zijn. ‘Geleidelijk aan zal de gedachte aan het verstrijken van de tijd een troost worden.’¹¹⁶

Tot slot

Thijm ontzuild?

Aan de vanzelfsprekende plaats van het christendom in de Nederlandse samenleving is de laatste halve eeuw een eind gekomen. Secularisatie, ontzuiling, deconfessionalisering, ontkerkelijking zijn veelgehoorde termen – maar van definitieve ontkerstening is geen sprake. Dat de kerk niet meer het vanzelfsprekende middelpunt van de maatschappij was, realiseerde het Vaticaan zich ook. Toen paus Joannes XXIII in 1959 het Tweede Vaticaans Concilie aankondigde, beoogde hij ‘het gedurig groeiende antagonisme tussen kerk en wereld te overwinnen; hij wilde de pastorale praktijk bij-de-tijd brengen en aldus de kerk een opening naar de wereld verschaffen. (...) Naar opzet en inhoud was Vaticanum II dan ook van meetaf bedoeld als een *pastoraal* concilie. Het aangekondigde *aggiornamento* had echter verstrekkende implicaties. Het besef dat de kerk bij de tijd gebracht diende te worden, vooronderstelde immers een nieuwe visie op de verhouding tussen kerk en wereld.’¹¹⁷ Op deze verhouding kerk-wereld en de vernieuwing daarin heeft het Thijmgenootschap altijd ingespeeld. Het heeft gepleit voor een open katholicisme en voor erkenning van leken in de kerk. Deze erkenning was gefundeerd op het Pastoraal Concilie. In de Annalen: ‘Met het Pastoraal Concilie (1966-1970) hebben de Nederlandse katholieken – op initiatief van de bisschoppen en hun adviseurs – getracht de gestelde problemen onder ogen te zien. Zij gingen daarbij verder dan Vaticanum II, omdat het Pastoraal Concilie ook – en achteraf gezien wellicht vooral – een experiment beoogde te zijn met nieuwe gezagsstructuren. De hiërarchische structuren werden ter discussie gesteld. Om ook over de eigen grenzen heen een

model te vinden voor een relevante kerk van de moderne tijd.’¹¹⁸

Binnen deze ontwikkelingen bewoog het Thijmgenootschap zich; het moest ook zijn positie bepalen ten opzichte van een ‘nieuwe’ kerk. Over de ontzuiling is veel gesproken, gedacht en geschreven. *De wankele zuil* van prof.dr. J.M.G. Thurlings is wat ontzuiling betreft voor velen het handboek. Vóór of wellicht nog tijdens de ‘ontzuiling’ waren de katholieken in Nederland nog bezig met hun emancipatie. Tot 1960 was de vraag ‘in hoeverre zij, wat hun maatschappelijke positie betrof, gelijk stonden met de niet-katholieken’ een veel gestelde. Dit getuigt toch minstens van een onzekerheid over het eigen kunnen. Het succes van de emancipatie en het bereiken van diezelfde maatschappelijke status was onverbrekkelijk verbonden met ‘de aanwezigheid van katholieke onderwijsinstellingen op alle niveaus’.¹¹⁹

Na 1960 gaat de Nederlandse katholieke kerkprovincie dan werkelijk op de ‘revolutionaire toer’. ‘Was zij tot voor kort nog het “trouwe kind van Rome”, thans is zij “de kerkelijke slipschool” volgens de een, en “een kerk van vernieling” volgens de ander.’¹²⁰ Veel katholieke instellingen fuseren in deze jaren, of laten het ‘katholiek’ uit hun naam weg. Ook het Thijmgenootschap wijzigt zijn statuten en stelt zijn gelederen voor andersdenkenden open, wat niet wil zeggen dat het vanaf nu een neutrale vereniging wil zijn.

Plaatsbepaling

Is deze duidelijke algemene ontwikkeling door te trekken? Hoe is nu het Thijmgenootschap gedurende de laatste twintig jaar te plaatsen binnen een katholieke evolutie? De ontwikkeling is zeker binnen dit korte tijdsbestek moeilijk te zien, laat staan aan te tonen. Zonder conclusies te trekken en zonder het Thijmgenootschap in een bepaalde hoek te plaatsen kunnen we echter wel heel kort iets zeggen over een geleidelijke ontwikkeling. Het lijkt alsof er na de eerste

reacties op en laatste stuiptrekkingen van de revolutionaire jaren zestig een periode is gevolgd van minder aandacht voor religieuze onderwerpen en meer aandacht voor maatschappelijke zaken die emancipatie behoeven. De aandacht is verlegd naar onderwerpen als nieuwe gezinsvormen, andere religies en tolerantie en naar andere levensvormen – denk aan allerlei medische mogelijkheden. In de bespreking van de Annalen zijn deze onderwerpen terug te vinden. Ook bij maatschappelijke actuele onderwerpen treedt gewenning op; er rust geen taboe meer op eenoudergezinnen, prenatale diagnostiek, aids of vrouwen werkzaam in de kerk. Andere religies vinden hun plaats in de Nederlandse samenleving. Dit duurt een aantal jaren, dan lijkt de ontwikkeling het Thijmgenootschap weer terug te werpen op zijn basis: aandacht en ontvankelijkheid voor levensbeschouwelijke onderwerpen – noem het nieuwe religie of spiritualiteit of traditie – en behandeling daarvan binnen een wetenschappelijk verantwoorde context. Meer kunnen we moeilijk zeggen over een tijdsbestek van twintig jaar; dat zal in een volgende geschiedschrijving kunnen gebeuren.

Katholieke collegae

Wel interessant is het om de ontwikkeling die het Thijmgenootschap heeft doorgemaakt te vergelijken met die van de Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving. De KRKS is in 1975 door Bernardus kardinaal Alfrink geïnstalleerd als adviesraad ten dienste van het bisschoppencollege en de geloofsgemeenschap, met als doel actuele vragen en noden vanuit de maatschappij door te spelen aan de bisschoppen. De KRKS heeft gedurende dezelfde periode de woelige religieuze baren bevaaren. De KRKS is volgens de statuten opgericht vanuit de overweging ‘dat het onverminderd een wezenlijke taak is van de katholieke geloofsgemeenschap om de geest van Jezus Christus en diens Evangelie vruchtbaar te maken bij de opbouw van de samenleving’.¹²¹ In tegenstelling tot het Thijmgenootschap is de KRKS opge-

richt door een 'echt katholieke zuil': de Nederlandse Bisschoppenconferentie als Katholiek Maatschappelijk Beeraad, een koepel van katholieke maatschappelijke organisaties, en wel in de tijd van het Tweede Vaticaans Concilie. 'De KRKS moest fungeren als een luis in de pels van die bisschoppenconferentie, naar de bisschoppen, de overheid en de katholieke kerk zelf toe. De KRKS is weliswaar opgericht vanwege de bisschoppenconferentie, maar gedraagt zich redelijk onafhankelijk, wat dat betreft is het ook een veel maatschappelijker organisatie dan het Thijmgenootschap', aldus Fons Plasschaert, voorzitter van *Justitia et Pax* (afdeling van de KRKS) en vice-voorzitter van het Thijmgenootschap. Vanaf het moment van oprichting van de KRKS wankelde de zuil. Nu, na 25 jaar, is er een andere kerk 'numeriek uitgedund, vergrijzend, moe'. Zij 'getuigt, steeds in nieuwe woorden en daden, van de belofte die zij in beheer heeft. Er is ook sprake van een andere samenleving: multicultureel en modern, ontzuild en geïndividualiseerd. Zij floreert onder het regime van een economistische en neo-liberale ideologie. Maar ook maakt zij zich ernstig zorgen over sociale, politieke en ecologische misstanden en dreigingen. Of over het gebrek aan inspiratie en spiritualiteit, dat zich in haar initiatieven en verhoudingen verraadt. En dat laatste kwartaal van de twintigste eeuw, vrijwel samenvallend met het pontificaat van Johannes Paulus II, overbrugt de afstand tussen de ene en de andere kerk, tussen de ene en de andere samenleving als ook tussen de ver- en ontzuilde verbinding van beiden.'¹²²

Louis ter Steeg noemt de laatste 25 jaar het meest turbulente kwartaal in de geschiedenis van de Nederlandse katholieke kerk. De verzuiling gaf tenminste nog enige zekerheid: 'ze ging ervan uit dat engagement, eigen inspiratie en eigen organisatie elkaar ondersteunden en collectieve aangelegenheden waren. Bijna alles liep via de binding aan de eigen katholieke groep'. En nu, na de ontzuiling was de katholieke wel een volwaardig lid van de Nederlandse samenleving, maar moest hij ook zijn eigen katho-

lieke inspiratie beschermen, bij het opgaan in neutrale, levensbeschouwelijke, pluriforme organisaties. Het evenwicht tussen zuil en ziel was wankel. En dan is er, net als bij het Thijmgenootschap voorzichtig te constateren valt, een hernieuwde aandacht en waardering voor spiritualiteit. Godsdienstige of levensbeschouwelijke overwegingen worden serieus genomen bij maatschappelijke en professionele activiteiten. Het is echter niet alleen wetenschap beoefenen vanuit een levensbeschouwelijke achtergrond, het gaat om meer dan bescherming en vorming van de katholieke ziel. Dat blijkt ook wel uit de toename van het aantal instanties voor de actualisering van de katholieke levensbeschouwing – de KRKS, het Katholiek Documentatie Centrum en de Thomas More Academie die alle in de jaren zeventig ontstonden, naast de al veel langer bestaande Radboudstichting, het Thijmgenootschap en het KIM. Deze organisaties zijn van belang voor bijdragen vanuit christelijke traditie aan het publieke debat in onze levensbeschouwelijke pluralistische samenleving.

In eenzelfde richting wijzen de voorzichtige constatering van het Beraad van Studiesecretarissen – werkzaam op het gebied van kerk/religie en samenleving – dat op 21 februari 2003 een bijeenkomst hield over katholieke maatschappelijke organisaties, met als titel *Ziel en zuil*. Het Beraad komt sinds 1977 enkele malen per jaar bijeen en spreekt dan over een thema van gemeenschappelijk belang. Dat het maatschappelijk veld ontzuild is geraakt, is inmiddels wel duidelijk. Interessanter is dat de ontzuiling behalve door maatschappelijke verschuivingen vooral veroorzaakt wordt door een ‘ontzieling van binnenuit’, een wankelen van de katholieke zielen met andere woorden. Daar was niet veel voor nodig aangezien de ‘geloofsbeleving weinig was verinnerlijkt en onvoldoende in het persoonlijk leven geworteld’. We zien het aan een teruglopend ledental bij de zogeheten katholieke maatschappelijke organisaties, aan vergrijzing en het zich terugtrekken van velen uit de kerk omdat ze er niets meer vinden. Wel wordt benadrukt dat

katholieken nog een groot aandeel hebben in de opbouw van de Nederlandse samenleving; ze nemen bijvoorbeeld een belangrijke plaats in het vrijwilligerswerk in – zijn dat vanuit hun charitatieve achtergrond zo gewend. De leegte van de ontzieling werd opgevuld met goede daden, en zich richten op overheid en markt en handel – denk aan zorg en onderwijs. Het verdwijnen van de katholieke maatschappelijke organisaties betekent niet dat de daden van barmhartigheid verdwijnen. Voor de ontzielde zelf rest een nieuwe spiritualiteit, waarvoor zowel binnen als buiten de kerk meer aandacht bestaat, en een versterking van de gemeenschapswerking in de samenleving. ‘Het terugvinden van de eigen inspiratiebronnen kan tot nieuwe vormen van maatschappelijke profilering van confessionaliteit leiden. Als er inderdaad herzieling komt, zal het maatschappelijke veld ook weer geschikte vormen vinden: een soort van herzuiling.’¹²³ In de plaats van de oude zuilen, die een ballast waren geworden, komt een netwerk van sociale verbindingen waarbij de nieuwe media een rol zullen spelen. Van Tongeren sluit hierbij aan: ‘Ik vind dat het Thijmgenootschap zijn eigen katholieke herkomst volop mag vieren, maar in een vereniging die zich nu christelijk noemt. We zijn overtuigd oecumenisch, maar met behoud van de traditie uit de tijd dat je niet oecumenisch kon zijn.’

Er is veel ten goede veranderd sinds Gerard Brom in 1930 schreef: ‘Katholieken knipoogden tegen het licht, toen ze uit hun verborgen huiskerkjes heel voorzichtig naar buiten durfden komen.’ Het Thijmgenootschap heeft als verdienste dat het honderd jaar lang wetenschap, maatschappij, cultuur en levensbeschouwing kritisch benadert in symposia en publicaties. En dan te bedenken dat kardinaal Simonis in januari 1988 nog zei: ‘De theologen en intellectuelen in Nederland blijven te veel aan de kant staan. Die zouden zich eens wat meer met bepaalde kwesties moeten bemoeien. Erg teleurstellend hoor.’ Voorzitter en secretaris reageerden direct met een brief aan de voorzitter en de

leden van de Nederlandse bisschoppenconferentie.¹²⁴ ‘Aannemend dat de kardinaal ongeveer in deze bewoordingen heeft gesproken, en dus de opvatting van de paus heeft onderschreven, moet het ons van het hart, dat wij door deze opvattingen van paus en kardinaal het werk van het Thijmgenootschap ernstig miskend achten. Is kardinaal Simonis vergeten dat hem in 1985 *In de geest van Thijm* is aangeboden, benevens een aantal Annalen met onderwerpen als: de toekomst van de arbeid, de gezondheidszorg, de maakbaarheid van de samenleving, de mogelijkheid van christelijk politiek handelen, de identiteit van katholieke wetenschapsmensen, de verhouding van kerk en staat, en zo meer.’ Simonis beantwoordde de brief en benadrukte dat het werk van het Thijmgenootschap wel zeer gewaardeerd wordt en ook een ‘hernieuwde aansporing is, niet alleen om waar mogelijk uw medewerking voor adviezen in te roepen maar ook en vooral om samen met u te zoeken naar een vruchtbare vereniging van rationaliteit en openbaring in onze dagen’. Want gedoeld is op een probleem van de gehele westerse beschaving ‘die kennelijk dusdanig is, dat men er slechts met de grootste moeite en dus nog maar sporadisch in slaagt maatschappelijk relevant vorm te geven aan de christelijke overtuiging’.¹²⁵

Het is werkelijk een aansporing die stroom publicaties en symposia over onderwerpen die eenieder aangaan en die leiden tot bezinning, in de toekomst te continueren.

NOTEN

- 1 Paul van Tongeren, *Over het verstrijken van de tijd. Een kleine ethiek van de tijdservaring*, Nijmegen 2002 (Annalen van het Thijmgenootschap 90,4), p. 35.
- 2 Idem, p. 113.
- 3 Jacques De Visscher e.a., *Mosterdzaadjes van het bestaan. De waarde van kleine dingen*, Baarn 1996 (Annalen 84,2).
- 4 Désanne van Brederode, *Stiller leven*, Nijmegen 1998 (Annalen 86,4).
- 5 J.M.G. Thurlings, *De wankele zuil. Nederlandse katholieken tussen assimilatie en pluralisme*, Nijmegen 1971, p. 103.
- 6 Website Thijmgenootschap: www.thijmgenootschap.nl.
- 7 Website Thijm. Overigens was toetreding vroeger aan strengere eisen gebonden.
- 8 Thurlings, *De wankele zuil*, p. 107.
- 9 Gerard Brom, *Herleving van de wetenschap in katholiek Nederland*, Den Haag 1930, p. 195.
- 10 L.J. Rogier, *Een halve eeuw levens van het Thijmgenootschap 1904-1954*, Nijmegen 1954.
- 11 Idem, p. 3.
- 12 Idem, p. 7.
- 13 Idem, p. 12.
- 14 Hans Bornewasser, *In de geest van Thijm. Ontwikkelingen in de verhouding tussen wetenschap en geloof 1904-1984*, Baarn 1985 (Annalen 73,3/4), p. 64.
- 15 Rogier, *Een halve eeuw levens*, p. 17.
- 16 Idem, p. 3.
- 17 Idem, p. 20.
- 18 J. Snijders in *Mededelingen Thijmgenootschap*, oktober 1968, nr. 5.
- 19 *Mededelingen Thijmgenootschap*, oktober 1968, nr. 5, rede van de algemeen voorzitter.
- 20 Bornewasser, *In de geest van Thijm*, p. 213.

- 21 Bornewasser, *In de geest van Thijm*, citeert Vergote (noot 88), p. 213.
- 22 Idem, p. 214: Notitie t.b.v. de Wetenschappelijke Raad, 15 oktober 1983.
- 23 Weiler was hoogleraar in de algemene en vaderlandse geschiedenis der middeleeuwen en in de wijsbegeerte der geschiedenis. Dat hij zich sterk maakte voor dit symposium kwam mede voort uit zijn functies als voorzitter van de bestuurscommissie Bevordering Vrouwenstudies KUN en als projectleider Vrouwenstudies letteren.
- 24 Notulen bestuursvergadering 7 januari 1985.
- 25 Weiler spreekt in dit kader van een vertragingstijd van 150 jaar. Hij bedoelt te zeggen dat de paus het nu eens is met zaken die anderhalve eeuw geleden al gewenst werden. Of omgekeerd, zal de paus over 150 jaar een encycliciek laten verschijnen over de wenselijkheid van voorbehoedsmiddelen?
- 26 L.J. Rogier, *Het Thijmgenootschap. Doel en werkzaamheid*, Nijmegen 1968.
- 27 Notulen bestuursvergadering 27 maart 1985.
- 28 Samenvatting van het eerste tussenrapport van de strategiecommissie, Hilversum 14-10-1986, J. van Soest.
- 29 Brief 11 januari 1983, J.W. van Spiegel, voorzitter Radboudstichting, Wetenschappelijk onderwijsfonds.
- 30 Idem.
- 31 Notulen bestuursvergadering 21 december 1983.
- 32 ‘...A.G. Weiler, inmiddels meer dan twee decennien lang de denktank van het naar Thijm genoemde genootschap, heeft opgemerkt dat het katholicisme niet meer in staat is een cultuur of ook maar een subcultuur te beheersen, ja, dat zelfs niet een “specifiek katholieke bijdrage” ter oplossing van de huidige cultuurcrisis voor de hand ligt.’ Bornewasser in zijn bijdrage aan de bundel onder redactie van G.A.M. Beekelaar, *Tussen isolement en assimilatie. Katholieken en het hedendaagse culturele klimaat*, Baarn 1989 (Annalen 77,3), p. 14.

- 33 Informatie van de website en van Paul van Tongeren: Tempora bevordert de deelname van katholieken aan het publieke debat over: globalisering, biotechnologie, samenleving en zorg, onderwijs, multiculturaliteit, media en cultuur, ethiek, politiek, geloof en samenleving, spiritualiteit, rechtvaardige oorlog, corporate governance, Europa, openbaar bestuur. 'Een katholiek geluid herken je aan de manier van kijken naar de werkelijkheid: vanuit hoop, verwondering en genade. Vanuit deze houding leveren deskundigen bijdragen aan radio, tv en schrijvende pers. Tempora stimuleert, bemiddelt en verspreidt die bijdragen.' De naam is afgeleid van *Nos sumus tempora: quales sumus, talia sunt tempora* (Augustinus, in: sermo 80). 'Wij zijn de tijden; zoals wij zijn, zo zijn de tijden.' Volgens Augustinus 'zijn wij mede vormgevers van het heil; wij zijn de tijden. Het doet ons appelleren aan de verantwoordelijkheid die wij nu in deze samenleving hebben.'
- 34 *Thijmbulletin*, september 1992, nr. 49.
- 35 *Thijmbulletin*, september 1993, nr. 50.
- 36 Vanaf 1994 wordt niet meer van jaarvergadering gesproken, maar van symposium.
- 37 *Thijmbulletin*, februari 1995, nr. 52.
- 38 B.H. Molkenboer en A.H.M.J. van Rooy, *Pater de Groot: Herdenking en hulde*, Den Bosch 1923.
- 39 Idem, p. 168.
- 40 Bornewasser, *In de geest van Thijm*, p. 59.
- 41 Rogier, *Een halve eeuw levens*, p. 3.
- 42 Notulen bestuursvergadering 20 november 1991.
- 43 R. van der Pluym, oktober 1999.
- 44 Uitgegeven bij G.A. van Oorschot, Amsterdam 1978.
- 45 Discussiestuk inzake de opzet van het symposium, 6-1-1999.
- 46 Notulen Wetenschappelijke Raad 31 januari 2001.
- 47 Notulen bestuursvergadering 30 mei 2001.
- 48 Anti-abortusbeweging.

- 49 Gesprek met Vincent Kirkels, secretaris van de Medische Afdeling van het Thijmgenootschap.
- 50 Inleiding op de bundel *Aids, medische, ethische en maatschappelijke aspecten*. Door J.C.F. Nuchelmans, voorzitter Katholiek Studiecentrum, en J.A.J. Stevens, voorzitter Medische Afdeling van het Thijmgenootschap, juli 1989.
- 51 Informatie uit het programma van het symposium.
- 52 F. Heule (red.), *Ziekte als struikelblok. Over verwachting en erkenning*, Baarn 1995 (Annalen 83,5).
- 53 *Tijdschrift voor Geneeskunde en Ethiek* (T G E) 1999.
- 54 Standpuntbepaling, 17 januari 1997, namens de Medische Afdeling van het Thijmgenootschap, ondertekend door J.A.J. Stevens (voorzitter van de Medische Afdeling van het Thijmgenootschap) en D. Pranger (secretaris commissie levensbeschouwing).
- 55 Cursivering I. Jacobs.
- 56 Persbericht Medische Afdeling, ondertekend door voorzitter Stevens en eerste secretaris Kirkels.
- 57 Informatie verkregen uit interview met Vincent Kirkels, 6 april 2004.
- 58 Uit een brief van Vincent Kirkels aan mevrouw Kant, 9 november 2000.
- 59 Informatie uit het redactioneel van het T G E 1(1991) nr. 1.
- 60 Paragraaf gebaseerd op *Tijdschrift voor Gezondheidszorg en Ethiek* (de nieuwe naam voor T G E) 13(2003) nr. 1.
- 61 Informatie aan het begin van het hoofdstuk over de Juridische Afdeling met dank ontleend aan de notitie *De Rechtskundige Afdeling van het Thijmgenootschap. Enkele persoonlijke herinneringen en overwegingen*, door F.J.M. Feldbrugge. Rechtskundige Afdeling was de officiële naam van de afdeling die eind 2002 herdoopt werd in Rechts- en Bestuurskundige Afdeling. Feldbrugge is oud-voorzitter van de Juridische Afdeling.
- 62 Zie ook de citaten uit het interview met Anton Weiler.
- 63 Citaat uit de inleiding op de bundel door Anton Weiler.
- 64 De biografie van J.A. Alberdingk Thijm.

- 65 P.A. van Gennip, *Deugd doet deugd. Deugd als brug tussen geloof en leven*, Baarn 1988 (Annalen 76,3), p. 11.
- 66 Idem, p. 20.
- 67 Deze bundel werd aangeboden aan A.G. Weiler ter gelegenheid van zijn afscheid als voorzitter van de Wetenschappelijke Raad van het Thijmgenootschap op 11 maart 1989.
- 68 Beekelaar, *Tussen isolement en assimilatie*, p. 7.
- 69 Idem, p. 8.
- 70 Idem, p. 9.
- 71 Idem, p. 25.
- 72 Idem, p. 31.
- 73 Idem, p. 5.
- 74 De bundel onder redactie van Dik Pranger, *Islam en gezondheidszorg*, Baarn 1997 (Annalen 84,3) bevat de bijdragen aan het symposium van de Medische Afdeling in 1995: Gezondheidszorg en islam: beleving van ziekte, lijden en dood door/van moslims.
- 75 Paul van Tongeren en Gerrit Steunebrink (red.), *Vreemde verwanten. Overeenkomsten en verschillen tussen islam en christendom*, Nijmegen 2003 (Annalen 91,3), p. 9.
- 76 Idem, p. 54.
- 77 Idem, p. 104.
- 78 Idem, p. 107.
- 79 Idem, p. 119.
- 80 Naima el Bezaz citeert hier de Marokkaanse islamdeskundige en sociologe Fatima Mernissi. Mernissi gebruikt in haar boek *Achter de sluier: de islam en de strijd tussen de seksen* (Breda 1998) teksten en beeldspraak van Kacem Amin, een mannelijke islamitische feminist.
- 81 Marcel J. Becker (red.), *Massamedia tussen informatie en emotie*, Nijmegen 2000 (Annalen 88,1), p. 7.
- 82 Idem, p. 125.
- 83 Idem, p. 126.
- 84 Idem, p. 135.
- 85 Charles van der Mast e.a., *Mens – Machine – Mens*, Nijmegen 2001 (Annalen 89,3), p. 8.

- 86 Idem, p. 17.
- 87 Idem, p. 90 e.v.: Jan Jans, 'Een theologische reflectie op de verhouding tussen het internet en het christelijk geloven'.
- 88 Idem, p. 102.
- 89 Palmyre M.F. Oomen e.a., *Hersenen, bewustzijn, zicht op onszelf*, Nijmegen 2001 (Annalen 89,1), p. 8.
- 90 Idem, p. 9.
- 91 Gebaseerd op p. 9-11 uit *Hersenen* (zie noot 89).
- 92 Paul Sars e.a., *Zin en religie. Wijsgerige en theologische reflecties rond de zinvraag*, Baarn 1990 (Annalen 78,3).
- 93 Theo Zweerman, *Wondbaar en vrijmoedig. Verkenningen in het licht van de spiritualiteit van Franciscus van Assisi*, Nijmegen 2001 (Annalen 89,2), tekst achterzijde.
- 94 Idem, p. 9.
- 95 Wegens ernstig tekortschieten van Ambo als uitgever werd de relatie met deze uitgeverij beëindigd en is het genootschap overgestapt naar Uitgeverij Valkhof Pers.
- 96 Paul van Tongeren (red.), 'Omdat wij van ons zelf geen huis zijn'. *Over gezin en wederkerigheid*, Nijmegen 1998 (Annalen 86,1), p. 19.
- 97 Idem, p. 10.
- 98 Idem, p. 29.
- 99 Idem, p. 33.
- 100 Idem, p. 34.
- 101 Idem, p. 40.
- 102 Alinea gebaseerd op Dorien Pessers, *Verdwaalde seksen. Over sperminators, metroseksuelen en autocopieën*, Nijmegen 2003 (Annalen 91,4), p. 8.
- 103 Idem, p. 22.
- 104 Idem, p. 24.
- 105 Idem, p. 34.
- 106 Idem, p. 55.
- 107 Idem, p. 63.
- 108 Idem, p. 67.

- 109 Paul van Tongeren in de inleiding op het eerste Thijm-essay: H.C.A. Ernst, *Het geloof van een christen. Overwegingen over ethiek, geloof en kerk in de moderne samenleving*, Baarn 1996 (Annalen 84,4).
- 110 Idem.
- 111 Inleiding Paul van Tongeren op Thijmessay.
- 112 Citaat van achterzijde van het essay van Thijs Wöltgens, *De overwinning van de erfzonde en de ziel van Europa. Over politiek en geloof*, Nijmegen 2001 (Annalen 89,4).
- 113 Van Tongeren, *Over het verstrijken van de tijd*, p. 18.
- 114 Idem, p. 63.
- 115 Idem, p. 79.
- 116 Idem, p. 105.
- 117 Jan Roes, 'Het Pastoraal Concilie', in: Ph. Stouthard e.a., *Katholiek Nederland na 1945*, Baarn 1985 (Annalen 74,1), p. 23.
- 118 Idem, p. 29.
- 119 Thurlings, *De wankele zuil*, p. 30.
- 120 Idem, p. 133.
- 121 Louis ter Steeg, *De akker is de wereld. Maatschappelijk engagement van Nederlandse katholieken 1975-2000*, Budel 2001, p. 7.
- 122 Idem, p. 8.
- 123 Deze alinea is gebaseerd op het Beraad van Studie-secretarissen, 21 februari 2003 en in het bijzonder op p. 9.
- 124 Brief, 27 januari 1988.
- 125 Antwoord van kardinaal Simonis aan het Thijmgenootschap, s.d. 1988.